

Sociálně pedagogické řešení situace dětí v poválečné historii

Bc. Andrea Láníčková

Diplomová práce
2017

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Andrea Láničková**

Osobní číslo: **H150097**

Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Sociálně pedagogické řešení situace dětí v poválečné historii**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti osídlování pohraničí po druhé světové válce a vlivu těchto událostí na osobnost dítěte.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu formou rozhovorů a obsahové analýzy dokumentů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ARBURG, Adrian von, ed. a Tomáš STANĚK, ed. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8.

BRANDES, Detlef, ed. a Václav KURAL, ed. Der Weg in die Katastrophe:

Deutsch-tschechoslowakische Beziehungen 1938-1947: Für die deutsch-tschechische und deutsch-slowakische Historikerkommission. Essen: Klartext, 1994.

Veröffentlichungen des Instituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa. ISBN 3-88474-195-0.

ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a Jaroslav VACULÍK. Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. ISBN 80-7204-419-2.

PROCHÁZKA, Miroslav. Sociální pedagogika. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvin, CSc.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

22. listopadu 2016

Termín odevzdání diplomové práce:

20. dubna 2017

Ve Zlíně dne 22. listopadu 2016

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.

děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.

ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 9. 2. 2014

..... Andrea Káňová

¹⁾ Zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola navedle může zveřejňovat dizertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Diverzační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce* užívané uchazečem k obhajobě musí být *nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určené místním předpisem (vyšší škola) nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vpravidla školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce požičovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnožení.*

(3) *Přesně, že udrádním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, nýje-li nikoli ze účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školské dílo).*

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (č. 35 odst. 3). Odepírá-li autor takového díla udělit svolení bez vázného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení obvyklého poplatku jeho vůlí a zveřejnění § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užívat či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělnku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiložil přílohu na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložil, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělnku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Předkládaná práce se zabývá situací dětí v pohraničních oblastech jižní Moravy po druhé světové válce. Jedná se o dobu, kdy souběžně probíhal odsun německého obyvatelstva a osídlování. Dějinné události byly hlavním sociálním rámcem, společenskými podmínkami v životě dětí. Teoretická část představuje historický kontext a dítě v rámci socializace a prostředí. Cílem práce je prostřednictvím metody zakotvené teorie analyzovat, jak pohledem sociálního pedagoga dějinné události tehdejší děti prožívaly a jaký vliv měly na jejich život a další vývoj. Pozornost je věnována zejména multikulturnímu a mnohonárodnostnímu prostředí, primární rodině, vrstevnickým skupinám a školnímu prostředí.

Klíčová slova: odsun, osídlování, české pohraničí, národnost, socializace dítěte, multikulturní prostředí, vrstevnické skupiny, primární rodina.

ABSTRACT

This thesis deals with the situation of children in border areas of the South Moravia Region after the Second World War. It is a period when the expulsion of Germans took place as well as colonization of the areas. These historical events created the main social framework and social conditions in children's lives. The theoretical part introduces the historical context and the child within socialization and environment. The aim of the thesis is to analyze via the methodology of grounded theory, through the eyes of a social educator, how children coped with the mentioned historical events and how those events affected their lives and further development. The work also focuses on the multicultural and multinational environment, a nuclear family, peer groups and a school environment.

Keywords: expulsion, colonization, Czech border areas, nationality, child socialization, multicultural environment, peer groups, nuclear family.

Své poděkování chci vyjádřit doc. PhDr. Mgr. Jaroslavu Balvínovi, CSc. za odborné a obětavé vedení, cenné rady a připomínky při vypracování mé diplomové práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1 K TEORETICKÝM VÝCHODISKŮM A ZÁKLADNÍM POJMŮM	13
1.1 O POUŽÍVANÉ LITERATUŘE.....	13
1.2 VZTAH TÉMATU K SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE.....	16
1.3 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH KATEGORIÍ	17
2 SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMCŮ, CESTA K ODSUNU.....	22
2.1 HISTORIE SOUŽITÍ DO ROKU 1938.....	22
2.2 DOBA PŘED MNICHOVEM	24
2.3 MNICHOVSKÁ DOHODA A DOBA PO NÍ	26
2.4 OBDOBÍ VÁLKY	29
2.5 DOBA OČIMA SOCIÁLNÍHO PEDAGOGA PŘEMYSLA PITTRA A PAMĚTNÍKŮ.....	31
3 DOBA PO VÁLCE A ODSUNY	33
3.1 PŘÍPRAVA ODSUNU BĚHEM VÁLKY A POSTUPIMSKÁ DOHODA	34
3.2 POVÁLEČNÁ DOBA	37
3.3 „DIVOKÝ“ ODSUN.....	38
3.4 ORGANIZOVANÝ ODSUN	41
3.5 DĚTI A DOBA ODSUNU	45
4 OSÍDLOVÁNÍ	47
4.1 OSÍDLOVÁNÍ VŠEOBECNĚ	47
4.2 NOVÉ OSÍDLENÍ OKRESU BŘECLAV.....	48
4.3 OSÍDLOVÁNÍ V HUSTOPEČÍCH, KURDĚJOVĚ A VLASATICÍCH.....	49
4.4 BENEŠOVY DEKRETY	51
4.5 DĚTI A DOBA OSÍDLOVÁNÍ.....	54
5 DÍTĚ V RÁMCI SOCIALIZACE A PROSTŘEDÍ.....	56
5.1 DÍTĚ ŠKOLNÍHO VĚKU.....	56
5.2 VÝCHOVNÁ PROSTŘEDÍ A JEJICH VLIV NA DÍTĚ.....	57
5.3 SOCIALIZACE DÍTĚTE	58
5.4 NÁROČNÉ ŽIVOTNÍ SITUACE V ŽIVOTĚ DÍTĚTE.....	59
5.5 STEREOTYPY A PŘEDSUDKY	60
5.6 DĚTI V MULTIKULTURNÍ SPOLEČNOSTI V POHRANIČÍ.....	60
II PRAKTICKÁ ČÁST	63
6 VYMEZENÍ VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU A CÍLE VÝZKUMU	64

6.1	VÝZKUMNÁ METODA	64
6.2	VÝZKUMNÉ OTÁZKY	65
6.3	VÝZKUMNÝ VZOREK	65
6.4	POPIS VÝZKUMU	68
7	ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	72
7.1	ANALÝZA DAT Z ROZHOVORŮ	72
7.2	ANALÝZA ROZHOVORŮ SE SPECIALISTY V OBORU HISTORIE	88
7.3	KVALITATIVNÍ ANALÝZA TEXTŮ	90
7.4	VZTAHY MEZI KATEGORIEMI	96
7.5	INTERPRETACE ANALYZOVANÝCH DAT	99
7.6	PREZENTACE ZÁVĚRŮ A DISKUZE	107
7.7	DOPORUČENÍ	109
	ZÁVĚR	112
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	114
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	120
	SEZNAM PŘÍLOH	121

ÚVOD

Diplomová práce je sociálně pedagogickým pohledem na situaci dětí po druhé světové válce v pohraničních oblastech jižní Moravy. České pohraničí bylo v době od roku 1938 místem, kde docházelo z důvodu politické situace k masivnímu přesunu obyvatelstva, které v historii České republiky (původně Československa) nemá obdoby. Zpočátku šlo o zábor ze strany nacistického Německa, kdy bylo ze svých domovů vyhnáno mnoho desítek tisíc českých občanů. Po ukončení války na základě Benešových dekretů a Postupimské dohody bylo odsunováno německé obyvatelstvo, což se dotklo zejména pohraničních oblastí. Poté byly tyto oblasti osídlovány lidmi z nejrůznějších koutů naší vlasti.

Práce je směřována na období po válce, tedy dobu odsunu německého obyvatelstva a osídlování vesnic na jižní Moravě. Se svými rodiči zde žila spousta dětí, které tyto dějinné události ovlivnily. Šlo o dobu, kdy byly de facto nuceny spolu žít v jednom místě české a německé rodiny, děti novoosídlenců přicházely se svými rodiči do pro ně neznámého prostředí, odsunem řada z nich ztrácela kamarády a sousedy. Děti žily v prostředí, které v tak vypjaté době přinášelo řadu změn, nedorozumění, negativního chování, problémů a někdy i traumatických zážitků.

Sociální pedagog svými profesními kompetencemi je schopen porozumět jak těmto negativním jevům, tak vztahovým záležitostem, vlivu prostředí na jedince, multikulturním otázkám, například z pohledu předsudků. Pokud chce relevantním, objektivním způsobem posuzovat a řešit současný stav, například vztah dvou středoevropských národů Čechů a Němců, musí být obeznámen postupným vývojem a událostmi, které dnešnímu stavu předcházely.

Provedený výzkum je sondou, retrospektivou do minulosti, do prožitků lidí, kteří v té době byli dětmi. Nyní už s odstupem času, se zkušeností. Zjištění mohou pomoci v práci sociálního pedagoga v pohledu na soužití dvou národů, lze je aplikovat do řešení současných problémů, které mají multietnický a multikulturní podklad, nejen v rámci vztahů česko-německých.

Teoretická část se pokouší mapovat soužití Čechů a Němců. Dále důležité historické milníky, jako jsou Mnichovská dohoda, období druhé světové války a zejména doba po osvobození a osídlování pohraničních oblastí, jak v obecnější podobě, tak také na břeclavském okrese. Všechny tyto události vztah českého a německého obyvatelstva nezapomenutelně formovaly a staly se důležitým „pozadím“ pro pochopení poválečných

událostí, ve kterých se tehdejší děti se svými rodiči ocitly. Kapitoly jsou doplněny o vzpomínky pamětníků, z řad Čechů i Němců, a také významných českých sociálních pedagogů Přemysla Pittra a Miroslava Dědiče. V poslední kapitole teoretické části se zaměřujeme na oblast socializace dítěte, výchovná prostředí a náročné životní situace v jeho životě.

Empirická část práce je zaměřena na analýzu a popis životní reality lidí, kteří historické události – odsun Němců a osídlování pohraničí na jižní Moravě, prožili jako děti. V centru pozornosti stojí především život tehdejších dětí v multikulturním a multietnickém prostředí, rodinné a školní prostředí, vztahy s vrstevníky, zejména německé národnosti, vliv zmiňovaných historických událostí na socializaci těchto dětí, specifika jejich dětství. Tuto část diplomové práce uzavírá doporučení pro praxi.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 K TEORETICKÝM VÝCHODISKŮM A ZÁKLADNÍM POJMŮM

V této části práce bychom chtěli zmapovat dosavadní výzkum v oblasti poválečného odsunu německého obyvatelstva a osídlování pohraničního území v Československu. Dále se na téma budeme snažit podívat z pohledu sociálně pedagogického. Poté budou vymezeny stěžejní kategorie a termíny.

1.1 O používané literatuře

Česká a slovenská literatura

Mag. phil. Adrian von Arburg, Ph.D., od roku 2011 občanským jménem Adrian Portmann, je švýcarský historik, který dlouhodobě působí v České republice. Působil na Masarykově univerzitě v Brně, v roce 2013 byl zvolen předsedou Vědecké rady Ústavu pro studium totalitních režimů. Po odborné stránce se věnuje dějinám migrací, zejména vysídlení německého obyvatelstva a souběžnému osídlování českého pohraničí. Ve spolupráci s dalšími autory, jako byli Tomáš Dvořák, Tomáš Staněk, Petr Sedlák a Jiří Topinka, byla vytvořena rozsáhlá edice *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1946-1951*, kterou dosud tvoří čtyři svazky. Jejich obsah je uveden v Příloze P1: Rešerše použité literatury. Ač se jedná o švýcarského občana, v práci bylo čerpáno z díla, které bylo vydáno v České republice, v českém jazyce. Stěžejní význam v otázce česko-německých vztahů má v Česku badatelské úsilí historika Doc. PhDr. Tomáše Staňka, CSc., který se této problematice začal věnovat již v polovině osmdesátých let. (Arburg a kol., 2010, s. 27).

Německé menšině na našem území se věnuje jmenovaný Adrian von Arburg, spolu s Mgr. Tomášem Dvořákem, Ph.D., odborným asistentem v Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, a Mgr. Davidem Kovaříkem, Ph.D., vědeckým pracovníkem Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v publikaci z roku 2010 *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, která je revizí dosavadního bádání.

Pro účely této práce bylo důležité pochopit soužití Čechů a Němců v historických souvislostech. Východiskem byly zejména knihy PhDr. Karla Richtera, Csc., českého spisovatele, historika, překladatele a publicisty, ve kterých rekapituluje česko-německé vztahy. Jedná se o knihy *Bez démonů minulosti: česko-německé vztahy v osudových okamžicích společné minulosti* (Richter, 2003), *Češi a Němci v zrcadle dějin* (Richter, 1999) a *Sudety* (Richter, 1994). PhDr. Milan Sládek, který v roce 1950 emigroval,

zpracovával dokumenty, které byly dostupné v zahraničí, a vzniklo dílo *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946* (Sládek, 2002). Zajímavou byla studie Sociologického ústavu AV ČR zaměřená na sudetoněmeckou problematiku, která vychází z výsledků sociologického výzkumu v roce 1994, šetření a výsledky shrnul Václav Houžvička v publikaci *Sudetoněmecká otázka v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí* (Houžvička, 1996).

Důležitou roli v poválečném Československu a především v česko-německých vztazích sehrály tzv. „dekrety“. Diplomatická jednání a autentická dokumentace v kontextu historických událostí jsou obsahem knihy Karla Novotného, který vypracoval výbor z pamětí prezidenta Edvarda Beneše v knize *Odsun Němců z Československa: výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947* (Beneš a Novotný, 1996).

Knihy *Cesta k dekretům a odsunu Němců: datová příručka* autora Doc. PhDr. Jana Němečka, Dr.Sc., historika nejnovějších československých dějin a dějin diplomacie (Němeček a kol., 2002), a *Komu sluší omluva* od kolektivu autorů z roku 1992 jsou přehledným shrnutím všech důležitých dějinných událostí v československo-německých vztazích.

František Čapka a kolektiv velmi podrobně zachycuje příčiny, demografické, ekonomické, sociální a politické aspekty poválečných změn ve struktuře českého pohraničí v knize *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce* (Čapka a kol., 2005).

Diplomová práce se zabývá problematikou odsunu a osídlování na břeclavském okrese, proto bylo hojně čerpáno ze zdrojů místních. Mgr. Soňa Nezhodová, Ph.D., ředitelka muzea v Hustopečích, spolu s Liborem Janem vytvořili obsáhlou monografii *Hustopeče: město uprostřed jihomoravských vinic* z roku 2010. Cenné informace poskytly také knihy staršího data. Zejména *Nové osídlení okresu Břeclav po roce 1945* (Školl, Srholcová, 1983). Ač se jedná o publikaci již z roku 1975, je dosud nejpodrobnější prací, která se týká pohybu obyvatelstva ve všech osídlených obcích okresu Břeclav. Také kniha *Hustopeče: dějiny města* od Zdeňka Lázničky (Láznička a kol., 1972) obsahovala důležitá data.

Důraz je kladen na život tehdejších dětí, jejich prožívání, socializaci. K pohledu psychologickému bylo využito knihy *Vývojová psychologie: dětství a dospívání* autorky Marie Vágnerové (Vágnerová, 2012), sociálně-pedagogickému to byla kniha *Sociální pedagogika* od Miroslava Procházky (Procházka, 2012). Pro zachycení vzpomínek bylo čerpáno z knihy „*Měla jsem moc krásné dětství*“: *vzpomínky německých obyvatel Brna*

na dětství a mládí ve 20. až 40. letech 20. století autorek Jany Noskové a Jany Čermákové (Nosková a Čermáková, 2013).

Zahraniční literatura

Jeden z nejvýznačnějších současných německých historiků Detlef Brandes sleduje vznik a vývoj myšlenky nuceného vysídlení německého obyvatelstva po roce 1945, pracuje s veškerou dostupnou literaturou, dokumenty české, německé, ale i britské, sovětské a americké strany. Jeho kniha *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska* (Brandes, 2002) patří k té německé literatuře faktu, která je maximálně objektivní. Nechvalně proslulému „divokému odsunu“ z Brna se věnuje dílo kolektivu autorů v čele s *Hannsem Hertlem Němci ven! = Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945: dokumentace* (Hertl a kol., 2005). Směřuje k paměti národa, je složeno z výpovědí a příběhů přímých účastníků a očitých svědků.

Německý spisovatel a novinář Guido Knopp se soustřeďuje na národní socialismus Třetí říše. V knize *Exodus* (Knopp, 2006) popisuje období po druhé světové válce, kdy došlo k přesunu více jak dvanácti milionů Němců.

Cizojazyčná (německá) literatura

Výše zmiňovaný Detlef Brandes, německý historik a profesor na univerzitě v Düsseldorfu, který se specializuje mimo jiné na česko-německé vztahy ve 20. století, se spolu s dalšími autory zamýšlí nad událostmi a příčinami, které vedly k cestě do „katastrofy“ v německo-československých vztazích, a to v knize *Der Weg in die Katastrophe: deutsch-tschechoslowakische Beziehungen 1938-1947* (Brandes a kol., 1994).

V obsáhlé a podrobné monografii o dějinách a osudech jihomoravského města Hustopeče od německého autora Johanna Peschiny *Auspitz, die deutsche Stadt in Südmähren* z roku 2001 je zřejmý protičeský „osten“. I tak je považována za jeden z pohledů na problematiku česko-německých vztahů, a to tehdejšího německého obyvatelstva.

Vzpomínky očitých účastníků jsou zachyceny v knize Wallfrieda Blaschky, rodáka z Vlasatic s názvem *Wostitz: Geschichte einer deutschen Marktgemeinde in Südmähren* (Blaschka, 1993).

1.2 Vztah tématu k sociální pedagogice

Jednou z hlavních myšlenek, která byla základem pro tuto práci, jsou slova Přemysla Pittra, který říká: „*Všechno je v lidech. Dobro i zlo. Záleží na tom, komu jsme se upsali. Tam je začátek všeho dobrého i zlého. A začátek člověka je dítě. Všechna náprava začíná dítětem. Bude-li člověk dobrý, bude dobré všechno. Problémy, před kterými stojíme, budou moci vyřešit jen lidé, z nichž správná výchova učinila pravé lidi.*“ (Balvín, 2015, s. 3)

Sociální pedagogiku je nutno chápat jako hraniční disciplínu, ve které se odráží východiska sociologická, sociálně politická a psychologická.

U oboru sociální pedagogiky je důležité si uvědomit, že není samostatným oborem, ale je součástí komplexu pedagogických disciplín. Předmětem zkoumání je výchova a vzdělávání. Jedná se o procesy, které jsou velmi bohaté a především velmi mnohostranné. S výchovou a vzděláváním dětí jdou ruku v ruce vnější podmínky, a jak bude postupně ukazováno i v praktické části, historické a společenské události, které dále formovaly jejich osobnost z pohledu psychologického a ovlivňovaly jejich socializaci.

Sociální dimenze sociální pedagogiky je dána *sociálním rámcem, společenskými podmínkami, situací v konkrétní dané společnosti*. (Kraus in Procházka, 2012, s. 63) Součástí vzdělání sociálního pedagoga by tedy neměly být jen metody práce, pedagogika, sociologie, ale také obory jako jsou historie a filozofie výchovy, které se tak stávají myšlenkovým základem pro jeho další práci.

V případě tak velkých změn, které byly vyvolány koncem války, odsunem velkého množství lidí a poté následným osídlováním, musí být kladena pozornost především na společenské prostředí, ve kterém se tehdejší děti ocitly. Jedná se o prostředí makrosociální, jako je kulturní a politický stav tehdejší společnosti, a především nejbližší okolí - rodina, kamarádi, škola, vesnické prostředí, tedy mikrosociální prostředí. Zejména role prarodičů a vrstevnických skupin je v této etapě života jedince nezastupitelná. Do života dětí vstupovali také lidé, kteří ač nebyli kvalifikovanými vychovateli či pedagogy, svým konáním ovlivňovali jejich výchovu, spoluvytvářeli jejich pohled na svět. Z pochopitelných důvodů, tzn. uplynutím více jak sedmi desetiletí od těchto událostí, nelze mluvit přímo s nimi, ale vyprávění a vzpomínky lidí, kteří tehdy byli dětmi, nám mohou vytvořit obraz jejich snažení.

Odsun německé a maďarské menšiny z pohraničních oblastí našeho území po druhé světové válce velmi silně nastiňuje otázky v rámci multikulturní výchovy a soužití mezi národy, ale také otázky viny, trestu, sebereflexe a odpuštění. Téma, které i po tolika desetiletích vzbuzuje emoce na obou stranách – české i německé.

Osídlování, tudíž příchod dětí do nového, většinou jim neznámého prostředí, znamenalo poměrně velký zásah v jejich životech a mohlo být důvodem pro celou řadu problémů v rámci jejich socializace – zpretrhaná přátelství, navazování nových vztahů s vrstevníky, komunikace, sžívání se s novým prostředím, kde z velké části ještě po dobu téměř jednoho roku žilo německé obyvatelstvo.

Každý lidský jedinec je součástí celku. Je vždycky na něm a na okolnostech, jak se v určité situaci zachová, jak ho ovlivní a co mu přinese. Mluvíme o člověku jako o bytosti dějinné a činné. Je součástí historických situací a do těchto událostí vkládá svůj vlastní čin. (Balvín, 2015, s. 10)

Snahou této práce je ukázat, jak historické události světového rozsahu ovlivnily životy dětí v jihomoravských vesnicích pohledem sociálního pedagoga. A jak poznání a uvědomění si historických souvislostí může být také prospěšné pro práci vychovatelů, pedagogů.

1.3 Vymezení základních kategorií

Odsun, transfer, vyhnání

Nucené vysídlování patřilo v prvních šesti měsících po skončení války k nejtvrdějším perzekučním zásahům. Nyní se pro charakteristiku používá různých výrazů pro tyto hromadné migrace: zejména *deportace*, *vyhnání/vyhánění*, popř. *divoký odsun* (v němčině *wilde Vertreibung*), *vyhoštění*. V dokumentech s vojenskou tematikou se používá termín *evakuace*, v materiálech civilních úřadů *vyhoštění* nebo *vysídlení*. Od května 1945 stoupá i frekvence výskytu termínu *odsun*. (Arburg a Staněk, 2011, s. 94)

Průcha uvádí, že v důsledku poválečného uspořádání Evropy, kdy docházelo od roku 1945 k přesunu velkého počtu německého obyvatelstva z Československa, Polska a Maďarska na území Německa, se tento akt rozdílně označuje v českých, německých, polských a mezinárodních dokumentech a historiografických studiích. V mezinárodních dokumentech z Postupimské konference byl zaveden emocionálně nezatížený výraz

transfer nebo anglicky *removal*, v české verzi *odsun*. V německých dokumentech, zejména v textech Sudetoněmeckého krajanského sdružení, jsou používány výrazy *Vertreibung* (vyhnání), *Aussiedlung* (vysídlení), k nim se přiřazují přídavná jména, např. nespravedlivé vyhnání, nucené vysídlení. Označení původního výrazu *transfer* je významově neutrální, v případě *vyhnání* a *vysídlení* je patrné označení tohoto aktu jako aktu svévolného, neoprávněného. V nejvýznamnějším diplomatickém dokumentu k této problematice česko-německých vztahů, tj. Česko-německé deklaraci o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji z 21. ledna 1997, se využívá terminologie poválečné vyhánění, jakož i nucené vysídlení sudetských Němců. (Průcha, 2001, s. 66-67)

Také české školní učebnice se v terminologii liší. Nejčastěji je používáno neutrální označení *transfer*, *odsun*. V případě *vyhnání* učitel v žácích navozuje konfrontační povahu aktu transferu Němců. Tento termín má silný emocionální náboj. (Průcha, 2001, s. 67)

V diplomové práci je používán termín *odsun*, který je považován za nejvíce zažitý a charakteristický pro tuto historickou událost. Je rovněž více frekventovaný u účastníků rozhovorů, pracovníků archivu a muzea.

Sudety

Termín *Sudety* označuje původně německy hovořící obyvatelstvo obývané oblasti českých zemí. Není ale vždy jasné, co se tímto územím z hlediska rozsahu myslí. Zda jde o všechny regiony včetně tzv. jazykových ostrovů ve vnitrozemí, oblastí, které byly cizí mocí obsazeny na podzim 1938, nebo vlastní pohraniční teritoria skutečně většinově osídlená Němci, či jen o správní obvod říšské župy Sudety. Od meziválečného období byly *Sudety* v jazyce československých úřadů, politických stran, národních organizací a publicistice často nahrazovány označením *pohraniční území*, *pohraničí*, *zněmčené území*, *smíšené území*. Ihned po osvobození termín *Sudety* z úředního jazyka zcela vymizel. Co se týkalo oficiálně publikovaných tiskovin či projevů na veřejnosti, byl až do roku 1989 používán jen sporadicky, většinou v pejorativním smyslu. Po pádu komunistického režimu se opět začal používat nejprve v privátní sféře, poté i v médiích. Důvodem může být i jeho snadná zapamatovatelnost. (Arburg a Staněk, 2010a, s. 304-305)

Sudety byl zeměpisný název pro severočeský hornatý úsek mezi Labem a horním tokem Odry. Sudety nikdy nepředstavovaly kompaktní ekonomický, etnický nebo správní celek a rozhodně do něj nelze zahrnovat všechny Němce, kteří žili před druhou světovou válkou v českých zemích. Neopodstatněné jsou také snahy chápat české a moravské Němce jako

ucelené etnikum. Tuto skutečnost si například uvědomoval i Adolf Hitler, který dnem 15. dubna 1939 dal zřídit tzv. říšskou župu Sudety, která byla rozdělena na vládní obvody Cheb, Ústí nad Labem a Opavu. Jihočeské a jihomoravské okupované území bylo připojeno k rakouským župám, Hlučínsko do provincie Horní Slezsko. Je naprosto nesprávné zahrnovat jihomoravské Němce a část jižní Moravy pod pojem Sudety. (Žampach, 1996, s. 187)

Richter uvádí, že název *Sudety* představoval pojmenování pro okrajová území Čech, Moravy a někdejšího rakouského Slezska. Toto území bylo hojně osídleno převážně Němci, tzn. sudetskými Němci. Po válce byl vydán výnos, kterým se název Sudety v úředním styku nahradil termínem pohraničí. (Richter, 1994, s. 4)

Složitý vývoj prodělal historicko-geografický pojem *Sudety*. Od počátku 20. století tímto slovem byla pojmenována horská soustava na dnešním česko-polském/česko-slezském pomezí. Sudety se nakrátko staly i termínem politicko-správním. (Čapka a kol., 2005, s. 9-10)

Pohraničí, české pohraničí

Pojem *pohraničí* charakterizuje periferní poloha ve vztahu k centru, se specifickými, přírodními a klimatickými podmínkami, sociokulturní diskontinuitou způsobenou směnou obyvatelstva, která byla důsledkem transferu německy mluvícího obyvatelstva po druhé světové válce a následného znovuosídlení pohraničních oblastí českým obyvatelstvem. (Houžvička, 1996, s. 6)

Pohraničí lze chápat jako území hraničních okresů, které se přimykají k dnešní státní hranici česko-německé, česko-polské a česko-rakouské. V těchto oblastech až do let 1945-1947 žilo německé obyvatelstvo, a to většinou jako majoritní populace. Toto území se překrývalo se současným pojetím Sudet. Pohraničí nikdy netvořilo kompaktní celek ani po stránce hospodářské či národnostní, je tedy více pojmem historickým než geografickým. (Čapka a kol., 2005, s. 9)

O *českém pohraničí* se často mluví jako o Sudetech a o území, z nichž bylo odsunuto německé obyvatelstvo, což je termín nepřesný, protože Sudety jsou geograficky daleko užší pojem než území, kterého se odsun týkal. (Kordiovský, 2006, s. 437)

Sudetský Němec

Termín Sudetský Němec byl poprvé použit v roce 1866 a odkazoval na značnou část historických, kulturně společenských, politických, etnografických a jiných specifik života v českých zemích. Zejména v příhraničních oblastech, kde byli Němci usazeni po celá staletí. Z pohledu politického jazyka nabyl svého významu nejpozději od roku 1918 jako označení pro německy hovořící obyvatele Čech, Moravy a českého Slezska, včetně sídelních enkláv ve vnitrozemí. Většina z nich se s tímto pojmem v následujících letech ztotožnila, i po nuceném poválečném vysídlení. V Čechách byl postupem času používán méně, protože mnoho lidí si jej spojovala s nechvalně proslulým Konradem Henleinem, předsedou Sudetoněmecké strany, která podstatnou měrou zapříčinila rozbití první Československé republiky. (Arburg a Staněk, 2010a, s. 303-304)

Souhrnné označení pro německé obyvatelstvo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku bylo „sudetští Němci“. Začalo se používat někdy od počátku 20. století jako výraz nacionální odlišnosti německého obyvatelstva v českých zemích. (Čapka a kol., 2005, s. 10)

Národ

Jan Amos Komenský vymezuje termín *národ* v díle Štěstí národa z roku 1659 etnograficky. Podle něj je národ skupina lidí, kteří pocházejí ze stejného kmene, bydlí na stejném místě a hovoří stejným jazykem. (Průcha, 2001, s. 21)

Z pohledu sociologického je národ kulturní a politické společenství. Největší vliv na jeho utváření mají společné dějiny a území. Národy jsou identifikovány třemi kritérii: kulturou (spisovný jazyk, společné náboženství, společná dějinná zkušenost), politickou existencí (mají vlastní stát nebo autonomní postavení v mnohonárodním či federativním státě), a psychologickým kritériem (jednotlivci sdílejí společné vědomí o své příslušnosti k určitému národu). Historiografické vymezení hovoří o tom, že nezbytnou podmínkou pro existenci národa jsou tři okolnosti: národ je občanskou pospolitostí rovnoprávných jedinců, každý nebo téměř každý si je vědom příslušnosti k národu, národní pospolitost prošla shodnou historií, má společný osud. (Průcha, 2001, s. 20-22)

Národnost

Národnost označuje příslušnost k určitému národu. Buď ve smyslu etnickém, což představuje společný jazyk, historie, tradice a zvyky, společné území a hospodářství,

a politickém, kde se jedná o soubor občanů určitého státu se státní příslušností tohoto státu. (Průcha, 2001, s. 23)

Národnostní menšina

Národnostní menšinou jsou všechny typy a kategorie etnických společenství s výjimkou státních národů na „vlastním“ teritoriu. (Průcha, 2001, s. 25)

Pro potřeby této práce je důležitý také pohled právní. Protože právě legislativní zakotvení termínů národ a menšina a práva menšin byla často příčinou sporů mezi československou a německou stranou.

Petráš upozorňuje na to, že právní definice národa a menšiny je poněkud problematická. Meziválečné právo Československé republiky k žádné obecné definici národa a národnosti nedospělo. V ústavě je dáno, že „... státní občané nehledíc k národnosti, jazyku, náboženství a rase ...“ (§ 130), v zákonu na ochranu republiky z roku 1923 se stanoví, že „... skupinám obyvatelů pro jejich národnost, jazyk, rasu nebo náboženství ...“ (§ 14 odst. 2), tzn., že národnost nebyla ztotožňována s rozdíly jazyka, náboženství či rasy, nebyla, jak je ve střední Evropě jinak obvyklé, jednoznačně vázána na jazyk. (Petráš, 2009, s. 285)

K odvození národnosti od kmenové příslušnosti, respektive od původu, byl důležitý nález z 1. prosince 1924, kde se uvádí, že původ není jediným objektivním znakem národnosti, další jsou například dorozumivací jazyk, výchova. Důležitost pro stanovení obsahu pojmu národnost vyplývala zejména při sporech, které vyplynuly při sčítání lidu. (Petráš, 2009, s. 286)

2 SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMCŮ, CESTA K ODSUNU

Do konce druhé světové války v roce 1945 můžeme hovořit o téměř sedmisetletém soužití Čechů a Němců na našem území. Následující části popisují historický pohled. Podrobněji se věnujeme přelomovému roku 1938, Mnichovské dohodě a posléze válečným letům, které měly na formování česko-německých vztahů zásadní dopad a postupně vedly k vysídlení německého obyvatelstva z našeho území. Dále jak tuto dobu vnímali a popisovali sociální pedagog Přemysl Pitter a pamětníci.

2.1 Historie soužití do roku 1938

Přítomnost předků německého obyvatelstva na našem území můžeme vystopovat již na počátku křesťanské éry.

Tehdy tu sídlily germánské kmeny Markomanů a Kvádů. Udrželi se zde do 5. století. Poté je vpád Hunů přinutil v rámci stěhování národů k odchodu do dnešního Bavorska. (Richter, 1994, s. 6).

Při formování kultury určitého národa či etnika má velký vliv skutečnost, zda se její nositelé setkávají s vlivy kultury jiné. Pro českou kulturu tímto byla migrace německého etnika. (Průcha, 2007, s. 39)

Za doby pozdních Přemyslovců došlo od českých panovníků k pozvání Němců, aby neosídlené nebo málo osídlené české pohraničí kolonizovali a hospodařili zde. Postupně během středověku a novověku německý jazyk do velké míry ovládl města, úřední život a vyšší vrstvy obyvatelstva.

Zde se začaly utvářet specifické postoje Čechů k Němcům a také vůči jiným cizincům. Co se týče konstelace interkulturních vztahů, na jedné straně byl prosazován česko-německý bilingvismus, a na straně druhé, se zde objevují negativní postoje vůči Němcům. Dokazuje to, že základní jevy interkulturních vztahů a komunikace, které vystupují v současnosti na povrch, nejsou ničím novým, mají své dávné historické kořeny. (Průcha, 2007, s. 40-42)

Častou otázkou, co se týče vztahů mezi Němci a Čechy, je, kde vlastně hledat počátek cesty, která postupně vedla k jejich definitivnímu rozchodu po roce 1945. Jedná o otázku nesmyslnou, protože každá historická událost má své kořeny v čase, který jí předcházela. V roce 1848 z pohledu politického bylo jasné, že Češi a Němci sledují odlišné, vzájemně

neslučitelné cíle (Arburg a Staněk, 2010a, s. 71-73). Od tohoto roku žili Češi a Němci jako znesváření protivníci (Richter, 1994, s. 163).

Ke konci první světové války zesílily snahy politiků, aby z trosek habsburské říše vznikl český národní stát. Nenalezli však u spojenců pochopení s memorandem ohledně rozdrobení Německa na menší státečky a zároveň rozšíření českého území o velké části Rakouska a Německa, spokojili se nakonec s „historickou hranicí“, která byla tvořena českými a moravskými hraničními horami. (Hertl a kol., 2005, s. 38)

Dne 28. října 1918 došlo ke vzniku samostatného československého státu. Mnozí předpokládali, že to bude příležitost, jak překonat nacionalistické bariéry.

Pro zde žijící etnická společenství došlo k zásadním změnám v postavení, právech a míře spoluúčasti na veřejném dění. Jejich příslušníci se stali občany Československa, byli odtrženi od svých soukmenovců a tím jim bylo odepřeno proklamované právo na sebeurčení. Pro většinu z nich bylo zapojení do života v novém státním útvaru více či méně nedobrovolné. Odtud pramení jejich nespokojenost, pocity znevýhodnění oproti rakousko-uherské minulosti (Arburg a Staněk, 2010a, s. 81 a 83). Více jak tři miliony Němců byly připojeny do Československa proti jejich vůli (Hertl, 2005, s. 38). Tím bylo z pohledu politiky sudetských Němců porušeno právo na národní sebeurčení a založeno bezpráví, které skončilo až mnichovskou konferencí v roce 1938 (Kural in Richter, 2003, s. 277).

Velkého hospodářského kolapsu v roce 1929 nebyla ušetřena ani Československá republika. V pohraničních oblastech byl dopad na běžné obyvatelstvo mnohem horší, než tomu bylo ve vnitrozemí.

Jedním z důvodů byl jejich dosavadní nerovnoměrný vývoj, včetně strukturálních odlišností, převažoval lehký a spotřební, na export zaměřený průmysl. Dalším faktorem bylo také to, že ne všechny vůdčí osobnosti české politiky si dostatečně uvědomovaly, jak jejich neuspokojivé úsilí o překonání krize může mít dopad na nálady a postoje v Němci převážně osídlených oblastech. Většina opatření nebyla přiměřeně využita ve prospěch menšin. Například stát jako zadavatele státních zakázek preferoval české subjekty. Ke konfliktu byl už jen krůček. V roce 1933 se sjednotily nacionalistické proudy v Sudetoněmeckou vlasteneckou frontu (Sudetendeutsche Heimatfront – SHF) Konrada

Henleina¹. Za cíl si hnutí zvolilo účinnější obranu životně důležitých zájmů všech Němců v republice. Záhy SHF začala projevovat vůči existenci Československa kritický, až negativistický vztah (Arburg a Staněk, 2010a, s. 94-96). Sudetoněmecké hnutí, které bylo značně podněcováno Berlínem, se postupně stalo „pátou kolonou“² Třetí říše v Československu (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 11).

V dubnu 1933, před parlamentními volbami, došlo ke změně jména na Sudetoněmeckou stranu (Sudetendeutsche Partei – SdP), která dosáhla neočekávaného úspěchu. Nějakou dobu strana pokračovala v umírněné politice, ale brzy se začala radikalizovat. Nacionalistické kruhy orientující se na německý národní socialismus začaly mít po vnitrostranické krizi významné postavení (Sládek, 2002, s. 63). Velmi rychlý vzestup hnutí byl způsoben také skutečností, že příznivci Konrada Henleina vytvářeli různé paralelní, národně „samosprávné“, na státu nezávislé struktury. Mnohé z nich pomáhaly obcím a lidem řešit sociální problémy, což byl pro ně ve velké míře příznivý propagandistický efekt, postupně se však staly i nástrojem politických aktérů. Těch, kteří sledovali hlavní zájem – vymanění německé menšiny z údajného „českého útlaku“, formou teritoriální autonomie nebo úplným odtržením oblastí, které byly osídleny převážně německých obyvatelstvem (Arburg a Staněk, 2010a, s. 95-97).

V Československu rostlo napětí mezi národy, německá část obyvatel v pohraničních částech byla velkou měrou zmanipulovaná Sudetoněmeckou stranou a vnitropolitická krize se neustále prohlubovala.

2.2 Doba před Mnichovem

Německá říše mezitím vedla svoji rozpínavou politiku a západní velmoci se snažily předejít válečnému řešení, bohužel i za cenu ústupků Hitlerovi. Už někdy v průběhu roku 1937 byl v Německu zpracováván plán na rozbití Československa s názvem Fall Grün. K jeho naplnění bylo potřebná spolupráce se sudetskými Němci na jeho území.

Hitler oznámil 20. února 1938 v říšském sněmu v Berlíně, že nastal čas, aby Německo převzalo zodpovědnost za deset milionu soukmenovců v sousedních státech – Rakousku

¹ V letech 1933 až 1938 předseda Sudetoněmecké strany, v roce 1939 šéf civilní správy okupačních vojsk, od 1. září 1939 říšský místodržící Sudetské župy.

² Jedná se o skupinu lidí, kteří v zemi připravují půdu pro nepřítele zvenčí. (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 11)

a Československu. „Anšlusem“ bylo ve dnech 11. až 13. března 1938 k Říši připojeno Rakousko. Díky němu došlo k výraznému zhoršení mezinárodního postavení ČSR a její bezpečnostní situace, došlo k aktivizaci henleinovců v pohraničí. Jedním z nejdůležitějších úkolů československé domácí politiky tak bylo na jaře a v létě 1938 řešení česko-německého národnostního problému. Začátkem dubna začala jednání vlády se Sudetoněmeckou stranou o možné úpravě postavení. Hitler požadoval po Konradu Henleinovi, aby československé vládě kladlo nepřijatelné podmínky. Na sjezdu SdP v Karlových Varech 24. dubna 1938 formuloval Henlein politický program stran, známý jako „osm karlovarských požadavků“³. Pražská vláda Henleinovy žádosti odmítla. (Arburg a Staněk, 2010a, s. 108-109)

V pohraničních obcích a městech byly čím dál častější manifestace německého obyvatelstva, kterými vyjadřovalo své sympatie nacistickému hnutí. Vláda Československa se z této krize snažila všemožně o nalezení východiska.

Jako reakce na „karlovarské požadavky“ byl schválen v červnu 1938 tzv. národnostní status. Bylo zde přihlédnuto k požadavkům SdP, které byly akceptovatelné. Nejdůležitější součástí byla nová předloha o samosprávě. Další částí byla novelizace jazykového zákona, jíž byla zavedena úplná rovnost menšinových jazyků před úřady. Vedení SdP se však proti tomuto projektu postavilo ihned v počátku. O dosažení kompromisu již nebyl z její strany zájem. (Němeček a kol., 2002, s. 36-37)

V pohraničí ze strany sudetských Němců byla vyvolávána celá řada nepokojů. Hrozilo nebezpečí, že Německo této situace využije k vojenskému napadení Československa.

Pražská vláda po obdržení informací o pohybech německých vojsk směrem k hranicím, vyhlásila 20. května 1938 částečnou mobilizaci, která přispěla pouze ke krátkému zklidnění situace. Nacisty to však dohnalo k zuřivosti. Politická situace se stále zhoršovala a vyvolávala zneklidnění u západních politiků. Britská vláda v červenci 1938 navrhla prezidentu Benešovi přijetí nezávislého prostředníka při vyjednání se Sudetoněmeckou stranou (Arburg a Staněk, 2010a, s. 111-112). Tím byl britský lord Walter Runciman. Prezident Beneš odevzdal SdP nový návrh na řešení sudetoněmecké otázky, tzv. třetí plán,

³ 1. Rovnoprávnost sudetských Němců s českým národem, 2. uznání německé menšiny za právnickou osobu, 3. stanovení a uznání uzavřeného německého sídelního území, 4. zavedení německé samosprávy v těchto oblastech, 5. zajištění zákonné ochrany Němců mimo německé samosprávné území, 6. odstranění křivd způsobených sudetským Němcům od roku 1918 a nahrazení vzniklých škod, 7. dodržování zásady, že v uzavřeném německém sídelním území mají působit němečtí státní zaměstnanci, 8. uznání plné svobody hlásit se k německému světonázoru. (Arburg a Staněk, 2010, s. 109)

který spočíval ve vytvoření tří německých samosprávných krajů (žup). Byl však odmítnut (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 22-23).

Pražská vláda reagovala na stupňující se tlak ze strany sudetoněmeckých předáků tzv. čtvrtým plánem, který vycházel v zásadě vstříc většině požadavků „karlovarského programu“. Byly zde i podstatné ústupky z hlediska regionální autonomie. Po dalších jednáních Henleina s Hitlerem ale SdP vyprovokovala incident v Moravské Ostravě. Došlo zde k potyčce mezi policií a poslanci strany SdP. Toho vedení SdP využilo k tomu, že zastavilo veškerá jednání s prezidentem Benešem i československou vládou. Na sjezdu NSDAP v Norimberku při svém projevu ostře zaútočil německý kancléř Hitler proti Československu a poté vypukly v pohraničí nepokoje. Často byly provázeny ničením majetku Židů. (Němeček a kol., 2002, s. 38-39)

Čím dál více ztrácela naše republika charakter demokratického státu, zhoršovalo se postavení některých minoritních skupin, zejména Cikánů (Romů) a především československých Židů (Arburg a Staněk, 2010a, s. 131-132). Sudetoněmecký dobrovolnický sbor, tzv. Freikorps, měl do 1. října 1938 na svědomí zhruba 300 záškodnických akcí, 110 lidských obětí, což lze označit jako malou předehru k válečné tragédii, která následovala. (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 27).

Všechny tyto incidenty byly postupně vyostřenější a měly neblahý vliv na stabilitu země. Byly důkazem, že německá strana nemá sebemenší zájem situaci zklidnit a řešit pokojným způsobem.

2.3 Mnichovská dohoda a doba po ní

Nur die Buchstaben von Verträgen seien bindend, die Auslegung ihres Geistes hänge von den Umständen ab.

Necht' jsou závazná pouze písmena (textu) smluv, výklad jejich ducha necht' závisí od okolností.

(Duffack, 2010, s. 288)

Dne 15. září 1938 přiletěl britský ministerský předseda Neville Chamberlain poprvé za Hitlerem a po jednání nakonec akceptoval okleštění československého území. Touto návštěvou započala celá série rozhovorů na různých úrovních, kde zástupci Francie

a Velké Británie vyjadřovali svou ochotu dospět s Německem k dohodě. Československá strana nejprve francouzsko-britské požadavky (tzv. anglo-francouzský plán) z 19. září odmítla, ale pod pohrůžkou, že v případě války nebudou tyto velmoci stát po jejím boku, vyslovila 21. září souhlas s odstoupením dotyčných oblastí. Takové rozhodnutí se však setkalo s rázným nesouhlasem velké části české veřejnosti. Německá strana své požadavky neustále stupňovala, kladla další podmínky. Večer 23. září 1938 vyhlásila československá vláda všeobecnou mobilizaci. (Arburg a Staněk, 2010a, s. 119-120)

Téměř všichni Češi a Slováci sledovali napjatou situaci, ať už v novinách nebo u radiových přijímačů. Mobilizaci přijali s nadšením a byli odhodláni republiku bránit. Spoléhalo se také na vybudovaná opevnění podél celé hranice. Nesouhlas veřejnosti s ústupky vlády vyvrcholil 22. září 1938 protestní generální stávkou a manifestacemi. Za pár dnů však bylo všechno jinak.

Dne 29. září 1938 se na pozvání německé vlády sjeli do Mnichova zástupci čtyř evropských velmocí - francouzský předseda vlády Édouard Daladier, britský premiér Neville Chamberlain, německý kancléř Adolf Hitler a italský vůdce Benito Mussolini, na konferenci, kde měli rozhodnout o osudu naší země. Českoslovenští zástupci nebyli k přímému jednání připuštěni, obsah dohody jim byl sdělen o půl druhé v noci. Listina, která byla podepsána, nekompromisně nařizovala odstoupení sudetoněmeckého území Německu. Vyklizování mělo být zahájeno 1. října 1938 (Richter, 2003, s. 97). Dva diktátoři a dva západní spojenci naší země jednali o nás bez nás. Československu bylo nadiktováno odstoupit část území. (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 33)

Ponížení Československa bylo dokonáno a Hitler dosáhl toho, čeho dosáhnout chtěl, a bez jediného výstřelu (Duffack, 2010, s. 274). „Mnichov“ byl rozhodujícím krokem k rozbití Československé republiky (Kural in Richter, 2003, s. 283). Dne 1. října 1938 vstoupily jednotky německého Wehrmachtu⁴ na území bývalého československého pohraničí a byly sudetskými Němci bouřlivě vítány květinami a zdviženými pravicemi. (Duffack, 2010, s. 300)

Hitler se však ani s tímto krokem nespokojil. Prezident Edvard Beneš po přijetí Mnichovské dohody 5. října 1938 abdikoval a poté odletěl do Velké Británie, později

⁴ Ozbrojené síly Třetí říše (1935-1945).

do Spojených států amerických, kde přijal místo profesora sociologie na univerzitě v Chicagu. Na nátlak okolí přijal 30. listopadu funkci prezidenta doc. JUDr. Emil Hácha⁵.

Československo po Mnichovu bylo již delší dobu v rozkladu. Toho využili slovenští nacionalisté k tomu, aby přinutili pražskou vládu k vyhlášení autonomie Slovenska. Dne 14. března 1939 na zasedání slovenského sněmu přečetl předseda vlády Jozef Tiso⁶ text zákona, který mu v Berlíně předal Ribbentrop⁷. Vyhlášovala se v něm nezávislost Slovenska. Zákon byl poslanci schválen bez diskuze. Hitlerův plán na rozbití československého státu dosáhl tak svého naplnění (Richter, 2003, s. 111-113). Téhož dne, 14. března, v podvečerních hodinách odjel prezident Emil Hácha do Berlína, kde Hitler požadoval úplné podřízení českomoravského prostoru Říši a zároveň oznámil, že 15. března započne vojenské obsazování českých zemí. Hácha se pod nátlakem podvolil a Beranova vláda sdělila, že prezidentovu kapitulaci akceptuje. Na Ostravsku oddíly německé branné moci zahájily okupaci zbytku českých zemí (Arburg a Staněk, 2010a, s. 134).

Německé vojsko postupně obsazovalo celé území Československa, které od tohoto okamžiku neslo název Protektorát Čechy a Morava (německy Protektorat Böhmen und Mähren). A jak k tomu přistupovalo německé obyvatelstvo? Byla organizována veřejná shromáždění, na kterých velká část sudetských Němců vítala vojsko s květinami v náručí jako své osvoboditele.

V Čechách bylo okupováno zcela nebo zčásti 65 okresů, na Moravě a ve Slezsku 28 okresů. Hitlerovi evidentně nešlo o hranice etnografické, ale o získání území, které Československo ochromí jak územně, tak hospodářsky, dopravně a vojensky (Čapka a kol., 2005, s. 16). Po Mnichovu nastalo vyhánění Čechů z pohraničí. Do poloviny prosince 1938 bylo do vnitrozemí vysídleno cca 152 000 Čechů. Podle posledních výzkumů činí odhady celkového počtu vysídlených Čechů ze Sudet k počátku německé okupace v březnu 1939 kolem 250 000 osob (Němeček a kol., 2002, s. 55).

V Sudetech však také žili odpůrci hitlerovského státu a nacistické ideologie. Na podzim roku 1938 se jich přes deset tisíc uchýlilo do vnitrozemí, další emigrovali do zahraničí. Němečtí antifašisté patřili mezi první oběti následných represí. Po Mnichovské dohodě

⁵ Český právník a politik, prezident v období Protektorátu.

⁶ Římskokatolický kněz, československý politik, v letech 1939 až 1945 prezident Slovenského štátu.

⁷ Joachim von Ribbentrop byl německý politik, působil jako Hitlerův ministr zahraničí.

bylo z českých zemí do nacistického Německa začleněno území o rozloze téměř 30 000 km² s 3 860 000 obyvateli. Největší část, asi 22 608 km², byla zahrnuta do nově utvořené „Říšské župy Sudety“. Ta byla formálně zřízená na jaře 1939. (Arburg a Staněk, 2010a, s. 147 a 34)

2.4 Období války

Hitler obsazením zbytku Československa de facto porušil Mnichovskou dohodu, kterou zhruba před půl rokem podepsal. Napadením Polska 1. září 1939 začal největší vojenský konflikt v dějinách - druhá světová válka. Francie a Velká Británie posléze vyhlásily Německu válku.

Za aktivní podpory sudetoněmeckých činitelů byl na odtrženém pohraničí českých zemí zaváděn správní, politický a právní systém. Nacistický režim započal proces germanizace uplatňovat nejvýrazněji ve školství. Byly zavřeny všechny vyšší české školy, postupně i měšťanské, utlumen byl i kulturní život, byla uzavřena značná část knihoven, nevycházely české noviny a časopisy, postupně došlo k zákazu českých divadelních a filmových představení. (Čapka a kol., 2005, s. 17-20)

V historii protektorátního školství lze rozlišit dvě etapy. Pro první etapu byly charakteristické důvody politické a koncepční, pro druhé pak příčiny, které souvisely s probíhající válkou a situací na frontách. Původně byl zachován systém Československé republiky, který zohledňoval národnostní princip vzdělávání. Každá uznaná národnostní menšina měla své školy. Postupně však docházelo k omezení a od léta 1942, kdy byly uzavřeny židovské školy, bylo školství z pohledu národnostního rozděleno na dvě větve: českou a německou. Nejmladší žáci navštěvovali obecnou školu. Z její páté (od září 1941 čtvrté) třídy mohli přecházet buď na školu měšťanskou nebo po složení přijímacích zkoušek do gymnázia či na reálnou školu. Opět ale od roku 1941 dochází ke změnám, kdy byl nařízen výběr na měšťanskou školu. Ti, kteří neuspěli, museli povinnou osmiletou docházku dokončit na škole obecné. Od českého školství bylo okupačními úřady požadováno, aby vychovávalo českou mládež k loajálnímu postoji vůči Velkoněmecké říši. Školství bylo v neposlední řadě využíváno jako nástroj germanizace české mládeže, po stránce jazykové a ideové. Okupační úřady se snažily, aby německé školy byly oproti českým školám všeobecně zvýhodňovány a také, aby německé děti ze smíšených

manželství nemusely navštěvovat české školy. Počet německých škol byl postupně navýšen. (Špringl, ©2016)

Ještě 28. října 1939 proběhla velká demonstrace, na které okupanti zakročili velmi tvrdě. Několik studentů bylo zraněno. Jeden z nich, Jan Opletal, zranění podlehl a jeho pohřeb 15. listopadu přerostl v národní manifestaci. To bylo záminkou pro uzavření českých vysokých škol, popravám studentských předáků a odvezení několika stovek studentů do koncentračních táborů.

Z návrhů říšského protektora v Čechách a na Moravě Konstantina von Neuratha⁸ a státního tajemníka Karla Hermanna Franka⁹ ze srpna roku 1940 na řešení českého problému a na budoucí uspořádání českomoravského prostoru i v dnešní době běhá mráz po zádech. Veškeré území chtěli začlenit do Velkoněmecké říše a zaplnit tento prostor německými lidmi. Bylo jim také jasné, že ač se české obyvatelstvo podrobuje novým poměrům, činí jen tak z obav následků. Jako nejradikálnější, ale nejdokonalejší řešení podle nich bylo vysídlení všech Čechů. Zároveň si uvědomovali, že by si tento způsob vyžádal desetiletí a v momentální situaci byl neuskutečnitelný. Germanizace by spočívala v oddělení „kvalitnější“ části českého národa od rasově méněcenné části. Popsány jsou postupy u jednotlivých vrstev společnosti – dělnictva, rolnictva, buržoazie a především mládeže, pozemková politika, boj proti českému jazyku, sňatková politika po předchozí rasové prohlídce (Beneš a Novotný, 1996, s. 221-229). Nejdále v plánech na germanizaci Čech a Moravy došel Reinhard Heydrich, který koncem září 1941 nastoupil na místo říšského protektora. V jeho projevu z 2. října 1941 padají slova jako otroci, poněmčení české verbeže, konečné řešení. (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 61-62)

Za doby jeho úřadování byly popravy téměř každodenní záležitostí. Po vykonání atentátu na Heydricha dne 27. května 1942 (parašutisté Jan Kubiš a Jozef Gabčík, za velkého přispění a pomoci domácího odboje a běžných českých občanů) následovala řada odvetných opatření, včetně hromadných poprav, vyhlazení Lidic a dalších vesnic.

Nastaly další těžké zkoušky, které budoucí vztah českého a německého národa tragicky poznamenaly. Ať už to bylo již zmiňované uzavření českých vysokých škol, koncentrační tábory. (Sládek, 2002, s. 135)

⁸ Německý nacistický politik, říšský protektor v Protektorátu Čechy a Morava, od roku 1939 až 1941, kdy ho nahradil Reinhard Heydrich.

⁹ Státní tajemník Úřadu říšského protektora, od roku 1943 německý státní ministr pro Čechy a Moravu, v roce 1946 byl popraven za válečné zločiny, také za vyhlazení Lidic.

Richter výstižně poznamenává: **za heydrichiády klesl česko-německý vztah až na samé dno propasti**. Sudetoněmecká otázka se začala ubírat jedním hlavním směrem - k úplnému transferu (Richter, 2003, s. 299). V letech okupace přišlo násilně o život více jak 360 000 československých občanů (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 66). Je nejdůležitější si uvědomit, že katastrofa v německo-českém soužití byla důsledkem totální války, kterou vyprovokovalo Německo (Seibt, 1996, S. 323). Historické vědomí a zkušenosti, respektive vyvolané resentimenty minulosti, českého obyvatelstva odráží vztah k německé menšině žijící na území České republiky i v současnosti (Houžvička, 1996, s. 9).

2.5 Doba očima sociálního pedagoga Přemysla Pittra a pamětníků

Politická situace v Československu v roce 1938 a zejména 1939 se silně odrážela do životů běžných občanů. Zejména v pohraničí. Významný humanista a sociální pedagog Přemysl Pitter zde na jaře roku 1938 cestoval, aby mohl posoudit smýšlení lidí v těchto oblastech, jak ze strany Němců, tak Čechů. Jeho pocity jsou vyjádřeny slovy jako „vzájemná nedůvěra“, „nepřátelské smýšlení“, které všechny ovládly. Na jedné straně se přesvědčoval o velké nezištnosti, obětavosti a nadšení těchto lidí, na straně druhé však viděl mezi nimi propast, která pramenila z nepochopení, nevěle a nenávisti. Vidí, že člověk přestává být individualitou, stává se součástí jakéhosi *mystického kolektivu*, kde se člověk jako jednotlivec ztrácí. A jako celek jsou lidé stádem, které lze slovy vyburcovat k surovým činům, při kterých zapomínají na své lidství. Poznamenává k tomu: „*Když jsem pak o samotě probíral všechny dojmy a názory, tu jsem se cítil jakoby vyřazen z lidstva a bylo mi nesmírně těžko a teskno. Tušil jsem, že stojíme před katastrofou. Může ji ještě někdo odvrátit?*“ (Pitter a kol., 1996, s. 42-43)

Děti v pohraničí a městech s velkým zastoupením německého obyvatelstva žily své běžné radosti a starosti, ale rostoucí napětí v republice se dotýkalo jejich každodenního života.

Annemarie Bräunlich v roce 1938 jako čtrnáctiletá vnímala, jak vláda Adolfa Hitlera v Německu a s ní spojené hnutí přitahuje mnohé Němce v Československu. Z jejího pohledu sílil nejen německý nacionalismus, ale i ten český. Říká: „*Bylo velmi smutné sledovat, jak se rozněcovalo vzájemné napětí.*“ (Nosková a Čermáková, 2013, s. 201)

Během válečných let, zejména v židovských či smíšených rodinách, bylo mnoho dětí nuceno rychleji dospívat. Obavy z transportů, každodenní starost o zajištění obživy, strach o své nejbližší.

Marie Hlaváčková, rozená Lesjak, nar. 1926 v Brně, byla dcerou Němce z Korutan, její maminka pocházela z chudé židovské rodiny. Rokem 1939 pro ni skončilo krásné dětství. Otec zemřel na rakovinu a matka v roce 1942 byla na základě protižidovských nařízení vězněna a poté deportována do Osvětimi, kde zemřela. Majetek byl zabaven gestapem a tehdy šestnáctiletá Marie musela pracovat v továrně. Na přidělový systém v době války vzpomíná: *„Já jsem měla stravenky, i když horší než třeba Češi! O Němcích ani nemluvím. Ti zase měli lepší stravenky než Češi. Ale Židé neměli žádné, Židé, maminka, nedostali potravinové lístky! Já jako míšenka ano, protože jsem nebyla evidovaná na židovské náboženské obci, byla jsem katolicky vychovaná.“* (Nosková a Čermáková, 2013, s. 365)

K soužití s židovskými obyvateli v Brně uvádí zajímavý pohled pamětnice Hanna Bieger, v roce 1939 jako patnáctiletá: *„Můj bratr to viděl správně, lidé byli spíš antičeští než antisemitští. Židé byli v Brně naprosto integrováni do německé společnosti. V Pisárkách jsme měli židovské sousedy, rodinu G. Do té doby nebyl antisemitismus nijak citelný. Ale potom se dějiny začaly hýbat. Vypukla sudetská krize, každý si myslel – Češi se budou bránit. Kupodivu se nebránili.“* (Nosková a Čermáková, s. 175)

3 DOBA PO VÁLCE A ODSUNY

Obě strany – německá i česká – se musí podívat pravdě do očí, posoudit vývoj na základě ne pocitů, ale pramenů. Objektivita, kritické zhodnocení a pokud možno nadhled i nestrannost mohou být východiskem pro oboustranný rovnocenný dialog.

(Šuláková, 1997, s. 55).

Poválečné době a uspořádání Československa, včetně národnostních menšin, se věnovala exilová vláda v Londýně již během války. Heydrichiáda, popravy, včetně následných informací o koncentračních táborech, holocaustu Židů a Romů, období heydrichiády, vyhlazení Lidic a dalších obcí, byly neopomenutelnými faktory, které formovaly vědomí lidí, kteří žili ve válečné době.

„Vykázání“ Němců z Československa se vyvinulo oklikou v napjaté atmosféře mezi různými aktéry a podmínkami. Zejména britské plánování pro poválečnou dobu a vývoj, snahy o získání uznání exilové Benešovy vlády v Londýně ze strany spojenců, radikální popudy přicházející z českého odboje a Protektorátu, zprávy, popř. zvěsti, o páchaných zvěrstvech nacistů, především v Polsku, přesídlování ze strany Němců v okupovaných oblastech. (Lemberg in Brandes, 1994, s. 83)

Po kapitulaci Velkoněmecké říše se většině Němců zhroutily sny a naděje, u některých doslova celý svět. Zavládly u nich strach a nejistota, co bude s nimi dál. Hlavně v oblasti Sudet se obávali návratu Čechů. Leckde to vypadalo, jako by válka ani neskončila. Někde se ujali převzetí veřejné moci tamní Češi, častějším jevem však byly vyostřené situace. Na řadě míst docházelo k nálezům zbraní, přestřelkám či k poškozování železničních tratí. Bohužel to s sebou přinášelo i surové chování vůči Němcům.

Ještě dříve než byl schválen transfer vítěznými mocnostmi a než byly československými zákonodárnými institucemi přijaty právní normy, různé mocenské orgány a jednotlivci ze své iniciativy bezohledným způsobem vyháněli německé obyvatelstvo z jejich domovů a rozkrádali jejich majetek. Historik Karel Kaplan toto jednání označuje jako divoký odsun, který provázely časté případy zvěle, nelidskosti a násilí. (Richter, 1999, s. 271)

Odsun německého obyvatelstva lze rozdělit na tři etapy. První je spjata s útoky Němců před postupující Rudou armádou. Druhá, neorganizovaná vlna odsunu, probíhala zhruba od května do srpna 1945, jedná se o tzv. živelné odsuny. Třetí, která probíhala od prosince 1945 a již za dohledu Spojenecké kontrolní rady, Mezinárodního Červeného kříže

a státních orgánů ČSR na základě rozhodnutí Postupimské konference, podle zásady organizovanosti a humánnosti. (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 86)

3.1 Příprava odsunu během války a Postupimská dohoda

V československém exilu se odsun německé menšiny v Československu probíral již od počátku války. Beneš původně princip odsunu kombinoval s možným odstoupením části pohraničí (Němeček, 2002, s. 65-66). V polovině srpna 1940 měl prezident Beneš svoji koncepci ohledně řešení sudetoněmecké otázky hotovou. Polskému velvyslanci v Londýně sdělil, že chce vylepšit geografickou polohu jeho země, která je jednou z nejhorších v Evropě. V memorandu o „transferu obyvatelstva v Československu“ spojuje Beneš národnostní princip s principem viny. Na základě toho vzniká zásada, kterou je stanovená zákony německé říše, že všichni Němci v Československu jsou říšskými občany a je plně v kompetenci vlády ČSR stanovit, kdo z Němců obdrží nebo si zachová československé občanství (Brandes, 2002, s. 71 a 180).

Bylo zkoumáno nejvhodnější řešení sudetoněmecké otázky. Dokonce se jednu chvíli zdálo, že bude shoda na vytvoření tří samosprávných sudetských žup, kam by došlo k přestěhování německého obyvatelstva z ryze českého území. (Richter, 1999, s. 266)

Na plány a konečné rozhodnutí týkající se německé menšiny na našem území po válce měly vliv názory polské, sovětské, americké a britské vlády. Což dokazují četná setkání, jednání a prohlášení politiků.

Představitelé polské vlády uvědomili v roce 1940 československou exilovou vládu, že problém německé menšiny mají v úmyslu řešit přestěhováním německého obyvatelstva. Polští vládní reprezentanti požadovali, aby v této věci Čechoslováci zaujali stejně rozhodné stanovisko jako oni. Ve vedení československé emigrace v Londýně myšlenka odsunu (transferu) nabývá obrysů v letech 1941 až 1942. Beneš vedl politické rozhovory s předsedou Německé sociálně demokratické strany dělnické v ČSR Wenzelem Jakschem¹⁰. Rozhodující vliv na přijetí odsunového programu měla především situace v Československu (heydrichiáda) a domácí odboj. V Pamětech Beneš píše, že v historii naší země něco takového dosud nebylo a my na to nikdy nezapomeneme. Prezident Beneš

¹⁰ Wenzel Jaksch byl dlouholetým poslancem československého parlamentu.

přestal vyjednávat s Jakschem a úsilí směřoval k tomu, aby s odsunem souhlasily i velmoci (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 76-77). Winston Churchill¹¹ vyjádřil své plné pochopení a britská vláda sdělila, že se nebude proti odsunu menšinového obyvatelstva v zájmu co největší homogenity země stavět (Richter, 1999, s. 268-269). Zároveň si však britská strana ponechala rezervu, která se týkala konkrétního provedení, po definitivním odsouhlasení velmocemi po uzavření příměří s Německem (Němeček a kol., 2002, s. 75). V červnu 1943 vyjádřil zásadní souhlas Sovětský svaz prostřednictvím velvyslance Alexandra Jefremoviče Bogomolova, který prohlášení předal ministrovi dr. Hubertu Ripkovi a on poté Benešovi do Washingtonu (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 78).

Mezitím již však Beneš jednal s Rooseveltem a ten mu dal plný souhlas s odsunem co největšího počtu německého obyvatelstva z Československa. Josif Vissarionovič Stalin¹² navíc v odsunu Němců viděl vhodný způsob, jak si Československo pevněji připoutat k sovětské mocenské sféře. S tím, jak se blížila porážka Německa, se však postoje západních politiků začaly vyznačovat zarážející neurčitostí. Poukazovali zejména na potíže, které mohou nastat a československé vládě radili, aby odsun nehnala do krajností. (Richter, 1999, s. 270-271)

Dne 23. listopadu 1944 vypracovala československá exilová vláda memorandum, které předložila Evropské poradní komisi. Podle něj si Československo ponechá asi 800 000 sudetských Němců (z celkového počtu 3 200 000)¹³. Počítalo se, že jich bude z důvodu válečných ztrát asi o 250 000 méně a asi 500 000 jich uprchne. Pro organizovaný transfer by tedy zbylo asi 1 600 000 Němců (Kural in Richter, 2003, s. 302-303). USA a Velká Británie svůj souhlas podmínily dohodou vítězných mocností. Sovětský svaz si za svým kladným stanoviskem stál i nadále. (Richter, 1999, s. 271)

Politický pohled v sudetoněmecké otázce byl vyjádřen 5. dubna 1945 v Košickém vládním programu a následně v prezidentských dekretech.

Bylo zde jasně deklarováno, že občanům Československa německé a maďarské národnosti, kteří měli československé státní občanství před Mnichovem 1938, bude občanství potvrzeno v případě, pokud se prokáže jejich loajálnost k republice, tzn., prokazatelně vedli aktivní boj proti nacismu, byli antinacisté a antifašisté, byli pronásledováni, věznění

¹¹ Jeden z nejvýznamnějších státníků 20. století, od roku 1940 zastával funkci britského ministerského předsedy.

¹² Sovětský politik, 1. generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu.

¹³ Podle sčítání z roku 1930.

atd. (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 79-80). V opačném případě budou odsunuti a majetek bude zkonfiskován (Richter, 1999, s. 270).

Počítalo se s vystěhováním 2-2,5 milionu Němců a asi 400 tisíc Maďarů, odsun měl být plánovitý, organizovaný a postupný. Britská vláda odpověděla 14. července nótou, kterou schválila princip transferu z roku 1942. Vše, včetně přípravy a provedení transferu, mělo ale být projednáno na schůzce představitelů Velké Británie, USA a Sovětského svazu. Americká odpověď přišla 16. července s připomínkou, že v úvahu musí být vzaty i širší aspekty problému ve vztahu k míru a budoucí bezpečnosti v Evropě. Vláda USA vyjádřila také naději, že vše bude prováděno organizovaně, humánně, s mezinárodním souhlasem. (Richter, 1999, s. 271-272)

Záležitost odsunu z mezinárodního pohledu tedy nebyla zdaleka jednoznačná. Názory představitelů velmocí se vyvíjely, souhlas byl závislý na aktuální situaci a také plánech, které souvisely s úvahami o poválečném uspořádání Evropy. (Staněk, 1993, s. 282, s. 7)

Již před oficiálním schválením způsobu provedení transferu vítěznými mocnostmi v Postupimi a přijetím československých právních norem docházelo na mnoha místech k vyhánění německého obyvatelstva za hranice. Často šlo o surové akce, při kterých byl ničen a rozkrádán jejich majetek, bohužel byly i ztráty na životech a poškození zdraví. Informace o těchto neblahých excesech pronikly i do zahraničí a vyvolávaly znepokojení jak u veřejnosti, tak v politických a diplomatických kruzích, například ve Spojených státech amerických a ve Velké Británii.

Americká vláda dokonce nótou sdělila 12. června 1945 československé vládě, že transfer jako takový neodmítá, ale požaduje zajištění podmínek, které zabezpečí pořádek v průběhu celé akce, včetně ochrany nevinných osob. Proti hromadné deportaci Němců se ozývaly kritické hlasy také z anglického parlamentu. Vzhledem k rostoucím obtížím, se kterými se setkávaly československé orgány vůči sudetským Němcům, a také z důvodu nevyjasněnosti postoje západních velmocí (kromě Sovětského svazu), se československá vláda obrátila 3. července 1945 nótou na vlády tří vítězných mocností s žádostí o podporu vysídlení „velké většiny Němců a Maďarů“. Nutno zmínit, že sice ojediněle, ale zaznívaly výhrady k poměrům v pohraničí z řad běžných občanů. V listu Československá demokracie byl otištěn dopis čtenáře, kterému se nelíbil způsob, jak je na mnoha místech zacházeno s Němci. Uvádí, že v mnoha táborech se *dokazatelně dějí věci, které bychom neměli napodobovat z toho, co sami zavrhuje*. Faktem však zůstává, že většina Čechů

považovala tento tvrdý režim represálií za zaslouženou odplatu a zůstávala k nim lhostejná. (Richter, 1999, s. 270-273)

Otázka transferu byla uzavřena 2. srpna 1945 na konferenci v Postupimi u Berlína, kde čelní představitelé antihitlerovské koalice, za Velkou Británii Winston Churchill a Clement Attlee, za Sovětský svaz Josif Vissarionovič Stalin, a za Spojené státy americké Harry S. Truman, podepsali dohodu. Byl tedy vytvořen právní základ pro provedení transferu. (Kural in Richter, 2003, s. 302-304)

3.2 Poválečná doba

Jak postupovala fronta, řada Němců, jednalo se většinou o jednotlivce nebo rodiny, prchala do západní části sousedního Německa, kde se nacházela americká zóna. Doufali ve větší shovívavost Američanů než na ruské straně. Většina z nich však stále váhala, nedokázala si představit, co bude následovat, a zůstávala na území Československa.

Pro sudetské Němce byla porážka Říše pohromou. Začaly obtíže. Německé domy musely být označeny bílými prapory, obyvatelé museli nosit bílé pásky s viditelným označením „N“ – Němec (Richter, 1994, s. 174). Výňatek z vyhlášky Velitelství Národní bezpečnostní stráže v Moravské Ostravě nařizuje *s okamžitou platností, aby všechny osoby německé národnosti ve stáří od 6 let nosily toto označení: bílý kruh v průměru 15 cm a v něm z černého plátna našité „N“ v síle 2 cm, jeho okraje jsou 1 cm v obvodu kruhu. Toto označení nosí se na levé straně prsou* (Arburg a Staněk, 2011, s. 283). Němci měli nařízeno odevzdat zbraně, radiové přijímače, nesměli chodit do divadel a biografů, nesměli zamykat dveře svých domovů, dostávali potravinové lístky se sníženými dávkami, někde se jim nařizovalo při vyřizování na úřadech mluvit výhradně česky nebo prostřednictvím tlumočnicka (Richter, 1994, s. 174).

Život a postavení Němců byl negativně ovlivněn nejen majetkovými zásahy, ale také řadou diskriminačních opatření ve sféře profesní, občanskoprávní a sociální. Byli vyloučeni z výkonu veřejných služeb, nárok na potravinové přídělky odpovídal normám platícím za okupace pro Židy, byly uzavřeny německé školy všech stupňů, rozpuštěny německé spolky, svoji činnost musela zastavit německá evangelická církev. (Arburg a Staněk, 2011, s. 91-92)

Dosavadní systém veřejné správy v obnovené republice představoval systém národních výborů. Londýnská exilová vláda vydala již 16. dubna 1944 výzvu k jejich vytváření, včetně směrnice týkající se jejich organizace a činnosti. Národní výbory, nejprve nazvané tzv. revoluční národní výbory, měly fungovat jako úřady státní exekutivy (v kompetenci ministerstva vnitra) a jako orgány samosprávy. Jejich náplní byla standardní agenda bývalých starostů, okresních hejtmanů a v případě zemských národních výborů zemských prezidentů. Například ještě do poloviny května 1945 začaly fungovat zemské národní výbory v Praze a Brně. K převzetí moci československými autoritami v mnoha lokalitách došlo již před příchodem spojeneckých vojenských jednotek (Arburg a Staněk, 2011, s. 42-44). Národní výbory měly za povinnost registrovat všechny Němce. Ti měli být poté odvázeni do táborů a využíváni při vyklizovacích pracích a při odstraňování válečných škod (Brandes, 2002, s. 332).

3.3 „Divoký“ odsun

Bylo po válce. Atmosféra byla plná úlevy, nadšení a radosti z osvobození, ale u řady lidí se radost mísila s nenávisí ke všemu německému. U některých mohla pramenit z prožité osobní křivdy, strachu a ponížení během válečných let.

Je nezpochybnitelné, že v mnoha případech individuálních a kolektivních násilných aktů byly postiženy vinné osoby, ale oběťmi se také stali mnozí nevinní lidé včetně žen, dětí a starců. Pohlíželo se na ně převážně jako na nevyhnutelnou daň revoluce. (Arburg a Staněk, 2010b, s. 20)

Velmi nepřehledná situace byla v pohraničí, kde byla československá správa zaváděna postupně a v době bezvládní zde docházelo k rabování a chaotickým situacím (Němeček a kol., 2002, s. 87). K represivním opatřením, která byla uvalena na německé obyvatelstvo v českém pohraničí, patřilo hromadné násilné vysídlování. Dělo se tak podle zásady kolektivní viny (Richter, 1999, s. 263-265).

Z hlediska regionálního pojetí práce je nejznámější vysídlení brněnských Němců, zvaný též živelný, „divoký“ odsun z Brna, dokonce „pochod smrti“. I po více jak sedmdesáti letech vzbuzuje tato kapitola jihomoravských dějin velmi silné emoce. Vznikla celá řada pojednání, knih, příspěvků do časopisů a novin, uměleckých děl, které svůj pohled berou

jako ten objektivní. Účelem práce není posuzovat viny, proto budou popsána základní fakta a názory více stran.

Cesta k 30. květnu 1945 v Brně má hluboké historické kořeny¹⁴. Nelze opomenout, že celá řada domácích Němců podlehla ideologii nacismu a představovali tak velmi silnou oporu okupačního systému v Čechách a na Moravě. Místa dozorců ve věznicích gestapa v Kounicových studentských kolejích¹⁵, ve zpravodajském aparátu brněnského gestapa, nejrůznější správci, ředitelé, mistři a dílovedoucí v průmyslových podnicích byli domácí Němci. (Žampach, 1996, s. 173-175)

Brno bylo osvobozeno 26. dubna 1945. Počet Němců v této době činil asi 25 až 26 tisíc osob. Německá otázka (jejich pracovní nasazení, bytové a majetkové poměry atd.) byla hlavní náplní schůze Národního výboru města Brna 24. května 1945, o pět dní později byl přijat Zemským národním výborem výnos č. 78/1945, který nařídil vysídlení přesně vymezené části německého obyvatelstva z Brna, a toto bylo dáno na vědomí místnímu velitelství Národní bezpečnostní stráže s kategorickým příkazem k jeho neprodlenému provedení. K večeru kolem 20. hodiny dne 30. května 1945 se sešla komise, která měla provést příkaz. Někteří Němci o chystané akci věděli z tisku, proto byli připraveni, u těch neinformovaných vznikaly konfrontace, část Němců brala odchod za dočasný. (Žampach, 1996, s. 177-185)

Kolem 22. hodiny odcházely první útvary vysídlenců mimo Brno, na úsvitu 31. května odešly poslední. Celkový počet čítal asi 20 000 osob. Cesta do Pohořelic vedla přes Staré Brno a Vídeňskou ulicí směrem k Rajhradu. Pochod byl tichý (Žampach, 1996, s. 181-185). Svědectví, která jsou uváděna v jiném zdroji, hovoří však o tom, že Němci neměli vůbec čas na to, aby se na cestu připravili a při pochodu si nesměli odpočinout, sednout, napít se, k potížím se přidal všudypřítomný nedostatek jídla, nadávky a rány ze strany Čechů (Knopp, 2006, s. 14).

Dne 31. května 1945 dorazily první skupiny do Pohořelic. Zde byl vybudován nouzový ubytovací tábor. Jelikož transport nebyl předem ohlášen, přišli lidé do nepřipraveného prostředí. Vojáci postupně vtiskli přesunu do Mikulova řád. Velká část brněnských Němců

¹⁴ Např. v německé literatuře konce 19. století lze najít téměř vše, co bylo charakteristické pro velkoněmeckou imperiální politiku a z ní vycházela literatura o rasách a rasových teoriích. V roce 1918 po Brně koloval leták, který obsahoval požadavky na zřízení národně uzavřených německých území, poté v roce 1920 vyšel v samostatné publikace plán na vystěhování Čechů. (Žampach, 1996, s. 173)

¹⁵ Nachází se v Brně-Žabovřeskách. Během druhé světové války byly využívány jako věznice. Známý jsou veřejné popravy, které zde byly prováděny.

přešla hranice do Rakouska. Ministerstvo vnitra po zjištěných skutečnostech požádalo Moravskoslezský ZNV o zastavení odsunu. Co však se zbylými Němci v Pohořelicích? Asi 2000-2500 jich bylo odsunuto zpět do Brna, zhruba 1000 jich bylo rozptýleno do jihomoravských vesnic, zbytek byl transfery poslán do Německa. (Žampach, 1996, s. 191-193)

Naprosto odlišný pohled oproti Žampachovi přináší Ján Mlynárik v předmluvě čtenářům knihy „Němci ven!“. Uvádí přímo, že předkové Brňanů, Moravanů na tomto pochodu povraždili své spolurodáky jen proto, že byli Němci. On sám se stydí. Mezi vyhnáním Němců z Československa v roce 1945 a vyhnáním kosovských Albánců v bývalé Jugoslávii nevidí rozdíl. Používá velmi silná slova – etnická čistka. (Hertl a kol., 2005, s. 26)

Další odlišné údaje najdeme také ve výčtu zemřelých. Jedna strana mluví o tisících zavražděných při násilnostech, druhá o několik stovkách, kteří zemřeli v důsledku stáří, vyčerpání a epidemie úplavice, která v Pohořelicích vypukla.

Hertl a kol. s druhou variantou zásadně nesouhlasí a odvolávají se na svědectví v knize Němci ven! (Hertl, 2005, s. 200). Podle Arburga a Staňka tato vysídlovací akce k rakouským hranicím měla více jak 1700 obětí na životech (Arburg a Staněk, 2011, s. 100 a 109). Německá strana uvádí mnohem větší počet.

Některé klíčové otázky, které se týkají pozadí a vlastního průběhu, nelze do dnešních dnů zcela objasnit. Vysoce postavení českoslovenští představitelé měli předat ústní formou zdejším funkcionářům instrukce k zacházení s Němci. Dodnes nelze jednoznačně stanovit, kdo nesl odpovědnost za tyto důsledky. Mnozí Češi byli těmito akcemi silně znepokojeni a měli dost odvahy, aby přednesli své protesty u nejvyšších státních instancí. (Arburg a Staněk, 2011, s. 100 a 109)

Vyhánění německého obyvatelstva probíhalo prakticky ve všech pohraničních oblastech, které osvobodila Rudá armáda. Armáda vytvořila potřebné logisticko-technické podmínky, aby tyto akce pokračovaly i nadále. Od poloviny června do poloviny července bylo vystěhováno za hranice kolem 116 000 osob. V místech, kam byli odsunutí lidé přepravováni, obvykle nebylo připraveno žádné ubytování a stravování. Mnohé příhraniční oblasti Saska a Dolního Rakouska byly vyhnanci přeplněny. Mnoho z nich pokračovalo na vlastní pěst do vnitrozemí, kde chtěli nalézt dočasné útočiště. Vysídlování v roce 1945

bylo ve znamení zmatků a improvizací, jejími organizátory byly orgány bez jasně vymezených kompetencí. (Arburg a Staněk, 2011, s. 111-128)

Jak se k těmto událostem postavit? Je nutný konstruktivní přístup, aby byla zachována co největší objektivita, avšak s dostatečným ohledem na tehdejší přímé účastníky a na jejich vzpomínky.

Profesor Seibt¹⁶ píše: „*Obě strany by měly vzít v úvahu strašlivé násilí a bezpráví, obě strany by měly říci, že to nemělo být. Teprve když dojdeme tak daleko, můžeme říci, že jsme svou minulost objasnili ve smyslu úlevy, spasení. Vrátit zpět se samozřejmě nedá nic, mrtvé probudit k životu nelze.*“ (Seibt in Richter, 1994, s. 197)

Dalším důležitým faktorem je také čas. Z pohledu kritického dějepisce se jedná o událost, kterou lze velmi těžce uchopit. Zejména pro velkou vrstvu nánosů různých verzí historické paměti, ale také zapominání. (Arburg a kol., 2010, s. 89)

3.4 Organizovaný odsun

Závěrečné zpráva Postupimské konference uznala za žádoucí provést „spořádané a lidské“ vysídlení německého obyvatelstva v Polsku, Československu a Maďarsku. Současně byla požadována řádná příprava za součinnosti zainteresovaných vlád a Spojenecké kontrolní rady pro Německo. Důležitá byla část, ve které jsou země vyzvány k tomu, aby další vyhošťování do doby, než se celá záležitost prozkoumá, bylo zastaveno. Masové přemísťování obyvatelstva však bylo již v plném proudu. Průběh vysídlovacích akcí byl různý. K celkové standardizaci procedur došlo až v lednu 1946, kdy započal tzv. organizovaný odsun. (Arburg a Staněk, 2011, s. 118 a 124)

Vysídlování v roce 1945 lze ve zjednodušené podobě rozdělit do tří fází:

1. počáteční fáze – polovina května až počátek června 1945 – nucené vysídlování probíhá nejprve ve vnitrozemských jazykových ostrovech a ve městech, kde byl větší počet německého obyvatelstva,
2. hlavní fáze – za počátek lze považovat 4. červen, kdy byli v severozápadních Čechách nasazeni vojáci, jejichž cílem bylo vysídlení tamějších Němců, ukončení bylo v polovině

¹⁶ Německý historik zabývající se mj. česko-německými vztahy. Narodil se v Československu.

srpna, hlavním organizátorem a vykonavatelem byla československá armáda, nejvíce probíhaly přesuny v severozápadních a severovýchodních Čechách a v české části Slezska,

3. závěrečná fáze – od poloviny srpna do konce října 1945, šlo spíše o dílčí přesuny z míst, které ležely u státní hranice, jednalo se zpravidla o několik stovek lidí (Arburg a Staněk, 2011, s. 129-130). Organizovaný odsun započal v lednu 1946, za ukončený byl prohlášen 12. října 1947. Provedením odsunu bylo pověřeno ministerstvo vnitra. (Sládek, 2002, s. 148)

Odsun se podle prezidentského dekretu netýkal německých antifašistů, Němců, kteří se vrátili z vězení a koncentračních táborů a také těch, kteří svými činy podporovali Čechy proti nacistickému režimu. Ministerstvo vnitra vydalo nařízení, ve kterém bylo oznámeno, že jsou z vysídlení vyňati také specialisté a kvalifikovaní dělníci.

Podle dekretu z 2. srpna 1945 byli označováni za antifašisty ti Němci, kteří se nikdy neprohřešili proti Československé republice, zůstali jí věrni, spolupodíleli se na boji o jeho osvobození nebo trpěli pod nacistickým terorem. Dne 12. června 1945 byl v tisku zveřejněn postup odsunu. Nejdříve musí republiku opustit ti Němci, kteří na území naší republiky přišli po roce 1938, následovali sudetoněmečtí podnikatelé, finančníci, průmyslníci a velkoobchodníci a nakonec ostatní sudetští Němci. (Brandes, 2002, s. 333)

Byla vytvořena sběrná střediska - 75 v Čechách, 29 na Moravě, 85 na Slovensku, odkud byl odsun organizován. Dne 25. ledna 1946 vyjel z Československa první vlak. Ve vagoněch byla kamínka k vytápění, každá osoba dostala zdarma od československé vlády potravinový příděl na tři dny. Němci si mohli v rané fázi transferu s sebou vzít kromě toho, co unesli, ještě 50 kg zavazadel a 1000 marek. Podmínky se neustále zlepšovaly, postupně se mohlo jednat o 100 kg zavazadel a 2000 marek na osobu. (Sládek, 2002, s. 148-150)

Důležitým znakem těchto velkých „přesunových“ akcí bylo, že již v průběhu odsunu začalo osídlování, proto na mnoha místech v pohraničí žily po určitou dobu spolu české a německé rodiny v jednom domě. Další otázkou byla smíšená manželství.

Češi žijící v těchto rodinách byli ve válečných letech, zejména v pohraničních oblastech, vystaveni silnému germanizačnímu tlaku a jejich přijetí německé národnosti často nevyplývalo ze svobodného rozhodnutí. Smíšené rodiny, jejichž počet se v roce 1945 odhadoval na 90 až 130 000, se po válce dostaly do poměrně svízelného postavení. Přístup byl k nim dvojí. Veřejní činitelé, zástupci českých starousedlíků, převážně nekomunističtí

zaměstnanci státních úřadu kladli důraz na jejich ochranu před diskriminací a šikanou. Druhý přístup, typický pro zradikalizovanou veřejnost, na ně pohlížel jako na „zkaženou součást vlastního národa“ a zacházet by se s nimi mělo jako s ostatními Němci. V prvních měsících po válce byla ochrana této části obyvatelstva nedostatečná. Zejména při „divokém odsunu“ na ni nebyl brán ohled. Zvýšená pozornost národnostně smíšeným rodinám začala být věnována až od začátku roku 1946. Jednak pod vlivem potřeby důkladnější přípravy tzv. organizovaného odsunu, ale také díky názorům domácí i zahraniční veřejnosti. (Arburg a Staněk, 2011, s. 162-163)

Pro většinu lidí v Československu bylo uskutečnění hlavní části odsunu německého obyvatelstva jakýmsi zadostiučiněním a pocitem uspokojení.

Údaje o počtech Němců, kteří odešli z Československa v rámci organizovaného odsunu v roce 1946, se liší především podle toho, zda se jedná o československý či západní pramen. Řada prací se odvolává na zprávy z konce října 1946, kde je uváděn počet 1 415 135 odsunutých Němců do amerického a asi 750 000 do sovětského okupačního pásma v Německu. Podle jiných pramenů bylo k 1. listopadu 1946 odsunuto 2 170 598 Němců (1 420 598 do americké a 750 000 do sovětské zóny). V té době bylo mimo území naší republiky celkem 2 592 600 příslušníků německé národnosti, kteří odešli sami nebo byli vysídleni ještě před zahájením hromadného transferu. V Německu bylo registrováno 2 402 600 Němců z Československa, v Rakousku 175 000 a v ostatních zemích asi 15 000 osob (Staněk, 1993, s. 10 a 21). Podle propočtů z Německa z roku 1950 bylo „bezprostředně dotčeno vysídlením“ přes 2,9 milionu osob, které k 1. 9. 1939 měly trvalé bydliště v rámci předmnichovských hranic Československa (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 99). Živelným způsobem bylo vyhnáno více než půl milionu Němců a organizovaným odsunem v souladu s Postupimskou dohodou více než 2 miliony. 170 tisíc sudetských Němců našlo azyl v Rakousku (Richter, 1999, s. 282-283).

Na podzim roku 1946 bylo na územích naší země v provozu ještě 50 sběrných středisek a 19 internačních táborů, do konce roku jich mělo zůstat 9. Rušily se také pracovní tábory, které spravovaly národní výbory. Podstatně se snižoval počet středisek sběrných (odsunových), zřídit se měla speciální střediska pro přestárle, dlouhodobě nemocné a práce neschopné osoby, pro opuštěné německé děti bylo určeno středisko v Mikulově. (Staněk, 1993, s. 25)

Odsunem Němců de facto skončila česko-německá válka v Česku. Válka, která byla v září 1938 rozpoutána Henleinovou Sudetoněmeckou stranou ve službách nacistického Velkoněmecka (Richter, 1999, s. 282). Richard von Weizsäcker¹⁷ při příležitosti 40. výročí konce 2. světové války řekl, že odsun nebo vyhnání nezačal v roce 1945, ale rokem 1933¹⁸ (*Komu sluší omluva*, s. 9). Odsunuté Němce nikde nečekali s otevřenou náručí, dlouhé týdny žili v barákových táborech a improvizovaných ubikacích. Ve východním Německu jich našlo okolo 800 tisíc poněkud stabilnější přijetí. Úřady je vedly jako přesídlence a postupně byli začleňováni do společnosti. V západním Německu měli dlouhou dobu status uprchlíků, které musí společnost živit. Řada z nich žila v naději, že jim mírová konference umožní opětovný návrat domů, do Československa. Postupně se s prostředím sžívali, úředně byli zařazeni do kategorie „vyhnanců“ (Vertriebene), dostávali příležitosti uplatnit se. Ač na ně místní Němci pohlíželi nevráživě, díky dvěma milionům sudetských Němcům se mohl v západním Německu v průběhu padesátých let uskutečnit tzv. hospodářský zázrak (Richter, 1999, s. 282-283).

Odsunem, ať už hlavním a poté dodatečným, však kapitola česko-německých vztahů nebyla navždy uzavřena. Na obou stranách bylo příliš mnoho pocitů křivdy, hořkosti, zatrpklosti. Svědčí o tom deklarace a smlouvy, které byly uzavírány na politické úrovni.

Na další vývoj vzájemných vztahů mezi Čechy a Němci, hraničními, územními a majetkovými nároky politici reagovali deklaracemi, prohlášeními. Například v roce 1950 to byla společná deklarace vlády ČSR a prozatímní vlády NDR, v roce 1956 smlouva o neútočení mezi Československem a Spolkovou republikou, v roce 1973 to byla Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a Spolkovou republikou Německa. Kancléř Willy Brandt k poslední jmenované smlouvě poznamenává, že *hluboce zakořeněná nedůvěra se nedá překonat přes noc*. (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 121-128)

Po sametové revoluci, přesně 14. prosince 1989, dochází na jeho slova, když předseda bavorské vlády Max Streibl vyzval československou vládu, aby se za vyhnání sudetských Němců omluvila. Prezident Václav Havel ve svém projevu řekl, že naše republika je povinna se odsunutým Němcům omluvit, ale nikdo z nich by se sem neměl vracet. Bylo to podle něj oplácení zla zlem. Zdůraznil, že se jedná o jeho privátní názor. (*Komu sluší omluva*, 1992, s. 121-131)

¹⁷ V letech 1984 až 1994 prezident Spolkové republiky Německo.

¹⁸ Dne 30. ledna 1933 jmenoval německý prezident Hindenburg Adolfa Hitlera říšským kancléřem.

Při státní návštěvě Československa dne 15. března 1990 v Praze se spolkový prezident Richard von Weizsäcker omluvil za okupaci našich zemí. Čas od času se ozývají také hlasy ze stran sudetských Němců ohledně požadavků: zrušení dekretů prezidenta Beneše, umožnění návratu těch, kteří by si to přáli, poskytnutí náhrady za zkonfiskovaný majetek.

Z české strany zazněla jasná omluva v diplomatickém dokumentu z 21. ledna 1997, v Česko-německé deklaraci o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji.

3.5 Děti a doba odsunu

Válečná doba představovala pro děti náročné období. Konec války však často nepředstavoval vydechnutí, konec krutostí. Pro mnohé z nich bylo právě toto období nesmírně složité, plné nevraživosti, pohrdání, mnohdy krutostí, se kterými se setkávaly. Velkou roli hrálo prostředí vesnice či města a především vztahy, které zde mezi obyvateli panovaly. Pro německé děti doba před odsunem znamenala umístění ve sběrných táborech, ukončení školní docházky, omezení styku se svými kamarády, vrstevníky, pro ty starší to znamenalo účast na odklízecích či zemědělských pracích, práci v továrnách.

Elisabeth Sokoluk, rozená Adam, jako patnáctiletá spolu s maminkou a tetou absolvovala tzv. brněnský pochod. Ona sama jej nazývá „*brněnským pochodem smrti*“. Už několik dní před ním byly internovány, jejich rodině byly vzaty všechny šperky, na rukávu musely nosit bílé pásky s černým „N“, sama její maminka je ušila. Pamatuje si hesla na zdech domů, například „Němci ven, komunisti sem!“. Při pochodu hodně lidí odhazovalo svá zavazadla, mluví i o těch, kteří v příkopech u cesty zemřeli vyčerpáním. Hovoří o tom, že jako dozorcí šli při pochodu hlavně dělníci ze Zbrojovky: „*Byl mezi nimi i jeden známý naší domovnice, během pochodu přišel ke mně, strčil mi do ruky polní láhev s vodou a řekl – napij se. Občas tak za mnou zašel, bylo mi to nepříjemné, protože ostatní nic nedostali. Ale samozřejmě jsem se napila.*“ Po příchodu do Pohořelic byla spolu s ostatními umístěna do „velkých obilných sil“ a spala na holé, betonové podlaze. (Nosková a Čermáková, s. 523)

Dr. Diether Krywalski měl v roce 1945 deset let. Jeho rodina odešla z Brna už v dubnu a příchod Rudé armády zažil v Karlových Varech. Události z Brna zná z vyprávění a jeho pohled je následující: „*Musí se rozlišovat. Z části to byli i kriminálníci, kdo provedl to vyhoštění, potom řada lidí, kteří se bratříčkovali s Němci a pak chtěli ukázat, jak věrní jsou*

českému, respektive komunistickému režimu. Byly to úplně chaotické poměry, chyběl policejní a vůbec jakýkoli pořádek.“ (Nosková a Čermáková, s. 612)

Robert Helm, rodák z Hustopečí, na počátek roku 1946 vzpomíná, že od ledna do března museli táboroví zajatci vykopávat hroby pro padlé rudoarmějce. K transportu německého obyvatelstva z Hustopečí, do kterého patřil i on, uvádí, že dne 29. března 1946 se dotyčné osoby německé národnosti měly shromáždit v tělocvičně původního německého gymnázia. Každé osobě bylo povoleno zavazadlo nepřesahující hmotnost 50 kg. Robert Helm dále dodává: *„Pokud ještě někdo vůbec u sebe měl peníze, vkladní knížky, šperky, fotoaparáty, bylo zakázáno tyto předměty brát s sebou. Noc na sobotu 30. března 1946 jsme strávili hromadně v tělocvičně. Sběrné místo transportu bylo onoho sobotního rána na školním dvoře. V dopoledních hodinách přijela nákladní auta s českými řidiči.*“¹⁹ (Peschina, 2001, s. 271-272, překlad vlastní)

Rakouská spisovatelka Ilse Tielschová se narodila v roce 1929 v jihomoravských Hustopečích. Ona sama uprchla v dubnu 1945 do Rakouska, rodiče byli odsunuti. Její rodiče nedokázali až do své smrti navštívit zem, kterou brali jako domovinu. Vzpomíná: *„Zdůrazňovali, že si přejí, aby jim zůstala ve vzpomínkách tak, jak ji znali. Ve skutečnosti se obávali bolesti, kterou by jim návštěva domova připravila. Já jsem cestu do minulosti odmítala až někdy do roku 1970.*“ (Tielsch, 1994, s. 42)

¹⁹„*Verboten war mitzunehmen, falls überhaupt noch vorhanden, Geld, Sparbücher, Schmuck, Fotoapparate. Die Nacht zum Samstag den 30. 3. 1946 verbrachten wir alle im Massenquartier der Turnhalle. Der Sammelplatz zum Abtransport war an diesem Samstagmorgen der Schullhof. In den Vormittagsstunden kamen LKWs mit tschechischen Fahrern.*“

4 OSÍDLOVÁNÍ

Ruku v ruce s odsunem Němců docházelo k postupnému osídlování českého pohraničí. Osídlenci přicházeli z různých koutů země. Řada z nich nepřicházela do opuštěných domů a zemědělských usedlostí s „dobrymi úmysly“. Na mnoha místech se mluví o tzv. zlatokopech, kteří chtěli využít poněkud zmatečné poválečné doby. Zprvu se jednalo o jednotlivce nebo malé skupiny, postupně je následovaly celé rodiny.

Transfery byly v plném proudu až začátkem roku 1946, lidé do pohraničí však přicházeli již v letních měsících roku 1945. Znamená to tedy, že české a německé rodiny musely po dobu několika měsíců, do doby odsunu, žít spolu, vedle sebe, v jednom domě. V mnoha případech rozhodně nešlo o žádnou idylku.

4.1 Osídlování všeobecně

V rámci jednání o postavení německé menšiny po válce se domácí a zahraniční československý odboj věnoval osídlování pohraničí (Čapka a kol., 2005, s. 23). Dostupné prameny poukazují na to, že londýnský exil však věnoval více pozornosti myšlenkám poválečného odsunu většiny německého obyvatelstva, než osídlovacímu programu, konfiskaci majetku, změnám, které čekaly oblasti osídlené do té doby převážně Němci. Angažovanější v tomto směru byli členové komunistické strany, kteří velkou pozornost soustředili na organizační stránku. Komunisté byli ve velké míře členy rolnických komisí, které spolurozhodovaly o tom, jak bude se zemědělskými konfiskáty naloženo. Během krátké doby dostali v osídlovací politice dominantní postavení. Zemědělské osídlování se po osvobození rozběhlo velmi rychle. Na základě dekretu č. 27/1945 Sb. ze 17. července 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení byl zřízen Osídlovací úřad. Jeho předseda si více než kdo jiný uvědomoval **provázanost odsunu Němců a osídlovací proces** (Arburg a Staněk, 2011, s. 177-179).

Osídlování pohraničí probíhalo jak po stránce časové, tak po stránce organizační, souběžně s odsunem Němců. Šlo tedy o dvě fáze jednoho procesu, které se vzájemně proplétaly a podmiňovaly. Poválečné osídlování patří mezi největší vnitrozemský přesun obyvatelstva v dějinách naší země, šlo zde o pohyb více jak 5 milionů lidí. Druhá fáze, tzv. dosídlování, probíhalo v 50. a 60. letech. (Čapka a kol., 2005, s. 5-7)

Osídlenci z větší části přicházeli do pohraničí ze sousedních nebo blízkých vesnic, ale výjimkou nebyli lidé z mnohem vzdálenějších koutů naší země. V jarních a letních měsících roku 1945 jich byl největší počet a jejich příliv postupně slábl.

Kolik lidí se v první etapě (jaro až podzim 1945) osídlování do pohraničí vydalo, nelze přesně vyčíslit. Podle nepřesné statistiky vydaných potravinových lístků se předpokládá, že se jednalo zhruba o 175 000 osob. Pro počáteční fázi byla typická mimořádná fluktuace nově příchozích, kteří si „vyzkoušeli“ často pobyt v různých domech, zaměstnání v různých profesích. Řada z nich byla z poměrů, ve kterých se ocitli, zklamaná (Arburg a Staněk, 2011, s. 187-188). Pro každého osídlence to byla cesta do cizího, neznámého prostředí. Všichni lidé, jak němečtí starousedlíci, tak osídlenci, si museli uvědomit, že po nějaký čas budou žít vedle sebe a bude nutno si vytvořit jakýsi „modus vivendi“ (Čapka a kol., 2005, s. 25). Velmi frekventované bylo tzv. „zlatokopectví“ lidí, kteří v pohraničí pobývali jen krátce, a ihned po uskutečnění svých zjištěných záměrů jej zase opustili. K nejfrekventovanějším lokalitám v rámci zemědělského osídlení v Moravskoslezské zemi patřily zejména úrodné lokality na jihu – Znojemsko, Mikulovsko, Hustopečsko a Moravskokrumlovsko. Zde se noví osídlenci, vzhledem k vyšší úrodnosti půdy, většinou spokojili s menší výměrou (Arburg a Staněk, 2011, s. 187-196).

4.2 Nové osídlení okresu Břeclav

Dekrety, vyhlášky a ministerské výnosy na jaře a v létě 1945 proces osídlování spíše iniciovaly, než usměrňovaly. Až počátkem září t. r. došlo k vydání obsáhlejšího programu s názvem „Plán na osídlení pohraničí“, ale přišel v době, kdy v pohraničí byly již tisíce národních správců a z velké části shrnoval to, co bylo do té doby legislativou dáno a v praxi používáno. Hlavní myšlenkou bylo, že zemědělské osídlování je centrálně řízené. (Čapka a kol., 2005, s. 47)

Břeclavský okres byl ve třicátých letech minulého století krajem, kde se nacházela úrodná a půda, a proto byla většina obyvatelstva zaměstnána v zemědělských profesích.

Tuto oblast tvořily tehdejší okresy Břeclav, Mikulov, Pohořelice, Hustopeče, Klobouky a Židlochovice. K základním charakteristikám pro ni bylo národnostní složení. Byly zde obce ryze české, například na území okresů Klobouky, Břeclav, Židlochovice, částečně i Hustopeče, a pak obce téměř zcela německé, například v okrese Mikulov. Této

charakteristice se vymykaly Pohořelice, které v roce 1930 měly 65,6 % českého a 28,2 % německého obyvatelstva, a Hustopeče, kde tvořilo 46,1 % obyvatelstvo české 50 % německé. (Školl a Srholcová, 1983, s. 7)

Na území břevclavského okresu bylo po Mnichovské dohodě roce 1938 obsazeno 42 obcí. To mělo v době třicátých a čtyřicátých let velký vliv na změny obyvatelstva. V letech 1938 až 1947, tedy v poměrně krátké době, se čtyřikrát zásadním způsobem změnila jeho skladba. Nejprve to bylo na podzim v roce 1938 vystěhování velké části Čechů, poté následovalo, i když ne už tak početné, přistěhování obyvatelstva německého, které mělo krátké trvání, skončilo již v dubnu 1945 při osvobození. V letech 1945 až 1947 došlo k největším změnám v důsledku rozsáhlého transferu téměř veškerého německého obyvatelstva. Osídlování obcí okupovaných v říjnu 1938 začalo probíhat ihned po osvobození (duben až květen 1945) a trvalo zhruba do roku 1947. Hlavním popudem byl dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Do těchto obcí přicházeli zejména zemědělství dělníci, deputátníci, bezzemci i drobní zemědělci, postupně i se svými rodinami. (Školl a Srholcová, 1983, s. 8-9)

4.3 Osídlování v Hustopečích, Kurdějově a Vlasaticích

K celkovému dokreslení národnostního složení a pohybů obyvatelstva jsou dále uváděny základní údaje. Jedná se o vybrané obce, odkud pocházejí účastníci rozhovorů.

Hustopeče

Hustopeče na Břeclavsku byly osvobozeny Rudou armádou 16. dubna 1945. V následujících dnech se do města začalo vracet české obyvatelstvo, které ho v roce 1938 muselo opustit. Během měsíců květen a červen přicházeli ve značném množství lidé, kteří z Hustopečí nepocházeli. Úkolem ustaveného revolučního národního výboru bylo zajistit bezpečnost ve městě. To bylo v náplni národních milicí, které střežily především německé obyvatelstvo, které vykonávalo potřebné úklidové práce. Prominentní nacistické osobnosti byly odvezeny do sběrného tábora v Mikulově. (Láznička a kol., 1972, s. 151)

V roce 1930 se z celkového počtu obyvatel Hustopečí 3719 k německé národnosti přihlásilo 1862 lidí, k české 1715, k židovské pouze 71 občanů, zbytek Židů se hlásil tradičně k Němcům, někteří také již k české národnosti. (Jan a Nezhodová, 2010, s. 435)

Hustopečím a okolních německých vesnic (Kurdějova, Nových Mlýnů, Přítluk, Popic, Strachotína, Zaječí a Starovic) se záhy dotkly zákony č. 12 a č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku. Němci byli zbaveni státního občanství a de facto tím i jakékoliv právní ochrany. Už 10. května 1945 bylo vyhlášeno nařízení, že přednostové německých domácností mají nahlásit na příslušných úřadech záznamy o svých datech narození a rodinných příslušnících, doklady o výměře polností, výši vkladů a peněžní hotovosti. Na základě nařízení sovětských orgánů byl pořízen soupis veškerého inventáře a náradí v německých domech. Německé obyvatelstvo mělo být využíváno k práci na polích, spolehliví Němci mohli zůstat na svých usedlostech. (Jan a Nezhodová, 2011, s. 476)

Zpočátku byly německé rodiny soustřeďovány do Národního domu, po vydání zákonných ustanovení však toto místo nebylo již dostačující, proto byl zřízen nový tábor v bývalé německé měšťanské škole. Zde byli umístěni Němci i z blízkých vesnic: z Kurdějova, Starovic, Popic atd. Stahování do reálky začalo 23. června 1945, kdy bylo usneseno, že z důvodu osídlování jejich majetku dojde k vystěhování německých rodin co nejdříve. První etapa odsunu byla zahájena 30. března 1946, kdy v půl sedmé ráno odjelo první nákladní auto do Mikulova. Hustopečtí Němci byli odsouváni většinou z Mikulova, ale také z Moravského Krumlova a Brna. Dne 6. dubna 1946 byl vypraven nejpočetnější transport, který převezl 400 hustopečských Němců z Mikulova do Bavorska. V době od 30. března 1946 do 4. září 1946 bylo ze sběrného tábora v Hustopečích odsunuto v 10 transportech 3123 osob. (Jan a Nezhodová, 2011, s. 477-478)

Realizace nového osídlení Hustopečím a všech devíti obcí okresu se ukázala velmi komplikovanou. Hustopeče patří do oblastí, které byly proslulé vinařstvím. Většina osídlenců přicházela s upřímnou touhou získat nový domov, vlastní půdu a dům a také podle toho poctivě pracovali. Ale našli se i tací, kteří šli bezohledně za svým prospěchem a poté se svým lehce nabytým majetkem po nějaké době město opouštěli. Z těchto důvodů docházelo k značnému přesunu obyvatelstva a poměry se postupně stabilizovaly teprve po roce 1948. (Láznička a kol., 1972, s. 152-153)

Na základě návrhu rolnických komisí, které vznikaly v jednotlivých obcích, byly přidělovány usedlosti Fondem národní obnovy. Koncem roku 1947 bylo vykázáno, že v devíti obcích hustopečského okresu se usídlilo 800 osídlenců. Příchozí pocházeli z různých částí Moravy, zejména ze Slovácka a Valašska. Sžívání nových obyvatel s novým prostředím se neobešlo bez potíží. Mezi objektivní okolnosti patří přechod fronty

v roce 1945, postupná výměna hospodářů, nové prostředí, sucho v roce 1946 a neprodejná nadúroda ovoce a zeleniny v roce 1947. (Láznička, 1972, s. 153)

Kurdějov

Kurdějov je obec ležící cca 2 km od Hustopečí u Brna. V roce 1930 zde žilo 965 obyvatel, z toho bylo jen 23, tj. 2,3 % české národnosti a 917 osob, tj. 93,9 %, národnosti německé. Po válce zůstaly ze starousedlíků pouze dvě rodiny a jeden svobodný občan, celkem 9 osob české národnosti. Německé obyvatelstvo bylo odsunuto v době od roku 1945 do roku 1947, zkonfiskováno bylo 574 ha půdy a 125 domů a zemědělských usedlostí. Do roku 1946 se do Kurdějova přistěhovalo 150 rodin a 25 svobodných občanů, největší podíl přistěhovalých byl z moravských okresů, zejména nejbližších obcí jako byly Nikolčice, Horní Bojanovice, Boleradice, Diváky, Velké Hostěrádky a Borkovany. (Školl a Srhočová, 1983, s. 20)

Některé rodiny, jejichž počet činil 31 a činí 20 %, se z Kurdějova vrátily zpět do svých obcí. Počet obyvatel v roce 1950 dosáhl v Kurdějově pouze 524 obyvatel, všichni byli české národnosti. (Školl a Srhočová, 1983, s. 21)

Vlasatice

Vlasatice jsou obec ležící jihozápadně od Pohořelic. V roce 1930 zde žilo 1926 osob, z toho 108 osob (tj. 5,5 %) české národnosti a 1813 osob (tj. 94,1 %) německé národnosti. Po osvobození zde zůstalo 57 starousedlíků, z toho 10 bylo německé národnosti. Odsun německého obyvatelstva byl proveden do roku 1947, zkonfiskováno bylo celkem 1834 ha půdy z celkové výměry 2728 ha, 422 domů z celkového počtu 435 popisných čísel. Celkový počet obyvatel oproti předválečné době značně poklesl, v roce 1950 k 1. 3. činil pouze 988 osob. Je to pochopitelné, počet starousedlíků byl velmi malý, navíc při frontových bojích došlo ke zničení 194 domů, což byla téměř jedna polovina z celkového počtu. Přistěhovalců bylo 837 osob z různých moravských okresů, velmi mnoho jich pocházelo z okresu Tišnov. (Školl a Srhočová, 1983, s. 15)

4.4 Benešovy dekrety

Edvard Beneš jako prezident Československa přijímal řadu rozhodnutí. K nejdiskutovanějším patří jeho postoj k problematice vztahu k Německu a Němcům, který

vyvrcholil k tomu, co je dnes nazýváno odsunem, vyhnáním nebo vystěhováním. (Beneš a Novotný, 1996, s. 13-14)

Dekrety však nebyly pouze československým specifíkem. Za druhé světové války obdobně postupovaly také další spojenecké exilové vlády – polská, jugoslávská, norská, lucemburská, nizozemská, belgická. (Němeček a kol., 2002, s. 65)

Dekrety prezidenta republiky, mnohem více známé pod názvem „Benešovy dekrety“, byly vydávány od července 1940 do října 1945. Byly velmi důležité pro zajištění právní kontinuity Československa od roku 1918 a dotýkaly se všech sfér života v republice. Všechny byly ratifikovány, tzn. dodatečně vyhlášeny za platný zákon prozatímním Národním shromážděním. Pro účely této práce jsou důležité dekrety, které se týkaly **konfiskace, retribuce a denacifikace**.

Okruh „státně nespolehlivých“ byl vymezen ve vládním nařízení č. 4/1945 Sb. z 5. května 1945 o volbě a pravomocích národních výborů, ve vládou schválených Směrnících Ministerstva vnitra pro místní a okresní národní výbory z 19. května 1945 a v dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Termín „státní nespolehlivost“ ve vnitrostátní legislativě sloužil především k legitimizaci různých diskriminačních opatření. Hlavní cíl, tzn. nucené vysídlení osob považovaných za Němce (Maďary), měl být dosažen dalším legislativním opatřením – hromadným odnětím československého státního občanství. Právní normou byl ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945, který byl podepsán 3. srpna. Aplikace vedla k odnětí československého občanství pouze na základě jejich etnické příslušnosti (Arburg a Staněk, 2011, s. 84-85). Vycházel z teorie, že občanství u osob německé nebo maďarské národnosti přetrvávalo po celou válku a tímto dekretem došlo k 10. srpnu 1945 k jejich propuštění ze státního svazku, stali se cizinci a bylo možné je zařadit do transferu do Německa (Němeček a kol., 2002, s. 93).

Mezi retribuční dekrety patří Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, tzv. velký retribuční dekret. Podle § 17 zločiny trestné podle tohoto dekretu se nepromlčují, tzn., byla prolomena zásada retroaktivity.

Dekret zaváděl přísnější trestní sazby pro některé zločiny proti ochraně republiky, pokud byly spáchány od Mnichova do konce války. (Němeček a kol., 2002, s. 90)

Dalším byl Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti.

Následují konfiskační dekrety. Dekret č. 5/1945 Sb. prohlašoval, že majetkové převody a majetkoprávní jednání, která byla uzavřena po 29. září 1938, *pod tlakem okupace nebo národní, rasové či politické perzekuce*, jsou neplatná, naopak majetek státně nespolehlivých osob měl být zajištěn a následně zkonfiskován (Němeček a kol., 2002, s. 89). Tímto dekretem byly veškeré majetkové hodnoty dány pod národní správu. Týkalo se to např. peněžních ústavů, průmyslových, obchodních závodů, zemědělských a lesních pozemků, atd. Pokud šlo o domy, usedlosti a byty „státně nespolehlivých“ osob, znamenalo zavedení národní správy faktické zabavení tohoto majetku, lidé k nim ztratili dispoziční právo. Zemědělský majetek a jeho uvalení do národní správy řešil dekret č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Jednalo se o veškerý movitý i nemovitý zemědělský majetek, včetně pozemků, usedlostí, živého i mrtvého inventáře, zahrad, závodů zemědělského průmyslu a lesů (Arburg a Staněk, 2011, s. 89-90).

Národní správa neznamenal ještě konfiskaci majetku. V této právní normě (12/1945 Sb. z 21. června 1945) spatřoval stát důležitý nástroj k tomu, aby bylo zajištěno zabezpečení a ochrana majetku, o jehož konečném osudu ještě nebylo rozhodnuto. Tímto krokem měla být zajištěna také výroba a plynulé zásobování potravinami. Do zveřejnění konfiskačních norem (dekret 12/1945 Sb. publikován 23. června 1945 a dekret 108/1945 Sb. z 30. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a fondech národní obnovy) patřila většina majetku (zatím pod národní správou) z formálně právního hlediska dosavadním majitelům, tzn. Němcům. Každým dnem mířily tisíce nových osídlenců do pohraničí, postupně vytlačovaly původní obyvatelstvo nejen ze zemědělských usedlostí, domů a bytů, ale také z úřednických funkcí a živností. Samotný dekret č. 5/1945 Sb. se sice výslovně o osídlování pohraničních oblastí nezmiňoval, ale stal se jeho důležitým impulzem a právním podkladem. Nebyla zde tedy žádná garance, že jim svěřený majetek bude skutečně přidělen do trvalého vlastnictví. Národní správce dosazovaly národní výbory (správní komise). V případě obytných domů plnily tuto funkci zpravidla místní národní výbory. (Arburg a Staněk, 2011, s. 191-192)

Dekret č. 28/1945 Sb., ze dne 20. července 1945, o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci (dekret osídlovací). Upravoval způsob nabývání zemědělské půdy a dalších nemovitostí, které byly konfiskovány na základě dekretu č. 12/1945 Sb.

4.5 Děti a doba osídlování

Dva největší přesuny obyvatelstva – odsun německého obyvatelstva a postupné osídlování českého pohraničí, s sebou přinášely mnoho nového. V mnohých dětských vrstevnických skupinách to znamenalo zpretrhané vazby, přátelství. Německé děti byly často označovány nálepkou „děti nepřítelů“. Na mnoha místech nemohly německé děti chodit do českých škol, pokud chodily, setkávaly se nezdědkou s nevdědkou až nenávdědkou české vdědkou. Jak významný český sociální pedagog Miroslav Dědič popisuje ve své knize pobyt a práci mladého učitele v pohraničí, kde se ve třídě vzdědkávaly děti české a německé národnosti.

V mladém učiteli, ve kterém válka „vypěstovala odpor ke všemu německému“. Říká, že „je velmi těžké a vyžaduje značnou dávku sebezapření, být vůči nim (Němcům) korektní, slušní, tolerantní a přitom nevdědkovat příslušníkům vlastního národa.“ (Dědič, 2002, s. 8 a 46)

Elisabeth Sokoluk, rozená Adam, zmiňovaná v kapitole 3.5, prožila s příbuznými tzv. brněnský pochod. V Pohořelicích byla spolu s maminkou a tetou již na konci sil. Jelikož rodina jejího tatínka pocházela z jižní Moravy, snažila se maminka sehnat povolení odejít k příbuzným do obce Malešovice. Tamní starosta jim povolení vydal. Tři měsíce žily na statku u příbuzných: „Mezitím i na ta německá hospodářství přišli čeští zemědělci. Musím říct, že k nám se chovali slušně, dostávali jsme i dobré jídlo. Jenom vyhnání jako takové bylo moc zlé.“ (Nosková a Čermáková, s. 523)

Stávalo se, že zájem o zkonfiskovaný majetek ve vesnici měli lidé ze sousedních obcí. Často samotní Němci byli rádi a uvítali, když jejich dům a polnosti byl přidělen někomu, koho znali. Důkazem jsou i paměti paní Dvořákové.

Její tatínek se za války schovával u jedné německé rodiny v Kurdějově a šel se tam podívat, protože se mluvilo o tom, že Němci budou odsunuti a jejich majetek bude nabízen: „Když tatínek přišel k těm lidem, myslím se jmenovali Müllerovi, tak ho začali přemlouvat, aby si je on zabral. Pak se naši dohodli, že to udělají. Tatínek zajel

do Hustopečí, tam byl po válce Okresní národní výbor a chtěl si tam na toto hospodářství podat žádost. Bylo mu řečeno, že ho dostat nemůže, protože už je zabrané někým jiným. Byli to nějakí Krúzovi. Tatínkovi nabídli jiné volné hospodářství a on si vybral č. 205 paní Fraňkové.“ (Dvořáková, 2015, s. 149)

Soužití v případě této rodiny bylo bezproblémové. Do doby transportu do Německa v jedné polovině domu bydlela česká a ve druhé polovině německá rodina, kterou tvořila matka a její dcera, jejíž manžel byl Rakušan. Matka byla odsunuta jedním z prvních transportů do Německa, na její dceru se odsun nevztahoval, ale ona sama si podala žádost, aby se mohla vystěhovat za manželem do Rakouska. Obě její tatínek odvezl vozem do internačního tábora v Hustopečích, kde byli Němci shromažďováni: *„Bylo to ve škole, dnes malířské. Tam zůstali několik dní, pak je odváželi v prasečích vagónech do Německa. Když se tatínek z těch Hustopečí vrátil, říkal, že všichni museli všechny rance, co si přinesli, nechat na hromadě venku a říkal, že asi těžko něco z toho dostanou. Také říkal, že je chyba, že je odsunují, že je měli nechat tady pracovat, aby tak spláceli příkoří na nás Čechů spáchané. Jenže já si myslím, že by to zase odnesli jen ti obyčejní lidé.“* (Dvořáková, 2015, s. 150)

5 DÍTĚ V RÁMCI SOCIALIZACE A PROSTŘEDÍ

Člověk obklopen lidmi, jedná v určité situaci.

(Kraus a kol., 2001, s. 143)

Práce se týká období života dětí, které vývojová psychologie nazývá mladším a starším školním věkem. Každý jedinec se svým narozením dostává do určitého prostředí, které ho formuje v procesu socializace. Děti, o kterých práce pojednává, prožívaly část svého dětství v interkulturním prostředí, ve válečné a poválečné době.

5.1 Dítě školního věku

Děti, které jsou v centru pozornosti této práce, v době po druhé světové válce byly ve věku zhruba 8 až 15 let. Z pohledu vývojové psychologie hovoříme o mladším a starším školním věku, kde se jedná už o období dospívání. Základní charakteristiky se budou věnovat zejména myšlení, poznávání a emoční stránce psychiky.

Dítě mladšího školního věku se zaměřuje na poznávání skutečného světa. Chce znát jeho pravidla fungování, a jaký je. Myšlení je vázáno na realitu. Ve svých úvahách vychází z vlastní zkušenosti. V tomto věku si dítě uvědomuje, že lidé mohou mít různé názory a potřeby ke svému chování. Díky decentraci dokáže vidět svět očima někoho jiného. Vnímá, že v určité situaci může být realita ostatními interpretována jinak. Je pro něj typické přesvědčení, že všechno má nějaký důvod, nějakou jednoznačnou příčinu. (Vágnerová, 2012, s. 267-273)

Co se týče emočního vývoje, zvyšuje se emoční stabilita a odolnost vůči zátěži, rozvíjí se emoční inteligence a schopnost mluvit o emocích jiných lidí, postupně lépe rozumí svým pocitům. Školáci dovedou lépe regulovat své emoce, umějí například emoce předstírat, ovládat vnitřní prožitky. (Vágnerová, 2012, s. 305-309)

V období staršího školního věku, rané adolescenci, dochází ke změně způsobu myšlení, kdy dospívající je schopen uvažovat abstraktně, emoční prožívání je charakteristické výkyvy. V tomto období má velký význam přátelství (Vágnerová 2012, s. 369). Vytváří si vlastní identitu a její součástí jsou vztahy k určitým lidem a skupinám. To, jakým způsobem jedinec pojme svoji identitu, se odráží v subjektivně interpretovaném životním

příběhu. Je tedy důležité, jak ho zpracovává, v čem vidí podstatné změny, co považuje za důležité. (Vágnerová, 2012, s. 458 a 465)

5.2 Výchovná prostředí a jejich vliv na dítě

Podrobně studoval a analyzoval determinující faktory v prostředí Ch. L. Montesquieu, který hovoří o **nezanedbatelné úloze společenského prostředí**, včetně úlohy politického zřízení, zákonodárství apod. Prostředí, ve kterém žijeme, v nás zanechává nesmazatelné stopy a v nějaké individuální míře nás poznamenává a ovlivňuje. A. I. Bláha hoří o „**sociální dědičnosti**“, kterou chtěl vyjádřit, že na dítě se přenášejí nejen genetické dispozice, ale také určité způsoby a modely chování v daném prostředí. (Kraus a kol., 2001, s. 103)

Mezi výchovná prostředí patří, zejména v raném období života, rodina, nejbližší okolí, později vrstevníci (Kraus a kol., 2001, s. 106). *Domácí prostředí je souhrn těch podmínek osobního prostředí a dítěte, které přímo anebo nepřímo souvisí se strukturou rodiny a s jejím životem.* Největší význam a vliv na vývoj mladého jedince má tedy rodinné prostředí (Wroczyński, 1968, s. 80). Rodina ve školním věku představuje bazální sociální a emoční zázemí (Vágnerová, 2012, s. 312). Prostředí vždy souvisí s výchovným procesem. Jeho hlavní funkce jsou situační, každá výchovná situace se odehrává v nějakém konkrétním prostředí, a výchovná (formovací) funkce, kdy prostředí velmi silně ovlivňuje jednání a podílí se na rozvoji osobnosti (Kraus a kol., 2001, s. 106-107). Každého z nás ovlivňuje lokální prostředí se svými kulturními specifiky, přírodními podmínkami, je takovou kulisou, ve které se odehrává náš vývoj, naše výchova.

V rodině dochází k počátkům primární socializace. Dítě potřebuje pro svůj sociální rozvoj kontakt s lidmi všech věkových kategorií – rodiči, prarodiči, sourozenci a se stejně starými dětmi. Vrstevnické skupiny mají své nezastupitelné místo při socializaci jedince. Vytváří si v nich představu o hodnotách, uspokojuje své potřeby, může se v ní úspěšně realizovat, učí se zde komunikaci a interakci (Procházka, 2012, s. 118-120). Ve vrstevnické skupině se rozvíjejí symetrické vztahy, vrstevníci představují model chování i výkonu pro dítě, umožňují mu rozvíjet jiné vlastnosti a dovednosti než v soužití s dospělými (Vágnerová, 2012, s. 312). Vrstevnické skupiny mají velký vliv na utváření osobnosti, v jejich prostředí probíhá základní proces socializace (Kraus a kol., 2001, s. 90).

Významným socializačním prostředím je škola, která přispívá k rozvoji osobnosti dítěte a umožňuje jeho postupnou integraci do společnosti. Získává zde nové a mnohdy rozdílné zkušenosti, než získalo v rodině, stimuluje vznik nových potřeb a přijímání nových hodnot. Významným způsobem ovlivňuje rozvoj identity, zejména hodnocení a sebeúctu (Vágnerová, 2012, s. 328). Specifika školního prostředí vycházejí z charakteru školní třídy jako sociální skupiny, která dlouhodobě a koncentrovaně působí na dítě v období jeho citlivého vývoje. Ve školním prostředí se setkávají dva základní systémy – systém světa vrstevníků a systém svět dospělých. (Procházka, 2012, s. 127)

5.3 Socializace dítěte

Socializace je celoživotní proces, ve kterém si každý jedinec osvojuje určité návyky, formy chování a jednání, poznatky, jazyk, zvyky, přijímá hodnoty, kulturu. Začleňuje se tak do společnosti (Procházka, 2012, s. 90). Socializace je proces aktivního přizpůsobení se jedince na společenský systém, můžeme ho označit jako proces mnohostranný a nesmírně složitý (Kraus, 2001, s. 54). Děje se prostřednictvím sociálního učení, sociální komunikace a interakce. Sociální učení chápeme jako učení, které probíhá v určitých **sociálních podmínkách a situacích**. Díky socializaci se člověk zapojuje do sociálních procesů, stává se součástí společnosti, která ovlivňuje zpětně i kvalitu společenství (Procházka, 2012, s. 90).

Socializaci rozdělujeme na primární, která se děje v rodině, a na sekundární, která probíhá ve styku s vrstevníky, při komunikaci a interakci s nimi. Tyto typy socializace probíhají v období dětství.

Z pohledu této práce je důležité zmínit socializaci dějící se na úrovni tzv. modální osoby, což jsou specifické návyky, které získáváme díky konkrétní sociální vrstvě, profesi, kultuře, lokalitě, a na úrovni osobní biografie, kde na nás působí nejbližší okolí, osobní prostředí, v němž se utvářejí naše individuální osudy, rodí se naše specifika a odlišnosti. (Procházka, 2012, s. 91)

Každý den se jedinec ocitá v mnoha různých situacích, nějakým způsobem na ně reaguje. Válečná léta a doba po válce byla pro většinu lidí, včetně dětí, nesmírně náročná. Dobové kulisy vytvářely řadu situací, které musely být řešeny. Co říká o situaci a chování člověka interpretativní sociologie?

Interpretativní sociologie hovoří o tom, že člověk se nechová podle toho, jaká situace objektivně je, ale podle toho, jak jí rozumí, jak ji interpretuje. Situace má tedy objektivní význam a subjektivní smysl. A právě kultura v daném prostředí určuje subjektivní smysl té či oné konkrétní situace. Každá situace, kterou člověk prožívá, souvisí s dalšími situacemi, není nikdy izolovaná. Životní situace je zásadním prvkem sociální pedagogiky ve vztahu k procesu výchovy, k jeho pochopení. (Kraus, 2001, s. 143-145)

5.4 Náročné životní situace v životě dítěte

Doba, o které pojednává tato práce, přinášela dětem řadu nestandardních situací, které můžeme zařadit do životních situací náročných, kam patří například situace konfliktní, stresující, frustrující. Poválečná doba je neoddělitelně spjata s obdobím silícího napětí ve společnosti a především s šesti válečnými lety.

Důležitým činitelem v pohledu lidí na tyto události hraje věk. Významné události, které prožijí během dětství a dospělosti, mají zásadní formující potenciál pro jejich další život. V jejich případě se často hovoří o kolektivním traumatu. Od individuálního se liší tím, že se neprojevuje na úrovni psychické, ale sociální a kulturní. Trauma tady chápeme jako kolektivní odpověď na událost, která nepředvídatelně narušuje kulturní identitu a sociální pořádek. Mezi specifické rysy kolektivního traumatu patří to, že lidé vnímají mezi svou těžkou situací a situací ostatních podobnost a pro sebe si je definují jako sdílené. (Janoušková, 2008, s. 8-16)

Poměrně složitou byla situace dětí, které byly spolu s rodiči odsunuty do Německa. Přijely do pro ně neznámého prostředí, bez širší rodiny, kamarádů, spolužáků.

Walfried Blaschka, rodák z jihomoravských Vlasatic, uvádí, že zpočátku byl život odsunutých Němců v novém prostředí těžký. Jejich děti však mohly postupně absolvovat běžnou školní docházku, mohly se etablovat v různých profesích. Takže jejich děti už nepociťovaly žádný sociální rozdíl k domácímu obyvatelstvu. Díky uzavíraným sňatkům mezi mladými „odsunutými“ a domácími byly v mnoha případech překonány původní emoční zábrany. Avšak generace, která odsun přímo zažila, stále vnímala ztrátu domova jako trauma. (Blaschka, 1993, s. 195, překlad vlastní)

5.5 Stereotypy a předsudky

Stereotypy a předsudky jsou názory, postoje, které jednatelce či skupina zaujímá k jiné skupině nebo k sobě samému. Mají velmi silný emocionální náboj. Jsou součástí posuzování národů a etnik, hovoříme o národních stereotypech, etnických stereotypech. Tyto fenomény hrají roli při vnímání etnik a národů a tím i při jejich soužití. Při konfliktních situacích vytvářejí nedůvěru a zábrany při vyjednávání. Předsudky jsou považovány za univerzální rys interkulturních vztahů, nejsou vázány jen na určité kultury či etnika. Stereotypy jsou považovány za kognitivní komponentu předsudků. Nositel předsudku předkládá určité hodnocení na všechny příslušníky etnika, národa či rasy. Neposuzuje jednotlivce podle jeho individuálních charakteristik. Co se týče postoje Čechů k Němcům, mají předsudky o německé výbojnosti, neustálé chuti k válčení, agresivitě, stereotypy označují Němce jako důmyslné organizátory a nositele technického pokroku. (Průcha, 2007, s. 67-69)

Pro vznik předsudků je rozhodující prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. V průběhu enkulturace přebírá hodnoty, normy, ale také různé negativní obsahy kultury. Děti si etnické či rasové předsudky osvojují od svých nejbližších, rodičů a příbuzných. Rozdíly mezi etnickými nebo rasovými skupinami se naučí rozpoznávat už v předškolním věku. Vliv na vývoj předsudků záleží také na sociokulturním profilu rodiny. Již při zahájení školní docházky mají ve svém hodnotovém systému zabudovány určité etnické stereotypy a předsudky. (Průcha, 2007, s. 61-62)

5.6 Děti v multikulturní společnosti v pohraničí

Děti ve městech a na vesnicích pohraničních oblastí prožívaly svůj každodenní život v **multietnickém a multikulturním prostředí**. Jak je zmiňováno v kapitole 4.2, charakteristickým znakem sídel jihomoravského pohraničí předválečného a válečného období bylo národnostní složení, kde bylo procentuálně velmi silné zastoupení německého obyvatelstva. Ve větších městech, například Břeclavi a Mikulově, šlo také o židovskou komunitu. Většina obyvatel, včetně dětí, tuto skutečnost brala díky mnohaletému soužití jako samozřejmost.

Etnickou příslušnost je možno chápat jako vědomí si sounáležitosti jednotlivce nebo skupiny s určitou etnicitou. Objektivními znaky jsou teritorium, jazyk, za subjektivní

znaky považujeme postoje, zvyklosti nebo hodnotový systém. Etnická příslušnost závisí na tom, zda je uvědomována, závisí na etnickém vědomí, což je shodné s pojmem etnická identita. Etnická příslušnost je velmi často ztotožňována s národností. Národnost většinou definujeme jako příslušnost jednotlivce k určitému národu nebo etniku. (Průcha, 2007, s. 51-56)

Z dnešního pohledu můžeme brát soužití tehdejších dětí s jinými národnostmi a kulturami jako základ multikulturních kompetencí. Ty představují schopnost člověka vhodně a efektivně, tzn. nekonfliktně, komunikovat v interkulturní situaci, je založena na interkulturních dovednostech, znalostech a postojích. Platí, že znalost je v oblasti multikulturního soužití významnou determinantou pro utváření postojů, bez dostatečných znalostí nelze v oblasti multikulturního soužití budovat žádoucí postoje. (Hladík, 2011, s. 54 a 62)

Rodiče Annemarie Bräunlich, která dětství prožila v Brně, byli v jejich očích hodní a laskaví. Jelikož žili v Československu, bylo pro ně velmi důležité, aby se jejich děti naučily česky. Proto rodina najala českou chůvu. Děti si ji velmi oblíbily a mluvily s ní jenom česky. Jednou je vzala do svého rodiště - Koryčan, kde strávily část prázdnin. Jedna ze vzpomínek je: *„Hráli jsme si i s českými dětmi. Šlo to dobře, až jednoho dne přišli velcí čeští kluci a najednou začali křičet „Němci!“ a házet po nás kameny. Hrozně se nás to dotklo. Bylo to poprvé, kdy jsem byla konfrontována s něčím takovým, předtím jsem takové zášti neznala! Chůva zakročila a my jsme si mohli hrát dál.“* (Nosková a Čermáková, 2013, s. 201)

K soužití Čechů a Němců v Brně Erich Pillwein (narozen 29. listopadu 1919 v Brně) v knize rozhovorů poznamenává, že z jeho pohledu otec s českými kolegy musel vycházet, ale tyto vztahy neoznačuje jako přátelské či familiérní. Obě dvě společnosti, české a německé, držela hodně silně při sobě. (Nosková a Čermáková, 2013, s. 103)

Všechny výše popsané historické události (vysídlení Čechů ze Sudet, genocida židovského obyvatelstva, odsun německého obyvatelstva) změnily zásadním způsobem národnostní složení obyvatelstva a také pohled na německé obyvatelstvo. Velká část starší generace má Němce spojené s válečným běsněním, jsou vnímáni spíše negativně, jako výbojní a panovační. Nesou si stigma národa, které rozpoutalo nejstrašnější válku v dějinách. Mohlo by se zdát, že tento negativní postoj se týká pouze pamětníků.

Překvapující bylo zjištění v Nizozemsku. V zemi, kde žijí početné skupiny imigrantů, lidé jsou zvyklí na kontakt s cizinci, byl v jednom výzkumu prokázán negativní postoj nejen u nejstarší věkové skupiny, ale také u mladých lidí. Včetně negativního vztahu k němčině. Je konstatováno, že přes veškeré úsilí se nedaří v rámci školní i mimoškolní multikulturní výchovy odstraňovat působení tzv. národních a etnických stereotypů. Nejen v Nizozemsku, ale i jinde, včetně České republiky. (Průcha, 2011, s. 17 a 18)

V současnosti se v naší republice mluví o Němcích jako o „neviditelné menšině“. Toto pojmenování neobnáší pouze to, že je tato menšina kulturně asimilovaná, silně smíšená, vykazující stále se snižující počet členů, ale také to, jakým způsobem bylo „němectví“ chápáno po druhé světové válce. Bylo chápáno jako stigma. (Nosková a Čermáková, 2013, s. 12)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 VYMEZENÍ VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU A CÍLE VÝZKUMU

V praktické části se zabýváme vymezením výzkumného problému a analýzou získaných dat. Rozhovory s účastníky výzkumu byly podrobeny empirickému zkoumání metodou zakotvené teorie. Cílem výzkumu je analyzovat a popsat životní realitu dětí z výpovědí (rozhovorů) lidí, kteří byli přímými účastníky dějinných událostí – odsunu německého obyvatelstva z poválečného Československa a osídlování pohraničních oblastí, porozumět významům, které jim pamětníci připisují, a to z perspektivy pohledu sociálního pedagoga.

Jde o zjištění, jak se dějinné události (odsun německého obyvatelstva, osídlování vesnic a měst v pohraničních oblastech) promítly a ovlivnily jejich další životy a pohled na svět. Ve výzkumu se zaměřujeme na oblast socializace, rodinného a školního prostředí, vrstevnických skupin a multikulturního prostředí. Je očekáváno, že zde budou nalezeny společné znaky a na základě nich mnohem lépe porozumíme situaci dětí v poválečné době na pohraničí jižní Moravy ze sociálně pedagogického hlediska.

6.1 Výzkumná metoda

K získání dat byl zvolen kvalitativní výzkum, protože záměrem výzkumu je zkoumání životních situací a prožívání pohledem samotných účastníků rozhovoru.

Důvodem je, že data získaná vyhodnocením výsledků kvalitativního výzkumu nelze zobecňovat, jsou platná právě jen pro uvedený výzkumný vzorek. (Švaříček a kol., 2007, s. 25)

Hlavním cílem je porozumět člověku, pochopit, jak on zjišťované skutečnosti vidí, posuzuje jednání. (Hendl, 2005, s. 52)

Jako design výzkumu byla zvolena zakotvená teorie. Cílem výzkumu je vytvoření teorie pro fenomény v určité situaci. Teorie je obsažena (zakotvena) v datech, která jsou získávána během studie. Pozornost výzkumníka směřuje zvláště na jednání a interakce sledovaných jedinců a procesům v daném prostředí (Hendl, 2005, s. 125). Teorie se soustředí na sociální procesy, které formují lidskou interakci (Švaříček a kol., 2007, s. 86).

6.2 Výzkumné otázky

V souladu s cílem výzkumu byly stanoveny hlavní a dílčí výzkumné otázky.

Hlavní výzkumná otázka zní:

Jak dějinné události (odsun německého obyvatelstva a osídlování pohraničí) pohledem sociálního pedagoga tehdejší děti prožívaly a jaký na ně měly vliv?

Vzhledem k relativně širokému výzkumnému problému byly formulovány následující dílčí výzkumné otázky:

Jak vnímaly tehdejší děti soužití s německým obyvatelstvem?

Jaké názory a postoje vytvořila jejich životní zkušenost v pohlížení na jiné národy?

Jaká jsou specifika a jakými proměnami procházelo rodinné prostředí dětí?

Jakým způsobem ovlivnily dějinné události jejich vrstevnické skupiny, k jakým proměnám docházelo?

Jak probíhalo vzdělávání, školní docházka?

Jak ovlivnily zmiňované historické události další socializaci dětí?

Jaká jsou specifika jejich dětství?

Na základě výzkumných otázek se budeme zaměřovat na tyto základní oblasti v životě tehdejších dětí:

1. život dětí v multikulturním a mnohonárodnostním prostředí,
2. rodinné prostředí,
3. vrstevnické skupiny a školní prostředí,
4. socializace dětí.

6.3 Výzkumný vzorek

Vzhledem k druhu výzkumu se jedná o výběr záměrný, cílový. Ten se uskutečňuje na tom, že se stanoví relevantní znaky. Byly stanoveny následující charakteristické znaky výzkumného vzorku: mělo by se jednat o osoby, které v letech 1945 až 1947 byly ve věku zhruba 7 až 18 let, žily v té době na vesnici či ve městě na jižní Moravě, ve které probíhal

odsun německého obyvatelstva a postupné osídlování, tzn. pohraničí jižní Moravy, ve kterém docházelo k velkým přesunům, výměně obyvatelstva.

Výběru účastníků rozhovorů předcházela přípravná fáze, kdy došlo jednak k přímému oslovování konkrétních osob, které jsou z blízkého okolí, a bylo zde povědomí, že zkoumané období a události osoba prožila, dále rozesílání e-mailů a dopisů na obecní a městské úřady s prosbou, zda jsou v jejich obci či městě lidé, kteří splňují charakteristiky pro výzkumný vzorek. Na některé byl získán kontakt přes okresní archiv a městské muzeum. Zde se jednalo o oslovení přes zaměstnance Státního okresního archivu Břeclav se sídlem v Mikulově a Městského muzea a galerie v Hustopečích, poté byl výzkumníkem odeslán dopis nebo bylo využito telefonické cesty.

Vzorek nebyl vytvořen v jeden moment, ale v průběhu sběru dat byl rozšiřován, kdy byly zjišťovány další kontakty na vhodné osoby. Jeho konečná velikost je dána především **ochotou, svolením** osoby poskytnout rozhovor. U několika osob důvodem neposkytnutí rozhovoru byl zdravotní stav, neochota mluvit o poválečném období, poskytovat jakékoliv informace. Okamžitý souhlas s poskytnutím rozhovoru po vysvětlení cíle diplomové práce byl získán pouze u dvou účastníků výzkumu, u šesti bylo nutno více vysvětlit záměr a cíl rozhovoru, z jakého důvodu je práce zaměřena právě na období po druhé světové válce, u jedné ženy rozhovor proběhl až po čtyřech měsících po prvním oslovení. Velkou měrou s ochotou účastníků rozhovoru odpovídat na otázky přispěli pracovníci archivu a muzea, kteří pro tyto lidi znamenají záruku důvěry a spolehlivosti, ve třech případech se jednalo o rodinné a sousedské vazby výzkumníka na oslovené.

Cílem u výběru vzorku u kvalitativního výzkumu není, aby *reprezentoval určitou populaci, ale určitý problém, není tedy konstruován náhodně, ale teoreticky – záměrně jej vytváříme s ohledem na náš problém.* (Švaříček a kol., 2007, s. 72-73)

V konečném počtu se jedná o devět účastníků rozhovorů, a to: žena 78 let (ročník 1938), žena 86 let (ročník 1930), žena 84 let (ročník 1932), žena 84 let (ročník 1932), muž 81 let (ročník 1935), muž 86 let (ročník 1930), žena 81 let (ročník 1935), žena 78 let (ročník 1938), a žena 67 let (ročník 1948) – dcera osídlenců. Uveden věk v době uskutečnění rozhovoru.

Věkové rozpětí osmi účastníků rozhovorů a přímých účastníků popisovaných událostí je pro zkoumané období let 1945 až 1947 sedm až sedmnáct let. U ženy (ročník 1948) se sice jedná o dceru osídlenců, ale příběh jejích rodičů je považován pro tuto práci za důležitý.

Seznámení s účastníky rozhovorů

Účastníci rozhovorů byli pro účely analýzy dat označeni písmenem R 1 až R 9 (rozhovor číslo jedna až devět, k tomu doplněno pan nebo paní). Jedná se o krátkou charakteristiku jednotlivých účastníků výzkumu, která byla známa před uskutečněním rozhovorů.

R 1 - žena 84 let, 13-15 let v období 1945-1947

Pochází z české rodiny s multietnickými kořeny. Byla jedináček. Dětství prožívala ve městě, kde byla necelá polovina obyvatel německé národnosti. Po válce zde probíhal odsun a osídlování.

R 2 - žena 86 let, 15-17 let v období 1945-1947

Pochází ze smíšeného manželství. Celý život bydlí ve městě jako žena R 1. Jako dítě prožívala odsun a osídlování.

R 3 - muž 86 let, 15-17 let v období 1945-1947

Muž pochází z české rodiny, která patřila po válce mezi novoosídlence na vesnici v jihomoravském pohraničí v roce 1945. Po dobu téměř jednoho roku rodina žila spolu s německou rodinou, v jednom domě. Jako dítě zažil osídlování a také odsun Němců.

R4 - žena 81 let, 10-12 let v období 1945-1947

Žena pochází z české rodiny. Rodina přišla do jihomoravského pohraničí v osídlovací vlně v roce 1945. Po dobu několika měsíců žila rodina v domě spolu se starším Němcem. Byla svědkem odsunu.

R 5 - muž 81 let, 10-12 let v období 1945-1947

Muž pochází z české rodiny. V rámci osídlování se svými rodiči a sourozenci přišel roku 1945 do vesnice, kde přes 90 % obyvatelstva bylo německé národnosti. S německou ženou rodina žila jen krátkou dobu.

R 6 – žena 78 let, 7-9 let v období 1945-1947

Žena pochází původně z mikulovské oblasti, rodina byla česká. V roce 1938 při záboru pohraničních oblastí hitlerovským Německem se svými rodiči a sestrami patřila mezi vyhnané Čechy. Útočiště rodina našla u příbuzných na Hustopečsku. V roce 1945 rodina odešla do blízké vesnice, která podléhala osídlování (rodina žila v době války na hranici Říše a Protektorátu). Několik měsíců rodina žila s německou ženou a dcerou, které byly na základě tehdejších nařízení zařazeny do odsunu.

R 7 – žena 84 let, 13-15 let v období 1945-1947

Žena pochází z české rodiny. Nežila přímo v pohraniční oblasti, ale na jejích hranicích, tudíž i zde bylo obyvatelstvo mnohonárodnostního složení (německé a židovské obyvatelstvo). Ve vzpomínkách má jak odsun, tak osídlování.

R 8 – žena 78 let, 7-9 let v období 1945-1947

Žena pochází ze smíšeného manželství. Z důvodu německé národnosti otce a jeho působení v německé armádě byla rodina nucena odejít do pohraničního města.

R 9 – žena 67 let, dcera osídlenců

Žena pochází z rodiny, která osídlovala jihomoravské pohraničí. Její rodiče žili po dobu několika měsíců s německým mužem (vdovcem) a jeho čtyřmi dětmi na statku.

6.4 Popis výzkumu

Sběr dat

Pro sběr dat byla zvolena technika polostrukturovaného rozhovoru. Vzorové otázky jsou uvedeny v příloze PIII a PIV. Otázky pro účastníky rozhovorů (pamětníky) byly směřovány na jejich život v období dětství v návaznosti na uvedené historické události (odsun německého obyvatelstva, osídlování pohraničí). Zejména na sféru primární rodiny, vrstevnických skupin, školní docházky, lokálního prostředí.

V kvalitativním výzkumu bývá polostrukturovaný rozhovor označován jako hloubkový rozhovor. Prostřednictvím něho je v diplomové práci zkoumána specifická sociální skupina.

Je definován jako metoda, jejímž cílem je získat *vyličení žitého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významu popsanych jevů*. Ve výpovědích umožňuje zachytit slova v jejich přirozené podobě, *což je jeden ze základních principů kvalitativního výzkumu*. (Švaříček a kol., 2007, s. 159-160)

Před uskutečněním rozhovorů byl vytvořen seznam otevřených otázek. Jedná se o otázky směřující k cíli výzkumu s vědomím, že během rozhovorů budou vznikat a budou pokládány otázky nové s přihlédnutím k aktuální situaci, pro upřesnění nebo vysvětlení předchozích odpovědí účastníků rozhovorů. Během rozhovorů byl účastníkům rozhovoru

poskytnut dostatečný prostor k vyjádření odpovědi, nebylo používáno otázek, které by vedly k cíleným odpovědím. Rozhovory probíhaly v období od července do listopadu roku 2016.

Prostředí pro rozhovor

Rozhovory probíhaly v prostředí, které si určil sám účastník rozhovoru. V jednom případě byl uskutečněn na přání účastnice rozhovoru v kanceláři městské knihovny. Rozhovor se odehrával v prostředí, které narátorka zná a byl tím tak zajištěn pocit bezpečí a důvěry při kladení otázek. Ve všech ostatních případech se jednalo o domácí prostředí účastníků rozhovoru, kde se cítili uvolněně a v bezpečí, u některých rozhovorů (z důvodu zdravotního stavu) byl přítomen jejich rodinný příslušník.

Zásady a možná zkreslení výzkumu

Základem pro splnění etické otázky výzkumu a pro realizaci rozhovoru je vysvětlení účelu dotazování, aby účastník věděl, na čem se podílí, a především jeho **poučený (informovaný) souhlas**, což znamená, že výzkumu se účastnili pouze lidé, kteří s ním souhlasili, souhlasili s nahráváním rozhovoru na diktafon a byla respektována ochrana jejich osobních údajů a soukromí. Na základě vzájemné dohody nejsou v práci uváděna konkrétní jména, ale označení muž-žena a věk. I když se jedná o historické události, v mnoha ohledech se stále jedná o citlivé záležitosti, proto v případě, že v rozhovoru zazněla jakákoliv jména či příjmení, je použito počátečního písmena nebo je jméno nahrazeno jménem smyšleným (po dohodě s účastníky rozhovorů), aby tak došlo k zachování ochrany osobních údajů lidí.

Dodržením těchto zásad je co nejvyšší měrou zabezpečena vzájemná důvěra ve vztahu mezi tazatelem a účastníkem rozhovoru, která podporuje ochotu ke vzpomínání na dobu dávno minulou a mnohdy i bolestnou.

Konkrétní místa, odkud pochází účastníci rozhovorů, řadíme z pohledu sociální pedagogiky mezi prostředí multietnická a multikulturní. Velké procento tvořilo v předválečné a válečné době německé obyvatelstvo a součástí bylo rovněž obyvatelstvo židovské. Složení etnik se však po těchto historických událostech, a poté po osídlování vybraných částí jihomoravského pohraničí, co do výčtu a počtu jejích členů změnilo.

Výzkum byl směřován na období konce války a zhruba jednoho až dvou let po válce, tzn. léta 1945 až 1947. Bylo nutno počítat s tím, že tato část jejich životů je velmi silně

propojena s velkými dějinnými událostmi, a to obsazováním sudetských oblastí německou armádou po Mnichovské dohodě, vznikem protektorátu Čechy a Morava a zejména válečnými lety a osvobozením.

Nutno zmínit i zdroje zkreslení, které při tomto výzkumu mohly nastat. Účastníci rozhovorů ve svých výpovědích hovoří o zkušenostech, zážitcích, prožívání konkrétních životních událostí, které mohou zasazovat do širších souvislostí. Mohou jim připisovat své vlastní významy. Může se zde hovořit o jakémsi způsobu rekonstrukce, protože mohou propojovat své vlastní vzpomínky se vzpomínkami někoho jiného, informacemi, které si přečetli či viděli například na televizních obrazovkách, mohou se mýlit. Obsah a forma vzpomínek, které zazněly v rozhovorech, jsou subjektivní výpovědi lidí, které jsou ovlivněny konkrétními souvislostmi každého z účastníků rozhovorů, dále událostmi, které prožili později. Mezi základní charakteristiku vzpomínek, respektive pamětí, je výběrovost, tzn., že některé vzpomínky mohou být méně zřetelné nebo dokonce zapomenuty. Rozhovory byly vedeny s lidmi seniorského věku, proto může být pohled na události pohledem skrze „růžové brýle“. Způsobeno to může být i skutečností, že v té době byli dětmi a před částí problémů je rodiče chránili. Jak bylo zmíněno, rozhovory byly směřovány na dobu velmi převratnou a doba poválečná a doba osídlování byla často spojována s dobou druhé světové války a jejími událostmi, proto se bylo nutno připravit se na rozrušení a dojetí a umět na ně adekvátním způsobem reagovat. Na aktuálním klimatu rozhovoru se podílel i zdravotní stav, momentální nálada.

Zpracování dat

Rozhovory byly se souhlasem účastníků rozhovorů nahrávány na diktafon a poté doslovně přepsány metodou doslovné transkripce. Rozhovory byly ponechány ve východomoravském a středomoravském nářečí. Poté byly v rámci zakotvené teorie rozhovory podrobeny otevřenému kódování. Aby bylo možné pasáž označenou určitým kódem zpětně dohledat, byly řádky analyzovaného textu očíslovány. Poté byl vytvořen seznam kódů pro každého účastníka rozhovoru, u každého kódu bylo vypsáno číslo řádku, na které se kód nachází. Poté byly na pomocné lístky všechny kódy přepsány s označením účastníka rozhovoru a přiřazovány k sobě podle podobnosti, vnitřní provázanosti. Při této fázi se postupně vynořovaly kategorie, které byly pojmenovány abstraktněji, byly označeny jejich vlastnosti a dimenze. Dále bylo přistoupeno k tematickému kódování, kdy bylo provedeno otevřené kódování v rámci jednotlivých případů – rozhovorů.

Tematické kódování je vhodné tam, kde je cílem výzkumu popsat různé pohledy na určitý jev. (Švaříček a kol., 2007, s. 229)

Poté byl ke každému rozhovoru vytvořen popis (motto), který charakterizuje jednotlivé účastníky rozhovorů a informuje o něm. Jednotlivé kategorie byly procházeny a hledány spojitosti mezi jednotlivými případy.

Ke zvýšení validity provedeného výzkumu byla použita triangulace dat, konkrétně triangulace zdrojů dat. Byly uskutečněny rozhovory s historiky. Archivářkou ze Státního okresního archivu Břeclav se sídlem v Mikulově a ředitelkou Městského muzea a galerie v Hustopečích. Rozhovory s historiky byly důležitým, odborným pohledem na tuto dobu ve zkoumaném regionu.

Triangulace rozšiřuje záběr, přidává konzistenci a hloubku, zaručuje rozmanitost pohledů na zkoumané téma. Napomáhá k plnějšímu a komplexnímu vysvětlení lidského jednání z více než jedné perspektivy. Jedná se o strategii, která vede *k ospravedlnění a podpoření poznatků získáním dalších informací*, k obohacení a komparaci různých aspektů jevu, který je zkoumán. Tento druh triangulace vede k rozvoji teorie, dochází k prohlubování dat. (Švaříček a kol., 2007, 204-205)

Další technikou byla zvolena kvalitativní analýza textů, v tomto případě historických materiálů ze státního archivu, zde se jednalo o úřední dokumenty, a osobních dokumentů účastníků rozhovoru.

Analýza dokumentů je důležitá zvláště tehdy, když se jedná o časově vzdálené, historické události. (Hendl, 2005, s. 132)

Následovalo axiální kódování, kdy došlo ke spojení kategorií a subkategorií, které byly následně zasazeny do paradigmatického modelu. Ten byl základem pro selektivní kódování, kdy byla vytvořena kostra analytického příběhu a určena centrální kategorie. Dalším krokem bylo vytvoření kauzálního modelu, který se stal osnovou pro vytvoření teorie.

7 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

7.1 Analýza dat z rozhovorů

Technikou otevřeného kódování byla provedena kategorizace rozhovorů. Na základě vnitřní provázanosti vyplynulo několik kategorií. Za citací je uvedeno v závorce označení účastníka rozhovoru a řádek, na kterém se pasáž nachází.

Kategorie Primární rodina

Subkategorie – Typ rodiny, Komunikační jazyk, Národnost jejích členů

Primární rodina je základním zdrojem a zprostředkovatelem socializace dítěte. Pro příhraniční oblasti byly v té době časté sňatky lidí německé a české národnosti. Tato skutečnost se promítala do používání komunikačního jazyka v rodině, který si děti osvojovaly.

Typy rodiny z pohledu národností v našem výzkumu můžeme rozdělit na smíšené (jeden z rodičů německé národnosti), zde se jednalo o účastnice rozhovorů R 2 a R 8, a na rodiny vyloženě české (otec i matka Češi), to jsou ostatní účastníci rozhovorů (R 1, R 3, R 4, R 5, R 6, R 7).

V českých rodinách se mluvilo česky. Výjimkou je paní R 1, která pochází z české rodiny, u nich se mluvilo pouze německy. Jako důvod uvádí obchodnickou živnost rodičů: „... *tady všichni mluvili německy, protože do obchodu chodili Němci, Češi, prostě, tady se spíš mluvilo německy.*“ (R 1, 1302). Také velmi silně cítí svůj původ jako mnohonárodnostní, její babička byla Slovinka, dědeček Slovák, velká část rodiny žila v Rakousku. Přímou uvádí: „... *no, vlastně já mám takovou smíchaninu v sobě*“ (R 1, 1305).

V rodinném prostředí paní R 2 byla situace taková, že jejich česká maminka vyžadovala, aby se u nich mluvilo česky, i když se jednalo o smíšené manželství. Naopak samozřejmostí bylo, že se sousedy a kamarády děti mluvily německy: „... *naša mamka byla taková zatvrzelá Češka, ... my sme doma německy nesměli mluvit ... na ulici byli samí Němci, takže my sme s nima mluvili enom německy*“ (R 2, 973).

Paní R 8 pochází z manželství, kde byl tatínek německé národnosti, maminka české národnosti. Tatínek, ač Němec, žil celý život v československém pohraničí a patřil mezi tu velkou skupinu sudetských Němců, kteří hovořili naprosto plynule jak německy, tak česky. Doma se u nich mluvilo pouze česky, protože její maminka německy neuměla. V době

války byla jako manželka Němce nucena úřady chodit do jazykového kurzu, ale snažila se této povinnosti zbavit zdůvodněním, že má malé děti a musí se o ně starat. Paní R 8 k tomu říká: „... u nás se doma německy nikdy nemluvílo. Moje mamka ani německy neuměla. Ona rozuměla, ale neuměla, ona ani nechtěla se za války učit německy“ (R 8, 1356).

Podle ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945²⁰ došlo k tomu, že Němci ztratili československé občanství tím dnem, kdy nabyli za války německé občanství, tudíž se stali od 10. srpna 1945 v naší republice cizinci a byli určeni k odsunu. Z odsunu byla vyjmuta smíšená česko-německá manželství. Co však zákon nemohl ovlivnit, bylo mínění a pohlížení ostatních lidí na tyto svazky. Řada spoluobčanů pod vlivem válečných událostí vyjadřovala poměrně hlasitě a nevybíravě svůj postoj k Němcům, větší antipatie si v mnoha případech vysloužil český partner. V některých manželstvích to bylo řešeno rozvodem, v jiných však ani takový negativní názor neovlivnil jejich soužití. Paní R 8 uvádí příběh bratra jejího tatínka: „Jeho žena byla taky Češka ... Ta nechtěla jít do Německa a on se zase nechtěl vrátit sem. Tak se rozvedli“ (R 8, 1399).

Děti v těchto případech nebyly bohužel ušetřeny perzekucí a negativního chování ze strany okolí, které zažívali jejich rodiče.

Německou národnost vnímaly účastnice rozhovorů R 2 a R 8 ze smíšených manželství jako důvod sankcí pro jejich rodiny po válce. Paní R 2 uvádí zejména majetkové postihy: „Ale, že sme ten barák prodávali, jejich, tak musela půl majetku zaplatit ... Proto, že byl taťka Němec“ (R 2, 1175).

Naprosto zásadním způsobem se na životě rodiny paní R 8 podepsala německá národnost jejího tatínka. On jako občan německé národnosti musel narukovat do německé armády a na konci války skončil v zajetí. To byl důvod k vystěhování jeho rodiny do pohraničí. Maminka se s ní a její sestrou musela vystěhovat z bytu ve V., část majetku se jim za pomoci příbuzné podařilo odvézt a vlastně tak zachránit, velká část podlehla konfiskaci: „... Já si třeba ještě pamatuju, že co mamince chybělo, byl šicí stroj, který musela v tom V. nechat“ (R 8, 1470). V rozhovoru potvrzuje i přítomná historička, že lidem německé národnosti byly zabavovány například šicí stroje, kola, fotoaparáty, které patřily mezi

²⁰Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.

„strategické“ věci. Jak paní R 8 poznamenává: „*Té mamce zůstaly jen ty dvě děti a jinak nic, vůbec nic*“ (R 8, 1366). Poté se rodina uchýlila k rodině v B. do domku, kde žila v poměrně nuzných podmínkách: „*Šli do domku, kde nebyla voda, elektřina zařízená, ten domek byl prázdný*“ (R 8, 1370). Otec paní R 8 se vrátil z ruského zajetí zpátky do Československa a byl uvězněn. Její staří rodiče museli také opustit vybudovaný domek, babička hned v roce 1945 zemřela: „*Ta tu nespravedlnost prostě nemohla snést. Říkali, že jí žalem puklo srdce*“ (R 8, 1404).

Jako dítě zažívala v době po válce strádání a ústrky, které ji ovlivnily do budoucna zejména v oblasti navazování vztahů s vrstevníky.

Kategorie - Soužití národů

Subkategorie – Vzájemné sousedské vztahy, Předsudky, Pocity a postoje dětí, Ovlivnění do budoucnosti

Původním záměrem bylo rozdělení života dětí v multietnickém prostředí na dobu konce války, odsunu a osídlování. Při uskutečnění rozhovorů bylo shledáno, že tyto události, včetně předválečných a válečných, jsou v paměti lidí velmi silně propojeny, mnohdy se ve vzpomínkách překrývaly, proto je kategorie Soužití národů analyzována v rámci historických událostí komplexně.

Účastníky rozhovorů z pohledu jejich života v tomto prostředí lze rozdělit na ty, kteří v něm žili od narození a na ty, kteří do něj se svými rodiči přišli v rámci osídlovacích akcí po válce.

Účastnice rozhovorů R 1, R 2 a R 8 braly v době svého dětství německé obyvatelstvo jako naprosto přirozenou součást jejich prostředí. Paní R 2 uvádí, že na ulici, kde bydlela jejich rodina, byli jenom Němci: „*Já musím říct, že na té ulici byli sami Němci, moc jsme si rozuměli*“ (R 2, 1145). Paní R 1 z důvodu obchodní činnosti a přátel jejich rodičů se od narození stýkala téměř výhradně s německým obyvatelstvem města. Soužití hodnotí veskrze pozitivně. S pohnutím vzpomíná na pomoc od maminky její německé kamarádky, která pomohla rodině odvézt části věcí z domu a zachránila je tak před drancováním při osvobozování města. Zpočátku nevnímala, že by se z důvodu národnosti mezi lidmi dělaly rozdíly: „*No, tak tady to byli všichni H. To jako, že by se dělaly rozdíly, to ne*“ (R 1, 1054). V paměti má však také situaci, kdy je v době války oslovila sousedka – Němka: „*... jestli až půjdeme na Sibiř, jestli by si mohli vzít ten náš dům*“ (R 1, 1037). Jako dítě zde poprvé pociťovala, že je na ni pohlíženo z „nějakého“ důvodu jinak, než na německé kamarády.

Při otázce na židovské obyvatelstvo obě dvě účastnice rozhovoru odpovídaly, že v jejich městě bylo jejich poměrně silné zastoupení a zřetelně si i jako děti uvědomovaly, že se židovští sousedé během válečných let „vytráčí“: „... *po válce se vrátili dva nebo tři*“ (R 1, 1212). Vzpomínky se také váží na prodávání židovského majetku v té době.

Intenzivní sousedské kontakty a pozitivní zkušenosti v soužití s jiným etnikem v jejich nejbližším prostředí formovaly u těchto dvou žen také pohled na poválečný odsun německého obyvatelstva. Paní R 1 si byla vědomá, že se s jejich německými sousedy nestýká tak často, pouze je potkává ve městě. Až poté jí bylo sděleno, že byli umístěni ve sběrném středisku ve městě. Středisko, které bylo umístěno v prostorách bývalé německé měšťanské školy, účastníky rozhovorů nazýváno „na malířské“. Paní R 2 do střediska často chodila a navštěvovala své kamarádky do doby, než byly se svými rodiči a sourozenci odsunuty do Německa.

Pohled paní R 1 a R 2 na odsun německého obyvatelstva má základy právě v tomto téměř bezproblémovém soužití. S osudy Němců (nucené práce, lynčování, újmy na zdraví, sebevraždy) soucítí. Velmi silně má paní R 2 v paměti odklizovací práce a pohřbívání padlých vojáků, kterých se musel její tatínek jako Němec účastnit: „*A můj tatíka sbíral vojáky, ..., Ruse aj Němce. V tem velkým hrobě, co je na hřbitově*²¹ ...“ (R 2, 1270).

Paní R 1 k otázce soužití různých národů říká: „... *sou mi takoví bližší (Němci) ...A určitě i díky takovému životu se umím dívat na takovou tu společnost, kde je různých národů, s takovým, jak to říct, pochopením*“ (R 1, 1330). Paní R 2 sděluje svůj pohled: „*Pro mě vlastně Němci dycky znamenali jako ty dobrý sousedy, rodinu*“ (R 2, 1333).

Paní R 8 bydlela se svými rodiči původně ve vnitrozemí (za války v Protektorátu) ve městě V. v činžovním domě: „*A co sem jako děcko vnímala, Češi, Němci, prostě tam ti lidi žili pospolu ... Nikdo nevyčítal, ty si Čech, ty si Němec, všechno v pohodě*“ (R 8, 1347). Jako dítě nevnímala rozdíly, lidé v jejím nejbližším okolí, zejména rodina a sousedé, na národnost nehleděli. Uváděla příklady sousedské pomoci, jak ze strany Čechů, tak ze strany Němců, i v období druhé světové války. Tato část dětství ji zásadním způsobem ovlivnila v pohlížení na národy. V rozhovoru také uváděla příklady z jejího pozdějšího pracovního pobytu v arabské zemi, kde lidé odlišnosti národnosti či náboženství neřešili,

²¹ Ve městě vzniklo po roce 1945 centrální pohřebiště vojáků Rudé armády.

a utvrdila si tak svůj celoživotní postoj získaný v raném dětství, tzn. možnost bezproblémového soužití odlišných kultur, národů, etnik.

Účastníci rozhovorů R 3 až R 7 patří mezi děti, které se svými rodiči přišly v průběhu roku 1945 do vesnic podléhajících zemědělskému osídlování na jižní Moravě.

Pan R 5 a paní R 6 se do nového bydliště přistěhovali z nedalekých vesnic. Takže část německého obyvatelstva, ještě neodsunutého, znali. Muž R 5 však na počátky soužití s německou paní v jednom domě vzpomíná jako na poměrně problematické. Už při jejich příchodu vnímal její rozhořčení a zlost: „... *tak tam stála tá babka u plotny, a tak s tem hrncem práskla a utekla k sosedům*“ (R 5, 584). Většinu německých obyvatel bral jako běžné sousedy, se kterými jejich rodina vycházela, mnohdy si vzájemně pomáhali: „*Většina to byli takoví normální lidi, keří se snažili spíš pomoct*“ (R 5, 710).

U pana R 5 se setkáváme s výrazem „pravý Němec“, který cítíme spíše negativně citově zabarvený. Na dotaz, co si máme představit pod tímto označením, odpovídá pan R 5: „*Ale T. už byl takové víc, takové ten pravé Němec ... No, voni nekeří tady ty Němci byli takoví vopravdoví, takoví hrdí nebo jak to říct, dávali to nekdy najevo, že só tak trochu víc*“ (R 5, 701).

Pan R 3 a paní R 4 patří mezi děti, které do jihomoravského pohraničí přijely se svými rodiči a sourozenci ze vzdálenějších oblastí. Pan R 3 hovoří o společném několikaměsíčním bydlení s Němci hezky: „*To byli hodní lidi, my sme s nima vycházeli dobře*“ (R 3, 240). V blízkém okolí se však setkával i s poměrně nenávisnými reakcemi lidí, kteří měli být odsunuti. Mluví o nich, obdobně jako pan R 5, jako o „opravdových Němcích“. Soužití s německým obyvatelstvem je pro pana R 3 životní zkušenost, kdy si v dětském věku uvědomoval, že „... *Němec nemusí být enom zlý, ale že je mezi něma dost slušných lidí*“ (R 3, 529). Při návštěvách odsunutých starousedlíků v pozdějších letech se vzpomínaly a důstojným způsobem vysvětlovaly některé události po druhé světové válce.

V paměti paní R 4 se velmi silně vrylo soužití její a jejích rodičů a sourozenců se starým německým mužem. Kvůli vyššímu věku nebyl povolán k zemědělským nebo odklízovacím pracím, takže zůstával doma. Tento muž se o ni a dalších šest sourozenců staral v době, kdy byli jejich rodiče na poli. Vařil jim jídlo, učil je básničky a písničky, pomáhal s domácím hospodářstvím, děti jej braly jako dědečka. Jak paní R 4 říká, rodiče mu museli hodně důvěřovat, když mu svěřili své děti: „*Naši šli na pole a von uvařil brambory pro*

prasata a všechno ... My jsme mu říkali „grósfotr“, on neuměl česky ... Maminka mu aj oběd uvařila. No, byl náš“ (R 4, 457 a 490). Na odsun jejich „náhradního dědečka“ vzpomíná paní R 4 s pohnutím. Rovněž na to, jak se časem rodina dozvěděla, že tento pán velmi krátce po příjezdu do Německa zemřel. Ač německý občan nebyl profesionálním vychovatelem, předal těmto českým dětem část svých dovedností, péče a především životní zkušenost, že člověk se má posuzovat podle chování, činů, ne podle národnosti.

Účastnice rozhovoru R 9 popsala soužití svých rodičů s německým vdovcem a jeho čtyřmi dětmi. Zmiňuje, že se jednalo o „zarytého Němce“, kterého se ve vesnici místní lidé pro jeho prudkou povahu báli a brali ho jako zlého člověka, který například mezi prvními obyvateli vesnice vyvěsil v roce 1938 vlajku s hákovým křížem. Jak konstatuje, přes tyto skutečnosti s ním její rodiče vycházeli. Při hospodaření na velkém statku nedocházelo k vážnějším konfliktům, česká žena se o německé děti starala jako o vlastní, vychovávala je, učila je zemědělským pracím, postarat se o domácnost. K vypjaté situaci došlo až v den odsunu této německé rodiny, kdy sedlák neunesl odchod z rodného místa a oběsil se. Česká rodina se snažila na úřadech zařídit ponechání německých dětí v jejich péči, což se nepodařilo a děti musely odjet do Rakouska. Po více jak čtyřiceti letech se snažily tyto německé „děti“ rodinu vyhledat. Setkání proběhlo už jen s její dcerou (účastnicí rozhovoru R 9) a ona návštěvu místního hřbitova popisuje: *„Ale co jsem aj plakala, že ty děti s tou kyticí hledaly moje rodiče, ne svoje“ (R 9, 139).*

Maminka účastnice rozhovoru velmi pozitivně ovlivnila pohled těchto německých dětí, i přes jejich trpkou zkušenost po odchodu z Československa, a poté i svých vlastních dětí, na soužití s jiným národem. K činu své maminky paní R 9 poznamenává: *„Bylo jí jedno, že by vychovávala cizí a ještě k tomu německý děti. Chtěla je prostě zachránit. Měla je ráda“ (R 9, 166).* Konstatuje, že právě díky této životní zkušenosti jejich rodičů nerozlišuje u lidí národnost.

Kategorie – Vrstevnické skupiny

Subkategorie – Národnostní složení, Komunikační jazyk, Vztahy dětí

Účastníci rozhovorů R 1, R 2 a R 8 vyrůstali v prostředí, které můžeme nazvat multikulturním, tzn. bylo tvořeno českými, německými a také jimi zmiňovanými židovskými dětmi. Paní R 1, pro kterou byla, i když se jednalo o českou rodinu, komunikačním jazykem němčina. Z tohoto důvodu vyhledávala a přátelila se především s německými dívkami. Po nepřijetí na německou měšťanskou školu, které si zdůvodňuje

českou národností, s ní a ostatními českými dětmi, veškerou komunikaci a styky přerušily: „*Prostě nás jako neznaly*“ (R 1, 940).

Paní R 2 uvádí, že si zpočátku hrávala jenom s Němkami. Kontakt s nimi nepřerušila ani v době odsunu, kdy je chodila navštěvovat do sběrného tábora. Přátelská setkání se odehrávala rovněž v pozdějších letech, z politických důvodů však podstatně v omezenější míře. Obě dvě paní, R 1 a R 2, měly kamarádky i mezi židovskými dětmi. Ovšem do doby, než byly transportovány se svými rodiči do táborů. Obě dvě také vzpomínaly na svoji německou kamarádku, dceru velmi známého a oblíbeného místního lékaře MUDr. Felzmana, Ilse Tielschovou, která je autorkou knihy vzpomínek na její útěk z Československa po válce: „... *tak jsme ji sváděli* (po revoluci v roce 1989), *aby přijela sem ... ona, že do H. ne ... Ona byla taková nějaká zatrpklá*“ (R 1, 1293).

Účastníci rozhovorů R 3 až R 6 patří mezi děti, které svá nová přátelství navazovaly v novém prostředí osídlovaného pohraničí. Specifikem tohoto vrstevnického prostředí byl fakt, že po dobu několika měsíců zde pobývaly se svými rodiči i německé děti. Většinou se jedná o vzpomínky pozitivní, kdy děti české a německé stmelovaly společné hry a vytvářely si svůj jedinečný dorozumívací jazyk, ve kterém se prolínala německá a česká slovíčka. Paní R 4 uvádí, že s dětmi, českými i německými, se skamarádili poměrně rychle. Pro české děti osídlenců bylo stmelujícím prvkem nové prostředí, ve kterém se ocitly: „... *Ono vlastně sme na tem byli všeci stejně. Všeci cizáci*“ (R 4, 517). Ač se většinou skutečně jednalo o poměrně krátkou dobu, kdy společný vesnický prostor sdílely české a německé děti, byly vybudovány poměrně silné vrstevnické vztahy.

Pan R 6 si jako komunikační jazyk se svými kamarády při hrách venku vybavuje spíše češtinu: „*Ale mluvili sme určitě česky, to voni spíš třeba mluvili německy doma*“ (R 6, 654). Ke sžívání dětských part došlo poměrně brzy, protože v jejich vesnici byla velká část novoosídlenců z přilehlých obcí a děti se většinou znaly.

Specifický příběh svého dětství zažila paní R 8, která pochází z moravského vnitrozemí. V činžovním domě bydlelo mnoho mladých rodin s dětmi, takže se jednalo o poměrně velmi početný dětský kolektiv, jak českých, tak německých dětí. Hovořily mezi sebou česky i německy. To bylo během války a krátce po ní. Z důvodu německé národnosti jejího tatínka byla rodina nucená vystěhovat se do pohraničí. Bydleli zde na samotě, paní R 8 znala pouze svoji nejbližší rodinu a vzpomíná na bratrance, jinak si na žádné kamarády

v blízkosti bydliště nepamatuje: „*To už nebylo jak v tom V., že jsme přišli na dvůr a všude děcka.*“ (R 8, 1479).

Kategorie Školní prostředí

Subkategorie – Typ školy, Klima a vztahy ve škole

Školu řadíme mezi významná socializační prostředí pro vyrůstající dítě. V důsledku historických událostí od roku 1938 prošlo institucionalizované školství velkými změnami, které životy našich účastníků rozhovorů ovlivňovaly. Abychom si dostatečně tyto změny uvědomili, je podstatné popsat školní docházku dětí již za doby války.

Paní R 1, ač dítě z české rodiny, absolvovala již předškolní výchovu v německé školce. Českou školu už nezažila, měla rok odklad, v té době ji učila maminka doma. Poté začala chodit do základní školy, to už byla válka. Zlom nastal, když jako české dítě musela spolu s dalšími dělat přestupové zkoušky na měšťanskou školu. Ač na zkoušky vzpomíná jako na snadné, neuspěla. Vysvětluje si to českou národností její a jejích rodičů. Jako ostatní české děti nastoupila školní docházku do „*páté obecné, pro všechny jaksi děti české*“ (R 1, 938). Tato školní léta se v jejích vzpomínkách zapsala jako nepěkná, plná trestů. Došlo ke zhoršení prospěchu i chování. Jak sama vzpomíná: „*... ačkoliv jsem byla žákyně velice pečlivá, tak najednou u mě nastal zlom a nebylo to pěkné*“ (R 1, 944). Velkým hendikepem byl především fakt, že paní uměla mluvit česky velmi málo, psát téměř vůbec. Rodina proto najala českou rodinnou přítelkyni, která ji českému jazyku doučovala, jak mluvenému jazyku, tak gramatice. Postupně němčinu opouštěla, po válce už samozřejmě navštěvovala českou školu, ale přiznává, že s českou gramatikou měla celoživotní problém. Nástup do české školy pro ni znamenal přerušování kontaktů s německými spolužačkami, což nesla poměrně těžce, i když se časem spřátelila s některými českými dívkami: „*... tak já měla kamarádku, s kterou sem byla tedy na zkouškách, no a ty další české děti ...*“ (R 1, 940).

Účastníci rozhovorů, kteří se s rodinami přestěhovali po válce do pohraničí (R 3 až R 7), začali svoji školní docházku za války, tedy navštěvovali běžné základní školy s povinnou výukou německého jazyka. Po válce po dobu několika měsíců byly jejich spolužáky děti německé národnosti. S blížícím se odsunem však němečtí rodiče své děti do školy přestali posílat. České děti se poté s německými setkávaly pouze venku, na ulici.

Pan R 5 a paní R 6 ke školní docházce poznamenávají, že právě německé děti si už moc nepamatují. V paměti má paní R 6 situaci, kdy jejich dočasný německý soused zavedl

svého syna do školy, ale on z ní utekl a odmítal tam chodit: „... protože mu nadávali do Němců“ (R 6, 650).

Paní R 8 začala za války chodit do německé školy, ale jednalo se pouze o několikaměsíční docházku. Maminka se snažila výuku v německé škole oddálit: „...a ona nechtěla, abych do ní šla. Ale že byl taťka německé národnosti, tak jsem musela“ (R 8, 1430). Blížil se konec války a s přibývajícím leteckými nálety a zvyšujícím se nebezpečím ji maminka do školy přestala pouštět a odůvodňovala jí to: „... ty jsi holka a u holky je jedno, kdy začne chodit do školy“ (R 8, 1436). Po nuceném odchodu do pohraničí, začala chodit do místní školy. Mezi spolužáky však neměla žádné kamarády. Velmi se styděla za své německé příjmení, brala to jako hlavní důvod svého vyčlenění z kolektivu: „Dokonce jsem si na školní sešity psala to mé příjmení česky“ (R 8, 1451). Cítila neustále obavy a strach: „Já jsem to prostě chtěla česky, cítila jsem se s tím bezpečněji. Chtěla jsem být jako ty ostatní děti“ (R 8, 1493).

Kategorie – Osídlování

Subkategorie – Novoosídlenci, Místo původu, Důvod odchodu do pohraničí, Adaptace dítěte na nové prostředí

Účastníky rozhovorů lze podle této kategorie rozdělit na ty, kteří zažívali odsun německého obyvatelstva a osídlování pohraničních oblastí jako děti osídlenců (R 3, R 4, R 5, R 6, R 9), a ty, u kterých nedošlo ke změně bydliště (R 1, R 2, R 7). U jedné účastnice rozhovoru bylo stěhování rodiny ze sankčních důvodů v rámci vládních nařízení (R 8). Účastníci rozhovorů z první skupiny všichni shodně odpovídali, že na nové prostředí si zvykli poměrně brzy. U pana R 5 a paní R 6 se jednalo o známou vesnici, která se nacházela několik kilometrů od jejich původního bydliště. Pan R 3 pochází od Tišnova. Ve vzpomínkách má, že se dělaly po vesnicích „nábory“, kdo má zájem zlepšit si bydlení, zařídit si zemědělské hospodářství, aby se přestěhoval do pohraničí. To byl také důvod jeho rodičů odjezdu na jižní Moravu. Paní R 4 pochází z vesnice od Uherského Hradiště. Rodiče si chtěli také zařídit vlastní bydlení a procházeli si několik vesnic. Ona sama za domov považuje až novou vesnici: „... větší vzpomínky mám až tady“ (R 4, 515).

Paní R 8 odešla se svojí maminkou a bratrem do pohraničí na základě sankce – tatínek byl Němec, po válce jako voják Wehrmachtu v zajetí, poté v Československu uvězněn. Odcházela z místa, které bylo jejím dětským očima idylické, dokonalé, do města, které vůbec neznala, kde neměla žádné kamarády. Ač se jednalo o rodiště jejího tatínka. Její

výpověď byla velmi emotivní: „*Děcko čeká něco nového a má nějaké představy. Mně bylo sedm roků tenkrát, bratrovi šest. Takže my jsme si to nějak představovali a teď jsme přišli na samotu, kde nebylo nic. A to bylo velké zklamání*“ (R 8, 1379). Pocity v novém prostředí vyjadřují slova: „*Aspoň mně to připadalo, že jsme jako vyčlenění ... Tady už ten, bych řekla, takový ten dětský život skončil*“ (R 8, 1449 a 1480). Tato zkušenost pro ni znamenala velmi citelný negativní zásah do její dětské duše a doprovází ji vlastně po celý život: „*Já jsem věčně plná nějakého strachu*“ (R 8, 1490).

Kategorie – Odsun

Subkategorie – Odsun v blízkém okolí, Odsun vrstevníků

Odsun německého obyvatelstva razantním způsobem zasáhl do života na vesnicích a ve městech jihomoravského pohraničí. V některých obcích se jednalo o velké procentuelní zastoupení místních obyvatel, kteří odešli. Pro tehdejší děti se jednalo o sousedy, známé, vrstevníky a kamarády. Jak tuto dobu vnímali a jak ji popisují na základě svých vzpomínek účastníci rozhovorů?

Ve městě, kde žije paní R 2, bylo zřízeno internační, sběrné a pracovní středisko. Se svým otcem tam chodila navštěvovat sousedy a zejména její kamarádky: „*Já jsem tam za nima chodila, co sem znala. Nemůžu říct, že by někdo řekl – voni nás vyhnali (Češi), voni vždycky říkali, za to může za všechno Hitler. Ne lidi tito*“ (R 2, 1088).

Směrnice Zemského národního výboru v Praze z února 1946 nařizovala, že všichni Němci musí být úředně přihlášení k pobytu a nosit na pravém rukávě bílou pásku s písmenem N. Týkalo se to všech německých občanů od 10 let (ONV Břeclav, fond částečně uspořádaný, 1945-1946). Všichni účastníci rozhovorů shodně odpovídali, že si nepamatují, že by viděli chodit německé obyvatele s bílou páskou na rukávu: „*Ale nepamatuju si, že by měli tu bílou pásku*“ (R 2, 1323). Pan R 5 říká: „*No, něco měli na tech rukách, ale nějak si to moc nepamatuju. Tady si myslím, že to snád' ani po nich nikdo nechtěl. Dyt' to byli tady místní*“ (R 5, 628).

Pan R 3 má odsun ve své paměti spojen s emocemi, jak pozitivními, tak negativními. Vzpomíná na pláč některých německých obyvatel, kteří se jen těžko loučili se svými domovy: „*... nekeří plakali a lóčili se, vono to není sranda, protože opustili baráky, všecko, že, byli tady dlóho*“ (R 3, 264). Ale také na ty, kteří hrozili pěstí a odjížděli se slovy, že se za nějakou dobu vrátí a všechno Čechům vrátí. Tomuto chování tehdy moc nerozuměl. Až později, z pozice dospělého člověka, chápal pohnutí lidí. Na druhé straně

události odsunu srovnává se zábořem pohraničí Československa v roce 1938, kdy o domov přišly tisíce našich občanů.

Paní R4 má odsun spojen především s německým „dědečkem“, ke kterému si celá jejich rodina vytvořila velice silný citový vztah. Na odsun vzpomíná: „... *když měli odsun, to si pamatuju, tak jsme mu nesli ještě oběd ... No, my jsme ho měli tak rádi, že jsme plakali všichni*“ (R 4, 461 a 466).

Rodina paní R 6 žila po dobu několika měsíců s německou ženou a její dcerou. Soužití probíhalo v duchu vzájemného respektu, pomoci a přátelství. Odjezd obou žen do sběrného střediska provázely poměrně silné emoce: „*Já si pamatuju, jak vobě dvě plakaly, objaly se, maminka se jim snažila dat na cestu, co šlo*“ (R 6, 609). K osobnímu kontaktu už nikdy nedošlo, pouze po několika letech k předání dárků a pozdravů od německé paní směrem k české rodině. Její potomci po roce 1989 rodná místa navštívili a potvrdili, že jejich matka a sestra vzpomínaly na českou rodinu s láskou a vděčností. U obou rodin, české a německé, můžeme hovořit, že díky této pozitivní zkušenosti se formoval jejich pohled na otázku soužití národů a nezištné pomoci.

Odsun rozdělil rovněž dětské skupiny, přátelství v nich vytvořená. Pan R 3 se slzami v očích vzpomínal na odjezd německých kamarádů do sběrného tábora: „... *sme se jako lóčili, s téma klukama, aj nekeří plakali, aj my, aj s téma holkama, no, my sme byli fakt takoví kamarádi*“ (R 3, 261).

Kategorie – Druhá světová válka

Kódy - vnímání a prožitky

Cílem diplomové práce je sledovat historické události po druhé světové válce. Během rozhovorů bylo zjištěno, že válečné dění, zejména doba osvobození, je u účastníků rozhovorů s následným poválečným obdobím velmi silně propojeno, zakotveno v jejich paměti a je nutné jej zahrnout do výzkumu.

Zážitky paní R 1, do značné míry negativní, s osvoboditeli (Rudou armádou) formoval její pohled na ruskou národnost, zejména v případě příkazu vystěhování jejich rodiny z domu. Zde jim pomohla německá kamarádka zachránit část majetku, který uschovali u známých: „*A ta nás zachránila, protože ta dělala tu štreku tam a zpátky. A všechno jako odvozila. Ale zůstaly tu knížky a na těch se pomstili*“ (R 1, 1006). A také na zmlácení jejího dědečka, který se na Rudou armádu těšil, naučil se dokonce rusky: „*Ty ho ale tak domlátili, že děda*

zůstal někde ležet. A děda pořád nebyl. Myslím tak druhý, třetí den teprve, samá modřina, rozbitý, se vrátil. A říkal – sedum let sme na ně čekali, stolet na ně nezapomeneme“ (R 1, 1260).

Paní R 2 s emocemi vzpomíná na nucené bydlení jejich rodiny v malé komoře, protože u nich bydlel celý ruský štáb, dále na pokus o znásilnění její maminky: „*A naše mamka šly pro brambory do sklepa, jeden Rus ju chtěl znásilnit, tak ten velitel ho dokonce chtěl zastřelit“ (R 2, 1027).*

Paní R 7 bydlela na hranicích Říše a Protektorátu (vesnice nebyla sudetská) a vzpomíná na setkání s dětmi z Hitlerjugend (ve vesnici se v době války nacházelo výchovné středisko): „*Aj sme se v N. kolikrát servali. Byli zlí, ale my sme se nedali“ (R 7, 837).* Jako jediná z účastníků rozhovoru sdělila, že se na sovětské osvoboditele jejich rodina těšila a mají s nimi jen pozitivní zkušenosti.

Soužití s německým obyvatelstvem mělo vliv na pohlížení na německé vojáky. Například paní R 6: „*No, vono, ti Němci na konci války byli hodnější jak ti Rusi“ (R 6, 690).* Pan R 5 k tomu doplnil: „*Němci jim pomáhali dělat kryty a varovali je, aby pré z mladých děvčat udělali starý baby, aby nebylo vidět, že só mladý“ (R 5, 693).*

Tematické kódování

Po provedeném otevřeném kódování rozhovorů jako celku bylo dále přistoupeno k tematickému kódování²². Prvním krokem byla kategorizace kódů na úrovni jednotlivých případů – rozhovorů (R 1 až R 9). Výsledkem byl systém kategorií pro každý případ zvlášť a deskripce každého účastníka rozhovoru ve vztahu k výzkumným otázkám. Vzešlé kategorie z jednotlivých rozhovorů byly uspořádány do tabulky, viz Příloha P XVII.

R 1 - žena 84 let

Pochází z městského prostředí, narozena do české rodiny s multietnickými kořeny jako jedináček, rodinné prostředí zabezpečené, měli obchodnickou živnost. I když se jednalo o českou rodinu, paní vyrůstala v prostředí, kde komunikačním jazykem byla němčina, spolužačky ve škole a kamarádky z okolí byly téměř všechny německé národnosti. Brala to jako samozřejmost. Velkým rozčarováním byly zkoušky pro přestup na měšťanskou školu.

²² Tematické kódování je vhodné tam, kde je cílem popsat různé pohledy na určitý sociální jev. (Švaříček a kol., 2007, s. 229-230)

Jednalo se o dobu druhé světové války. Její rodiče byli přesvědčováni k tomu, aby přistoupili k přijetí německé národnosti, což oni odmítali. Dle jejího názoru to bylo hlavním důvodem toho, že byly zkoušky neúspěšné. Poté musela pokračovat v „obecné“ škole pro české děti. Od toho okamžiku s ní všechny její nejbližší německé kamarádky přerušily komunikaci, veškeré kontakty. V novém školním prostředí se jí nelíbilo, vzpomínky jsou veskrze špatné. Reakcí na to bylo velké zhoršení prospěchu a chování. Po ukončení školního roku absolvovala v době letních prázdnin intenzivní doučování českého jazyka a pravopisu. V té době rodiče najali českou chůvu, která jí začala učit česky. Soužití s německým obyvatelstvem, stejně jako s židovským, vnímala jako něco samozřejmého. Zážitky, ať už pozitivní či negativní, se váží ke konkrétním situacím. Deportace židů za války a odsun Němců po válce jako dítě vnímala, ale hlouběji je neřešila, nepozastavovala se nad tím, že velká část obyvatelstva ve městě není. Velkým zásahem na pohled na jiné národnosti bylo osvobození, kde byly vnímány především negativní situace a případy, včetně zbití jejího dědečka sovětskými vojáky, což formovalo její pohled na ruský národ velmi zásadním způsobem.

R 2 - žena 86 let

Pochází z městského prostředí, narozena do smíšené rodiny, kde otec byl německé národnosti, matka české národnosti. V domácím prostředí byla striktně maminkou vyžadována čeština, i když pro paní a její sourozence byla více přirozeným komunikačním jazykem němčina. Sousedé a kamarádi byli téměř všichni německé národnosti. Školu navštěvovala nejprve českou, poté německou. Blízké sousedské a kamarádské vztahy zejména s německým obyvatelstvem velmi silně ovlivnily její veskrze pozitivní pohlížení na Němce. Naopak velmi silně se jí vryly do paměti negativní vzpomínky na osvobození města sovětskými vojsky a smutné, až tragické, příběhy jejich kamarádů a lidí z blízkého okolí. Tento pohled utvrdily také sankce po válce, které jejich rodinu postihly. Otec, jako Němec, musel vykonávat nucené práce. Jednalo se o odklízovací práce a zejména pak pohřbívání padlých na místním hřbitově. Odsun německého obyvatelstva vnímala velmi silně, protože se jednalo o známé lidi. Často vzpomíná, jak chodila do sběrného střediska navštěvovat kamarádky.

R 3 - muž 86 let

Muž pochází z české rodiny, která patřila po válce mezi novoosídlence na vesnici v jihomoravském pohraničí v roce 1945. Měl několik sourozenců. Po dobu téměř jednoho

roku rodina žila spolu s německou rodinou, v jednom domě. Soužití s touto rodinou vnímá jako bezproblémové, mluví o nich jako o velice hodných lidech, se kterými jeho rodiče vycházeli dobře. Účastník rozhovoru navštěvoval v té době českou školu (v rodném městě v době války navštěvoval českou školu, ve které se musel učit německému jazyku). Do školy ještě po nějakou dobu chodily i německé děti, ale s tím, jak se blížil odsun, jich ubývalo, zůstávaly doma. Komunikačním jazykem mezi dětmi byla kombinace českého a německého jazyka. Adaptace na nové prostředí byla dobrá, protože nových českých rodin, které sem přicházely, bylo více. S německými dětmi se setkával především při hrách venku. Pokud mluví o negativních zkušenostech, jedná se spíše o dobu války, kdy zažil vyhrocené situace. Vzpomínky na odsun má různorodé. Se spolužijící německou rodinou a kamarády se loučil, bylo mu to líto. Jeho rodiče se jim snažili na cestu přilepšit jídlem. Setkal se i s negativními reakcemi Němců. S odstupem času má pro to pochopení.

R4 - žena 81 let

Žena pochází z české rodiny. Rodina přišla do jihomoravského pohraničí v osídlovací vlně v roce 1945. Paní měla několik sourozenců. Po dobu několika měsíců žila rodina v domě spolu se starším Němcem. Vzpomínky na tohoto člověka byly velmi emotivní, protože zejména děti si k němu vytvořily velmi láskyplný vztah. O naprosto bezkonfliktním a srdečném soužití vypovídá i fakt, že se pán o děti staral v době, kdy jejich rodiče pracovali, paní o něm mluví jako o dědečkovi. Vařil jim, poklízal a dětem se věnoval i po výchovné stránce – učil je písničky, básničky, drobným domácím pracím. O něco později se rodina dozvěděla, že pán krátce po odsunu do Německa zemřel. Odsun proto paní bere poměrně negativně, i když jej chápe jako důsledek válečných let. Myslí si, že se mělo daleko více vybírat, kdo může v republice zůstat a kdo ne. Adaptace na nové prostředí probíhala dobře. S německými dětmi se setkávala pouze venku, při hrách. Komunikačním jazykem byla „smíchaná“ čeština a němčina. Školní léta má spojená spíše až s novým bydlištěm, kde se jí moc líbilo. Navázání nových kamarádských vztahů bylo z jejího pohledu poměrně rychlé, protože se jednalo pouze o děti novoosídlenců. Mluví o tom tak, že vlastně všichni na tom byli stejně.

R 5 – muž 81 let

Muž pochází z české rodiny. V rámci osídlování se svými rodiči a sourozenci přišel roku 1945 do vesnice, kde přes 90 % obyvatelstva bylo německé národnosti. S německou ženou rodina žila jen krátkou dobu, protože záhy odešla do sběrného střediska, kde byli

soustředování němečtí obyvatelé z okolí. Setkání s touto ženou nebylo zcela idylické, cítil její rozhořčení a nespokojenost, ale jako dítě si přesně neuvědomoval proč. Jiné německé obyvatele však vnímal jako přirozenou součást vesnice. Navštěvoval českou školu, německé děti do školy již nechodily, setkával se s nimi zejména při hrách. Vnímá však velmi silně děti ze smíšených manželství. Tyto rodiny nespádaly do odsunu, zůstaly bydlet ve vesnici. Komunikace probíhala v českém jazyce. Jelikož pocházel z vesnice, která byla od nového bydliště vzdálená jen několik kilometrů, adaptoval se na nové prostředí naprosto bez problémů.

R 6 – žena 78 let

Žena pochází původně z mikulovské oblasti, rodina byla česká. V roce 1938 při záboru pohraničních oblastí hitlerovským Německem se svými rodiči a sestrami patřila mezi vyhnané Čechy. Útočiště rodina našla u příbuzných na Hustopečsku. V roce 1945 rodina odešla do blízké vesnice, která podléhala osídlování (rodina žila v době války na hranici Říše a Protektorátu). Několik měsíců rodina žila s německou ženou a dcerou, které na základě tehdejších nařízení byly zařazeny do odsunu. V tomto případě se jednalo o soužití bezkonfliktní. Odjezd těchto německých žen provázela lítost a silné emoce. Paní vzpomíná na snahu její maminky, aby jim na cestu dala jídlo. Určité kontakty byly udrženy i v následujících letech. Školu navštěvovala českou, komunikačním jazykem byla pouze čeština. I s kamarády ze smíšených manželství.

R 7 – žena 84 let

Žena pochází z české rodiny. Nežila přímo v pohraniční oblasti, ale na jejích hranicích, tudíž i zde bylo obyvatelstvo mnohonárodnostního složení (německé a židovské obyvatelstvo). Její maminka měla v sousedních vesnicích mnoho kamarádek německé národnosti. Velmi pozitivně vzpomíná na její nejlepší kamarádku, shodou okolností se jedná o ženu, se kterou žila rodina účastnice rozhovoru R 6. Potvrzuje jen slova o vzájemném bezproblémovém soužití a nezištné pomoci těchto lidí. V době války paní chodila do české školy, mezi kamarády měla i německé děti. Vzpomíná na střety s hitlerovskou mládeží, která měla výcvikové středisko v místě jejího bydliště. Odsun vnímala špatně zejména z pohledu blízkých lidí německé národnosti, které tímto ztratila. Jako jediná ze všech účastníků rozhovoru mluví o sovětských osvoboditelích pouze pozitivně. Mnoho vzpomínek a životních situací se váže k jejímu manželovi, který žil ve městě spadajícím do záboru v roce 1938.

R 8 – žena 78 let

Žena pochází ze smíšeného manželství, tatínek byl Němec, maminka Češka. Oba dva pocházeli z jihomoravského města. Po svatbě žili a pracovali ve V. Paní vyrůstala v prostředí činžovního domu, kde bydlely české i německé rodiny. Doma mluvili česky, mezi dětmi česky a německy. Toto období vidí jako velmi idylické, kdy nikdo v okolí neřešil národnost. Maminka byla v době války úřady nucena učit se německy. Její tatínek, jako občan německé národnosti, musel narukovat do Wehrmachtu. Po válce skončil v zajetí na německém území. Měl možnost zůstat v Německu, ale to odmítl, protože měl v Československu manželku a děti a za své rodné místo považoval pouze jižní Moravu. Po jeho návratu do vlasti byl z důvodu působení v německé armádě uvězněn. Na ně, jako smíšenou rodinu, dopadaly další sankce. Museli opustit přidělený byt ve V., byla jim zabavena velká část majetku, museli se vystěhovat do pohraničí – do jejich domovské obce. Zde bydleli v nuzných podmínkách. Další bolestnou zkušeností byla smrt tatínkovy babičky, které byl státem zabaven dům, a ona tuto nespravedlnost psychicky neunesla. Sankce ze strany československého státu vnímala napříč celou jejich rodinou, kterou tvořila z velké části smíšená manželství. Hovořila o tom, že odjezdem ze V. skončilo dětství. Přátelství mezi dětmi a sousedy byla zprerhána, v novém prostředí si zvykala jen velmi těžce. Rodina byla nucena žít v domě na samotě, kde nebylo mnoho příležitostí navázat nová přátelství. Ve školním prostředí zažívala pocity strachu, obav a vyčlenění.

R 9 – žena 67 let

Paní pochází z rodiny, která osídlovala jihomoravské pohraničí. Její rodiče žili po dobu několika měsíců s německým mužem (vdovcem) a jeho čtyřmi dětmi na statku. Počátky soužití byly poměrně problematické. Maminka narátorky však postupně péči o děti převzala. Těsně před odsunem došlo k tragické události, německý muž neunesl tíhu odchodu a oběsil se. Česká rodina se ihned snažila řešit situaci na úřadech s tím, že si německé děti ponechají a budou se o ně starat. Nebylo jim však vyhověno a děti musely opustit území republiky. O jejich těžkých osudech se rodina dozvěděla až po roce 1989, při jejich návštěvě Československa.

7.2 Analýza rozhovorů se specialisty v oboru historie

V rámci triangulace dat byly uskutečněny rozhovory s historičkami. Rozhovory byly podrobeny otevřenému kódování a byly vybrány kategorie, které vzešly z kódování rozhovorů s účastníky výzkumu, viz kapitola 7.1 Analýza dat z rozhovorů. Historičky se vyjádřily zejména k problematice druhé světové války, odsunu německého obyvatelstva, osídlování a soužití národů v jihomoravském pohraničí.

Rozhovor - archiv

Rozhovor s archivářkou Státního okresního archivu Břeclav se sídlem v Mikulově (v textu dále pod označením Archiv, číslice označuje řádek v rozhovoru).

Na základě tohoto rozhovoru jsme se zaměřili na následující kategorie: Odsun, Osídlování a Ovlivnění do budoucnosti.

Kategorie Odsun²³

Z pohledu zaměstnance archivu se odsuny německého obyvatelstva, samozřejmě kromě divokých odsunů, jeví jako překvapivě systematicky organizované. Soupisy, které se dochovaly, jsou i v současnosti zdrojem pro vyřizování majetkových a pozemkových záležitostí. Domnívá se, že v některých případech v nastupujících orgánech státní správy po válce mohli pracovat prvorepublikoví úředníci pověstní svojí pečlivostí. Říká k tomu: „*Kolikrát si člověk řekne, že je to systematictější ta agenda než z doby před dvaceti lety*“ (Archiv, 1849). Ze zápisů vedení národních výborů je zřejmé, že se tehdejší lidé zabývali praktickými věcmi: „*... jak obnovit pitnou vodu, jak obnovit ty základní sítě tady*“ (Archiv, 1877), aby byli pohřbeni mrtví, byla pitná voda, nerozšiřovaly se choroby (Archiv, 1970).

Odsuny podle ní je třeba rozlišovat na ty organizované a neorganizované. Všechny však byly pro obyvatele hrozné. Šlo o lidi, kteří opustili vybudované domovy. Dále k tomu podotýká: „*Na druhou stranu je potřeba se zase podívat, co by se stalo, kdyby to nebylo. Já si teda myslím*“, říká s nadsázkou, „*že by byla občanská válka*“ (Archiv, 1884). V zásadě nesouhlasí s kolektivní vinou, podle ní byla většina německého obyvatelstva zfašizovaná, zideologizovaná: „*My už jsme jiná generace a máme to brát nějak rozumně, máme nad tím přemýšlet, máme se zabývat tou historií objektivně, a netahat do toho už nějaké vášně*“ (Archiv, 1890). Otázka německého obyvatelstva se po válce musela

²³ Kategorie Odsun vzešla z rozhovorů, viz str. 81.

nějakým způsobem řešit: „Kdyby byl čas a jiné podmínky, tak samozřejmě by bylo nejdělnější opravdu pečlivě probrat, kdo měl jakou minulost. Ale ono se to u těch sporných případů probíralo. Bohužel se neprobírala ta velká skupina těch obyčejných lidí. Ti, kteří ani neškodili, ani nepomáhali“ (Archiv, 1950). Na nějaké zdlouhavé přezkoumávání v té době nebyl prostě čas. Ze setkání s původními obyvateli, kteří navštívili badatelnu archivu, se dozvěděla, že často si lidé mezi sebou „dělali alibi“ (Archiv, 1965).

Kategorie Osídlování²⁴

V povědomí lidí je, že novoosídlenci „dostali“ domy, hospodářství a půdu po Němcích. Zmiňuje to v rozhovoru i paní R 2, která říká: „... není to fér, když dostali lidi za pár korun barák i pola, dneska to prodávají za statisíce“ (R 2, 1059). Historička velmi silně zdůrazňuje: „Nedostali, tu si kupovali“ (Archiv, 1978). Dokladem je také Předběžný předpis úhrady za přidělený zemědělský majetek konfiskovaný podle dekretu č. 12/1945 ze dne 16. srpna 1948 (Příloha P XV). Osídlování bylo dobou, kdy se do pohraničí stěhovala a zkoušela štěstí řada lidí. Od těch, kteří měli skutečnou chuť a zapálení pracovat na zemědělské půdě, až k dobrodruhům a „zlatokopům“. Odsunem německého obyvatelstva ztratila některá místa odborníky například v pěstování vinné révy: „Ono to byla taková směsice všeho. Některým se opravdu nedařilo, protože ty zkušenosti neměli, ale museli se vypracovat. Jasně, když někde přerušíte tradice, je to vždycky problém“ (Archiv, 2075).

Ovlivnění do budoucnosti²⁵

Podle paní archivářky je stále nutné mluvit, psát a sdělovat o všem, co se dělo. Pozitivní i negativní věci. Pokud bude dán sluch jen jedné straně, bude historie už překroucená: „Jestliže se budou zapisovat víc vzpomínky, paměti té druhé strany, teďka mluvím o těch Němcích, vysídlených nebo vyhnaných, říkejme tomu, jak chceme. Prostě oni to brali oprávněně jako strašnou nespravedlnost, brali to jako hroznou újmu, nesli to strašně těžce a je normální, že ty jejich vzpomínky jsou zabarvené do černých barev“ (Archiv, 2180).

„A až někdo někdy si bude chtít zase udělat úsudek, narazí víc na tady tyto než na ty příběhy paní, která chtěla čtyři německé děti zachránit“ (Archiv, 2196). Jedná se o příběh, který sdělila paní R 9 (Tematické kódování na str. 87).

²⁴ Kategorie Osídlování vzešla z rozhovorů, viz str. 80.

²⁵ Kategorie Ovlivnění do budoucnosti vzešla z rozhovorů, viz str. 74.

Rozhovor – muzeum

Rozhovor s ředitelkou Městského muzea a galerie v Hustopečích (v textu dále pod označením Muzeum, číslice označuje řádek v rozhovoru).

Na základě tohoto rozhovoru jsme se zaměřili na následující na kategorie: Druhá světová válka a Soužití národů.

Kategorie Druhá světová válka²⁶

K tomu, aby obec v pohraničí byla zařazena do záboru dle Mnichovské dohody, musela splňovat určité procentuelní zastoupení německého obyvatelstva. Výjimkou byla například většinou česká Břeclav, která byla jako dopravní uzel důležitým strategickým bodem. Zvláštností u jihomoravských Hustopečí byl fakt, že podle prvního plánu nemělo město do Mnichovské dohody padnout. Ale hustopečští Němci odjeli k delimitačním jednáním do Vídně, a tak se Hustopeče staly 8. října 1938 spolu s dalšími obcemi pohraničním městem. Jak konstatuje, během dvaceti čtyř hodin se z okresního města stalo městečko, veškeré úřady byly přesunuty do Mikulova (Muzeum, 1531).

Kategorie Soužití národů²⁷

Podle historičky jsou Němci na našem území už zhruba sedm set let: „... *když se to tak vezme, tak víme, jak to dopadlo. Dá se říct, že integrace se vlastně nepodařila... My jenom prostě musíme, abychom tu historii neopakovali, tak bysme ji měli nějakým způsobem respektovat. Nějak si z ní něco odnést. Protože když už se pak ty dějiny dějou, tak to nikdo nezastaví.*“ (Muzeum, 1684).

7.3 Kvalitativní analýza textů

Třetí částí triangulace dat byla zvolena kvalitativní analýza archiválií z Okresního státního archivu v Břeclavi se sídlem v Mikulově. Vybrané archivní materiály byly podrobeny otevřenému kódování a rozděleny podle vybraných kategorií, které jsme získali technikou kódování rozhovorů s účastníky výzkumu, a byly analyzovány v kapitole 7.1 Analýza dat z rozhovorů.

²⁶ Kategorie Druhá světová válka vzešla z rozhovorů, viz str. 82.

²⁷ Kategorie Soužití národů vzešla z rozhovorů, viz str. 74.

Kategorie Odsun²⁸

Vyhláška ze dne 11. června 1946, kterou vydal Městský národní výbor, referát národní bezpečnosti, oddělení státní bezpečnosti v Břeclavi, nařizuje kontrolu dodržování ústavního dekretu č. 33/1945 Sb.²⁹, že všechny osoby německé národnosti, včetně těch, které si požádaly žádost o vrácení či zachování československého státního občanství, jsou bez výjimek povinny nosit označení Němců, tzn. bílou pásku s písmenem N, až do úplného a konečného rozhodnutí a potvrzení ministerstvem vnitra. Němci nesměli navštěvovat veřejné podniky a místnosti, nesměli vycházet na ulici. Hrozilo zde jejich zatčení a internování. Dále v obchodech mohli nakupovat pouze od 15. do 17. hodiny. Každé takové provinění, včetně nenošení pásky, bylo přísně trestáno. Zároveň je vyhláškou žádáno po ostatních občanech, aby nedodržování nařízení hlásili ihned bezpečnostním orgánům. (ONV Břeclav, fond částečně uspořádaný, 1945-1946)

Jak však většina účastníků rozhovoru potvrdila, nepamatují si, že by němečtí obyvatelé z jejich obce tuto pásku nosili. Vysvětlovali si to tím, že českými občany nebylo příslušné vládní nařízení striktně vyžadováno, protože je brali jako sousedy.

Také v kronice Vlasatice je zmínka, že se místní Němci nesměli v době od 19 do 6 hodin zdržovat mimo své domovy. Výjimka byla pouze na Štědrý den, kdy jim bylo povoleno účastnit se půlnoční mše. (Kronika MNV Vlasatice, 1948-1977)

Mezi pracovní povinnosti, které byly pro německé obyvatelstvo vyhlášeny, patřily odklízecí a exhumační práce.

Potvrzuje to kronika obce Vlasatice: „V lednu 1946 byla vyhlášena pracovní povinnost pro všechny Němce od 15 do 60, u žen do 50 let. Utvořili pracovní čety k odstraňování zbořenišť a k exhumaci německých vojáků zasypaných hlavně ve sklepě pod poštou i jinde ve zbořeništích.“ (Kronika MNV Vlasatice, 1948-1977)

Zmiňuje je zejména paní R 2, jejíž tatínek německé národnosti musel tyto nucené práce po osvobození vykonávat.

Pracovní povinnost pro občany německé národnosti dokládá například Přídělovací výměr ze dne 27. června 1946 (Příloha P V).

²⁸ Kategorie Odsun vzešla z rozhovorů, viz str. 81.

²⁹ Ústavní dekret presidenta republiky č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.

Mezi další řadíme povinnost vyzvednout si a vyplnit tzv. evidenční lístek a odevzdat ho na příslušném národním výboru: *„Každý Němec, jemuž jako hlavě rodiny, nebo jako samostatnému jednotlivci byl místním národním výborem po přezkoušení vydán jeden stejnopis evidenčního lístku, je povinen tento pečlivě opatrovati a chrániti jej před poškozením nebo zničením. Svévolné poškození nebo zničení evidenčního lístku, stejně jako jeho falšování bude přísně stíháno.“* (ONV Břeclav, fond částečně uspořádaný, 1945-1946)

V archivu je řada žádostí směřována k pracovním táborům, kterými lidé žádají o přidělení konkrétní německé osoby k výpomoci v domácnosti nebo při zemědělských pracích, do obchodu (viz Příloha P VI). Jak dokazuje například dopis ze dne 11. září 1945 pana Karla Trilly z Kurdějova, kdy žádá o přidělení pracovní síly, a to Žofie Wittmannové (viz Příloha P XII). Žádosti přicházely rovněž ze sousedních vesnic, které nepatřily k sudetským. Například paní Květoslava Kedrová, dámská krejčová v Divákách, požaduje dopisem ze dne 8. září 1945 o přidělení pracovní síly Anny Kristofové z Kurdějova. Jedno z vysvětlení může být, že se jedná o pomoc českého občana svému německému sousedovi či známému. (ONV Hustopeče, NAD 62, 1945-1946)

Celý odsunový proces se v mnohém dotýkal života německých dětí. Nelze upřít snahu úřadů o zabezpečení zvýšené ochrany právě dětí. Dopis Ministerstva spravedlnosti adresovaný Prezídiu zemského soudu v Brně, a poté všem národním výborům, řeší otázky výchovy dětí, jejichž rodiče, nebo některý z rodičů, byli potrestáni jako nacističtí zločinci, zrádci a jejich pomahači podle ústavního dekretu č. 16/1945 Sb.: *„Uvážiti dlužno, že hanba rodičů bude přenášena na dítě, že bude ponižováno, že jeho mysl ovládnou antisociální city a že se tak ocitne v nebezpečí mravní poruchy.“* Pozornost má být věnována rovněž rodinám smíšeným. Jednotlivé případy měly být hlášeny „poručenským“ soudům. (ONV Břeclav, fond částečně uspořádaný, 1945-1946)

Dopis Ministerstva vnitra č. j. Z/XI-39982/45 ze dne 23. ledna 1946 je směřován všem místním národním výborům měst a ředitelstvím a úřadům národní bezpečnosti. Nařizuje se v něm, aby všechny místní a okresní národní výbory v zemích České a Moravskoslezské prostřednictvím svých sociálních institucí a orgánů vhodným způsobem prověřily poměry a prostředí, ve kterém žijí děti odsouzených rodičů.: *„Případy, v nichž bude nutno učiniti kroky na prospěch nebo záchranu ohroženého nedospělého.“* (MNV Břeclav, NAD 144, 1945-1946)

Místní národní výbory na svých schůzích řešily projednávání žádostí o zachování československého státního občanství. Řada občanů žádala o prošetření, z jakého důvodu jim bylo odebráno československé státní občanství a bylo na ně pohlíženo dle ústavního dekretu 33/1945 Sb. jako na občana německé národnosti, jak ukazuje dopis adresovaný Okresnímu národnímu výboru v Hustopečích ze dne 26. února 1946: „*Podepsaný Josef Stehlík prosí o urychlené vyšetření oněch okolností, které zavadly podnět k opatřením, která mě Čecha postavily na úroveň Němců, Maďarů, kolaborantů a podobně.*“ Dále je zde uváděno, že manželka je sice národnosti německé, ale děti vychovávají česky a dcera navštěvuje první ročník obecné školy v Hustopečích. (ONV Hustopeče, NAD 62, 1945-1946)

Zejména paní R 2 vzpomíná na poměrně časté návštěvy svých kamarádek a známých ve sběrném středisku.

Internační středisko pro Němce, zrádce a kolaboranty vzniklo v Hustopečích 9. května 1945. Bylo jediným zařízením tohoto druhu pro celý okres. Plnilo postupně funkci pracovního a sběrného střediska (vysvětlení rozdílů viz Příloha P II: Slovník klíčových pojmů). V korespondenci směřované od obyvatel okresu ke středisku je užíván název „koncentrační tábor“. Od května 1946, kdy probíhaly odsuny na hustopečském okrese, se z něj stalo středisko sběrné. Průměrný stav internovaných se pohyboval mezi 260-280 osobami, od května do září 1946 to bylo 450 až 500 osob. Polovinu tvořily ženy, třetinu děti a jen jednu šestinu muži. (ONV Hustopeče, NAD 62, 1945-1946)

Muži německé národnosti, kteří se vraceli například ze zajetí, byli ihned internováni ve středisku v Mikulově. „*Funkcionáři strany a jiné nebezpečné osoby byli již v květnu (1945) odvedeni do zajištění.*“ Od 2. května 1946 byli z obce obyvatelé německé národnosti odsunováni do americké okupační zóny v jihozápadním Německu. „*Odsun byl prováděn zvláštními vlakovými soupravami ze sběrného tábora v Mikulově, kam byli nejdříve všichni němečtí příslušníci soustředěni. Celkem bylo odsunuto 1198 Němců.*“ (Kronika MNV Vlasatice, 1948-1977)

Obecní kronika Kurdějova je svědectvím, k jaké velké proměně ve složení obyvatelstva po druhé světové válce došlo. V roce 1930 zde žilo 965 obyvatel, z toho 23 bylo národnosti české, 917 německé. K 31. prosinci 1945 zde bylo celkem 1150 obyvatel, z toho 470 Čechů a 680 Němců. Dne 24. října 1945 se narodilo první české dítě, a to Františka

Strachoňová. Odsun byl proveden na pět částí, jednalo zhruba o 600 osob, což bylo 150 rodin a většina z nich byla odsunuta do Německa. (Obecní kronika Kurdějov, 1945-1974)

Kategorie Školní prostředí³⁰

Celý proces prokazování národní spolehlivosti se podepisoval také na životech dětí, zejména ve školním kolektivu. Výše zmiňovaný Josef Stehlík uvádí, že se rodina přestěhovala z Hustopečí do Kurdějova, kde jejich dcera začala školní docházku. K té uvádí: *„Již druhého dne vrátilo se mi dítě s pláčem ze školy a žalovalo, že děti, t. j. spolužáci i spolužačky, pokřikují na ni „Němkyně, Němkyně“.* Žádal jsem o nápravu, avšak věc se opakovala. Musel jsem proto dítě, za jehož výchovu jsem odpovědný, opět přihlásit do obecné školy v Hustopečích, kde dítě klidně a dobře se učí.“ Vyčleňování jeho dcery z kolektivu dětí bere jako jeden z dalších postihů související s vyvěšením jeho jména na seznamu Němců a zrádců. (ONV Hustopeče, NAD 62, 1945-1946)

Z rozhovorů vyplynula skutečnost, že s blížícím se odsunem řada německých dětí nedocházela do školy. Snahou velitele internačního střediska v Hustopečích bylo, aby děti, i s přihlédnutím k dané situaci, školní docházku plnily. Jak dokazuje dopis ze dne 15. března 1946 adresovaný Okresní školní radě v Hustopečích, kterým žádá o oficiální sdělení: *„Ve zdejším středisku se nacházejí děti, které se nezúčastňují žádného vyučování, prosím tamní úřad o sdělení, zdali by se níže uvedené děti nemohly zúčastniti na vyučování.“* Následuje seznam dvanácti dětí (ONV Hustopeče, NAD 62, 1945-1946)

Samostatnou kapitolou jsou německé děti, které ve válečných letech ztratily rodiče. Aby byl sociálně pedagogický pohled doplněn o další důležitou část, která sice není přímo součástí výzkumu práce, ale dokresluje situaci v jihomoravském pohraničí, považujeme za důležité zmínit alespoň okrajově archivní materiály, které se týkaly opuštěných německých dětí a jejich odsunu. Tyto děti byly umístěny ve sběrném středisku v Mikulově. Dokumenty dokazují, že byla pečlivě evidována nejen jejich přítomnost ve středisku, ale také stravování a poté jejich odjezd do britského okupačního pásma v Německu. Dokazují to například výkazy stravovaných, vyúčtování stravného, zasílání seznamu odsunutých dětí adresovanému Ministerstvu vnitra. Velkou součinnost poskytovalo středisko také při pátrání po opuštěných a zavlčených německých dětech. (ONV Mikulov, NAD 2, 1945-1946)

³⁰ Kategorie Školní prostředí vzešla z rozhovorů, viz str. 79.

Kategorie Osídlování³¹

Jak zmiňuje místní kronika Vlasatic, na základě rozhlasových a novinových výzev začalo brzy po osvobození osídlování i zde. Každý ze zájemců si mohl prohlédnout nabízenou usedlost. Ale většina z nich odcházela do jiných obcí, protože po bojích na konci války byly domy ve Vlasaticích téměř všechny poškozeny. V této vesnici šlo spíše, co se týče osídlování, o jednotlivce. *„Do žní bylo v obci asi osmdesát českých rodin představovaných však téměř výhradně jen muži.“* Jejich rodiny totiž zůstávaly dlouho ve svých původních domovech. Zmiňováno je také německé obyvatelstvo *„sestavující také z největší části jen z žen s dětmi a staršími lidmi, nemělo mnoho chuti k výkonné práci, neboť se již hovořilo o odsunu všech Němců z území Československé republiky.“* (Kronika MNV Vlasatice, 1948-1977)

Ve vlasatické kronice je dále napsáno, že nejprve nebyl všechn majetek Němců konfiskován. Hlavním úkolem tehdy bylo, aby byla veškerá zemědělská půda obdělána a oseta. K těmto pracím bylo zčásti nasazeno německé obyvatelstvo, ale jak je zmiňováno *„vzdor tomu byli na obtíž, protože převážné části z nich se pochopitelně pracovat nechtělo. Museli býti hlídáni v noci zvláštními protisabotážními a požárními hlídkami. K zjevným nepřátelským činům nedošlo. Velké množství Němců (asi 1300) však brzdilo osídlování.“* (Kronika MNV Vlasatice, 1948-1977)

³¹ Kategorie Osídlování vzešla z rozhovorů, viz str. 80.

7.4 Vztahy mezi kategoriemi

V dalším kroku bylo přistoupeno k axiálnímu kódování, kdy byla hledána spojení mezi kategoriemi a subkategoriemi. Paradigmatický model zachycuje následující tabulka.

Příčinné podmínky	Jev	Kontext	Intervenující podmínky	Strategie jednání	Následky
Odsun Osídlování Druhá světová válka	Dítě v historických událostech	Primární rodina/Typ rodiny Komunikační jazyk Osídlování/Místo původu	Primární rodina/Národnost jejích členů Vzájemné sousedské vztahy Vrstevnické skupiny/Národnostní složení Typ školy Důvod odchodu do pohraničí	Soužití národů Vrstevnické skupiny/Vztahy dětí Odsun v blízkém okolí Klima a vztahy ve škole Odsun vrstevníků	Adaptace dítěte na nové prostředí Pocity a postoje dětí Předsudky Ovlivnění do budoucnosti

Jev je ústřední myšlenka, případ, na který se zaměřuje soubor jednání nebo interakcí nebo k němu má tento soubor nějaký vztah (Strauss a Corbin, 1999, s. 71). Na základě tohoto pojetí bylo jako jev zvoleno dítě v historických událostech. Jakým způsobem tehdejší dítě vnímalo, prožívalo historické dějinné události, se odráželo na jeho reagování, chování. Formovalo jej to jedinečným způsobem do budoucnosti a u každého účastníka výzkumu mělo své specifické rysy. Řada životních situací, ve kterých se děti ocitly, můžeme nazvat krizovými. Prožívání zabírá široké spektrum – od relativně bezproblémového až po traumatické zážitky.

Kategorie Odsun, Osídlování a Druhá světová válka jsou pojaty jako **příčinné podmínky**, protože se jedná o události, které vedou k výskytu jevu. Práce pojednává o části historie naší republiky po druhé světové válce, kdy došlo k masivnímu přesunu německého obyvatelstva z pohraničí, které bylo souběžně osídlováno. Do příčinných podmínek je

zahrnuta také druhá světová válka, zejména doba osvobození, která profilovala následné dění a je účastníky výzkumu se sledovanou dobou velmi silně propojena a zakotvena v jejich paměti. Zejména u dětí, které tehdy se svými rodiči odcházely do pohraničí jako novoosídlenci, docházelo ke změnám lokálního prostředí, ve vrstevnických skupinách a ve školním prostředí.

O **kontextu** hovoříme jako o konkrétním souboru vlastností, které náleží jevu. Zároveň se jedná o určitý soubor podmínek, na kterých jsou uplatňovány strategie jednání nebo interakce určené k reagování na určitý jev (Strauss a Corbin, 1999, s. 74). Jde tedy o jakousi kulisu celého dění. Důležité je rozlišovat, zda se jednalo o rodinu ryze českou nebo smíšenou, tzn., jeden z rodičů byl německé národnosti, druhý české národnosti. Určitou roli hrálo rovněž povolání rodičů, které mělo vliv na komunikační jazyk v lokálním prostředí. Národnostní složení rodiny určovalo komunikační jazyk v primární a nejbližší rodině. Z výzkumu vyplynulo, že v rodinném prostředí se mluvilo několika způsoby - pouze česky, pouze německy, kombinací obou jazyků, popř. jedním z rodičů byl preferován a striktně vyžadován jeden z jazyků. Například se jednalo o vyloženě českou rodinu, ale komunikace v ní probíhala německy. Složení vrstevnických skupin určovalo komunikační jazyk v nich. Prostor, ze kterého vrstevnické skupiny vycházely, označujeme jako multikulturní (dětí české a německé národnosti). Děti mezi sebou mluvily nejčastěji kombinací obou jazyků, tzn. českého a německého. S odchodem německých obyvatel němčina jako komunikační jazyk postupně vymizela.

Místo původu bylo sledováno u účastníků výzkumu, kteří přicházeli do pohraničních obcí v rámci osídlovacích akcí. Zde se jednalo o sousední, blízké vesnice, popřípadě o vzdálenější místa Moravy.

Strategie jednání nebo interakce jsou cílené a záměrné reakce na jev za určitých podmínek. Zahrnuta zde byla kategorie Soužití národů, kde byly pocity a postoje dětí, formovány konkrétním prostředím, ve kterém vyrůstaly a trávily své dětství. Proměnami procházely vztahy ve vrstevnických skupinách. Rozdíly lze nalézt srovnáním válečných let a období po válce, zejména v době osídlování. Zde byly u většiny dětí shledány společné hry a nové prostředí jako stmelující prvek. Odsun v blízkém okolí, který je u dětí v paměti zakotven jako setkání s negativními reakcemi, přes lítost a zkušenost s pomocí, z obou stran – českého i německého obyvatelstva. Klima a vztahy ve škole hrály důležitou roli u dítěte v rámci vnímání historických událostí. Zde dochází opět ke komparaci zkušeností dětí ve školním prostředí v době války a době poválečné. Zejména v případě odsunu

vrstevníků, kterým ztrácely kamarády. Pro děti novosídlenců se institucionalizované prostředí školy stalo něčím novým. Některé z nich jej braly jako něco lepšího, bezproblémového, na straně druhé zde najdeme pocity vyloučení.

Intervenující podmínky usnadňují nebo znesnadňují použití strategie jednání. Jedná se o široké a obecné podmínky, které ovlivňují strategie jednání nebo interakce (Strauss a Corbin, 1999, s. 75). Národnost v rámci primární rodiny je považována za nejdůležitější intervenující podmínku. Rozlišujeme děti, které pocházely z vyloženě českých nebo smíšených manželství. Jednalo se tedy o národnost vyloženě českou nebo česko-německou. Národnostní složení se odráželo také ve vrstevnických skupinách, zde se jednalo o čistě německé, česko-německo-židovské skupiny (v době druhé světové války), nebo česko-německé složení vrstevnických skupin do doby odsunu. Dále je to kategorie Vzájemné sousedské vztahy, která nabývala hodnot od vztahů napjatých, částečně problémových, bezproblémových až vzájemně spolupracujících, v neposlední řadě zde nalézáme příklady nezištné sousedské pomoci v krizových situacích. Rozlišujeme zde prostředí vyloženě německé, převážně německé, kombinace českého a německého, dále převážně české a prostředí, ve kterém soužití s německým obyvatelstvem probíhalo před odsunem. Typ školy (škola česká, škola německá), který určoval školní prostředí během války a po válce, zejména v době osídlování, kdy byly součástí vzdělávacího procesu do doby odsunu německé děti, postupně však školní docházku přestávaly plnit. Mezi intervenující podmínky byl zařazen důvod odchodu rodin, potažmo jejich dětí, do pohraničí v rámci osídlovacích akcí. Jedná se o lepší vyhlídky, podmínky pro život a rovněž nařízený odchod do pohraničí jako sankční postih, v konkrétním případě za působení otce v německé armádě.

Jednání nebo interakce reagují na jev a mají určité výsledky nebo **následky** (Strauss a Corbin, 1999, s. 79). Jde zejména o adaptaci dítěte na nové prostředí, která nabývala dimenze od bezproblémové až po poměrně těžkou adaptaci, pocity vyčlenění, pocitu ztráty, ukončení bezstarostného dětství. S tím související příslušné pocity a postoje dětí. A dále je to kategorie Ovlivnění do budoucnosti. Od respektu a tolerance jiných národů a kultur, zkušenost s jejich bezproblémovým soužitím, přes pohled na člověka z úhlu jeho chování a činů, ne jeho národnosti, až po předsudky (pravý Němec, zarytý Němec), které dle provedeného výzkumu přetrvávají u některých účastníků výzkumu do současnosti.

7.5 Interpretace analyzovaných dat

V této fázi analýzy rozhovorů s účastníky výzkumu bylo přistoupeno k selektivnímu kódování a k vytvoření příběhu. Jako centrální kategorie bylo určeno dítě v historických událostech, jeho vnímání, prožívání a chování. Kolem centrální kategorie byl vytvořen analytický příběh, ze kterého byl sestaven kauzální model. Ten byl podkladem pro vytvoření teorie. Součástí shrnutí výsledků výzkumu je zodpovězení výzkumných otázek.

Je nutno podotknout, že výsledky výzkumu nemohou být zobecněny a použity na všechny dosud žijící pamětníky, kteří prožili sledované historické události jako děti.

Kostra analytického příběhu

Kostra analytického příběhu neboli základní analytický příběh, je jednoduchým popisem vzešlých kategorií a vztahů mezi nimi. (Švaříček a kol., 2007, s. 239)

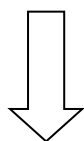
Život dítěte po druhé světové válce, v době, kdy probíhal odsun německého obyvatelstva a osídlování pohraničních území, jeho vnímání, prožívání a chování ovlivňovalo několik faktorů. Jednalo se zejména o typ primární rodiny, komunikační jazyk (v rodině, mezi kamarády), národnost, vzájemné sousedské vztahy v místě bydliště, národnostní složení a vztahy v blízkém okolí a ve vrstevnických skupinách, typ školy a klima v ní. V případě osídlenců se jedná o místo původu a důvod odchodu rodiny do pohraničí. Vyjmenované faktory formovaly pohled dítěte na svět, zejména v oblasti soužití národů, v jeho chování, v případě osídlenců působily na adaptaci v novém prostředí.

Vytvoření kauzálního modelu

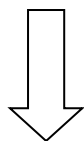
Výsledkem dalšího kroku je vytvoření **kauzálního modelu**, který vychází z kostry analytického příběhu. Kauzální model obsahuje vybrané kódy, které představují základní faktory ovlivňující vnímání, prožívání a chování dítěte ve sledovaných historických událostech.

Kauzální model je zachycen v následujícím schématu:

Dějinné události	Ovlivňující faktory	
Druhá světová válka Odsun německého obyvatelstva Osídlování pohraničí	Typ primární rodiny Komunikační jazyk Místo původu	Národnost Sousedské vztahy Národnostní složení ve vrstevnických skupinách Typ školy Důvod odchodu do pohraničí

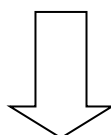

Dítě v historických událostech

Vnímání, prožívání, chování dítěte

Soužití národů
Vztahy dětí ve vrstevnických skupinách
Odsun v blízkém okolí
Klima a vztahy ve škole
Odsun vrstevníků

Následky

Adaptace dítěte na nové prostředí
Předsudky
Ovlivnění do budoucnosti

Vytvoření teorie

Život dítěte ve sledovaných historických událostech, tzn. druhé světové válce, době odsunu německého obyvatelstva a osídlování pohraničí, byl ovlivněn několika základními faktory. Zejména **typem primární rodiny**, zda šlo o rodinu ryze českou či smíšenou, národností jednotlivých členů rodiny a dítěte samotného.

Národnostní původ určoval život a tedy i průběh socializace dítěte, jak za doby války, tak po válce. Pokud v době války dítě pocházelo z české rodiny, mělo sníženou pravděpodobnost, že se dostane na další stupeň základní školy – měšťanské školy. Nepřijetí znamenalo pro dítě přerušování kamarádství s německými dětmi. U smíšených rodin v době války rozhodovala přiznaná národnost, děti německé národnosti mohly navštěvovat německou školu, české národnosti nikoli.

Jak představovala česká národnost určitá omezení a potíže v době války, tak přinášela německá národnost dětí obtíže v jejich procesu socializace v poválečném období. Zejména v době, kdy řada občanů musela dokazovat tzv. národní spolehlivost. Německá národnost u jednoho z rodičů znamenala většinou pro rodinu po válce řadu sankcí – nucené práce, vystěhování do pohraničí, konfiskaci majetku, uvěznění. Jejich děti zažívaly posmívání se od kamarádů a spolužáků, vyčleňování z kolektivu.

Komunikačním jazykem v rodinách českých byla převážně čeština, pouze u jedné účastnice rozhovoru to byl německý jazyk, který souvisel s obchodním podnikáním rodičů a lokálním prostředím, kde většina sousedů byla německé národnosti. U smíšených rodin se jednalo o kombinaci obou jazyků, v jednom případě byla striktně vyžadována čeština, ač německý jazyk byl pro děti přirozenější.

V prostředí vrstevnických skupin, jak ve škole, tak v místě bydliště a okolí, se jednalo o kombinaci českého a německého jazyka. U dětí, které přišly v rámci osídlování do pohraničí, a mluvily vyloženě českým jazykem, po dobu několika měsíců, do odsunu německého obyvatelstva, přirozeně převzaly z části jako komunikační jazyk němčinu.

Dalším faktorem bylo **nejbližší, lokální a regionální prostředí**, ve kterém se dítě narodilo a prožívalo dětská léta. Jednalo se především o venkovské prostředí, popř. menší město. Tedy místo původu, v případě osídlování místo, kam se děti se svými rodiči přestěhovaly. Jednalo se o sousední vesnice, ale také vzdálenější místa Moravy. Důvodem přesídlení byla především snaha rodičů o zlepšení životních podmínek, bydlení, hospodaření, zejména pro budoucnost dětí. U lokálního prostředí bylo pro další vývoj postojů dětí

důležité národnostní složení obyvatel. Zde se jednalo o multietnické prostředí, kde žili Češi a Němci, v době války zde bylo početné zastoupení židovského obyvatelstva.

Všechny výše zmiňované faktory determinovaly prožívání a chování dětí v oblasti sousedských vztahů, vrstevnických skupin a školního prostředí.

V případě dětí novoosídlenců adaptace na nové prostředí probíhala z velké části bez větších problémů. Pouze v případě nuceného vysídlení se jednalo o negativní ovlivnění budoucího života. S předsudky se setkáváme u účastníků výzkumu, kteří pocházejí z vyložené českých vesnic, kde bylo zastoupení jiného národa či etnika naprosto minimální. S německým obyvatelstvem se tak ve větší míře setkávali až v novém bydlišti, po dobu několika měsíců až jednoho roku, do jejich odsunu. Ač se soužití jevílo spíše jako poklidné, přesto u nich lze vysledovat vytvoření předsudků ve formě „pravý Němec, pravá Němka“. U všech účastníků výzkumu došlo, i přes předsudky, díky soužití s německým obyvatelstvem, k pozitivnímu ovlivnění postojů a názorů v pohlížení na jiné národy a kultury do budoucnosti.

Zodpovězení výzkumných otázek

Na základě provedeného kvalitativního výzkumu byla následně zodpovězena hlavní výzkumná otázka, která zněla:

Jak dějinné události (odsun německého obyvatelstva a osídlování pohraničí) pohledem sociálního pedagoga tehdejší děti prožívaly a jaký na ně měly vliv?

Tehdejší děti se narodily do doby převratných společenských změn, které začínají zábořem československého pohraničí nacistickým Německem, pokračují druhou světovou válkou a poté vyústí ve **dvě časově souběžné historické události, a to odsun německého obyvatelstva a postupné osídlování pohraničí**. V případě našeho výzkumu se jednalo o část pohraničí jižní Moravy.

V procesu socializace dítěte jsou formujícím faktorem prostředí, která ho obklopují. Sociální pedagogika řadí mezi výchovná prostředí rodinu, vrstevnické skupiny, lokální prostředí a školu, která zastupuje prostředí institucionalizované výchovy. Prostřednictvím nich se výše zmiňované politické, hospodářské, kulturní a sociální změny odrážely ve vnímání, prožívání a chování dítěte, formovaly jeho nahlížení na svět.

Řadu situací v této části jejich života lze nazvat složitými, náročnými, krizovými. Výzkum ukázal, že spektrum prožívání je velmi široké. Od vnímání těchto situací s nadhledem, odstupem, přizpůsobení se a dobré adaptace například na nové prostředí, až k pocitům křivdy, deziluze, vyčlenění. Vždy záleželo na osobnostní charakteristice dítěte, jak se s nimi dokáže vypořádat, na úrovni vzájemných vztahů v rodině, okolí nebo mezi kamarády.

Podrobnější rozbor přináší odpovědi na dílčí výzkumné otázky.

Jak vnímaly tehdejší děti soužití s německým obyvatelstvem?

Pro zodpovězení této dílčí výzkumné otázky je nutno účastníky výzkumu rozdělit na dvě skupiny. První skupinu tvoří děti, které vyrůstaly spolu s německým obyvatelstvem od narození. Druhá skupina dětí s nimi žila po dobu několika měsíců do jejich odsunu. Pocházely z rodin, které přišly do pohraničí v rámci osídlovacích akcí.

V první skupině se jedná převážně o děti ze smíšených manželství, které měly velmi silné vazby na občany německé národnosti. Bylo to jednak jejich národností, která určovala i jejich německé příbuzné, ale také tím, že se tyto rodiny nacházely v částech obcí či měst, kde většina sousedů byla německé národnosti. Soužití s nimi braly jako naprostou samozřejmost. Běžné bylo, že většina lidí jak české, tak německé národnosti, uměla oba jazyky. Jak dokazuje životní příběh paní R 1, i česká rodina právě z důvodu bydlení ve městě, kde velkou část tvořilo německé obyvatelstvo a většina jejích známých a přátel byla z řad Němců, měla v domácím prostředí jako komunikační jazyk němčinu. Zde se účastníci rozhovorů k soužití vyjadřovali velmi pozitivně, po odsunu jejich příbuzných a známých s nimi udržovali i v době socialistického zřízení kontakty. Ty se po roce 1989 staly více intenzivními.

Druhou skupinou jsou děti, které soužití s Němci prožily v době po druhé světové válce, kdy začalo osídlování jihomoravského pohraničí. Přicházely většinou z českých vesnic, kde bylo minimální nebo vůbec žádné zastoupení cizí národnosti. Pro ně bylo soužití s německými obyvateli něčím naprosto novým. Navíc se jednalo o poměrně složité období, kdy docházelo u Němců ke konfiskaci majetku a jejich postupnému transferu do Německa. Celá řada z nich de facto nařízené, nucené soužití s českými osídlenci nesla velmi nelibě. Část účastníků výzkumu hovořila o negativních reakcích, které se vryly do jejich paměti. Tehdy jim jako děti moc nerozuměly. Přesto převažují pozitivní vzpomínky a prožitky. Velmi emotivní byl rozhovor s paní (R 4), která se svými rodiči žila společně se starým

Němcem, ona sama ho nazývá „dědečkem“. Ten se o ni a její sourozence staral v době, kdy jejich rodiče pracovali. Na odsun vzpomíná s lítostí.

Jaké názory a postoje vytvořila jejich životní zkušenost v pohlížení na jiné národy?

Výzkum potvrdil, že soužití s jiným národem, popřípadě raná zkušenost u dětí novoosídlenců, zásadním způsobem formovala pozitivní pohlížení na jiné národy. Děti získaly osobní, jedinečnou, nepředatelnou zkušenost, že o člověku nerozhoduje jeho příslušnost k národu, kultuře, ale jeho charakter, jeho chování. Účastníci výzkumu zde mluvili o tom, že jim tato životní etapa dala možnost pohlížet na různorodou společnost s pochopením, pro ně Němci představovali „*jako ty dobrý sousedy, rodinu*“ (R 2, 1333), že „*Němec nemusí být enom zlý, ale že je mezi něma dost slušných lidí*“ (R 3, 529), že nelze posuzovat člověka podle národnosti, ale podle toho, jak se chová, „*většina to byli takoví normální lidi*“ (R 5, 710). Takový pohled se poté odráží v nahlížení i na jiné národy.

Dalším byl příběh české paní (R 9), která se snažila zachránit čtyři německé děti před odsunem. Ony si tento, můžeme nazvat hrdinský čin, zapamatovaly, ovlivnil je v dalším životě, zejména v jejich pozitivním pohledu na český národ.

V této části je nutno zmínit, že pouze u skupiny z řad osídlenců, se vyskytlo pojmenování „pravý Němec“, popř. „pravá Němka“. Jedná se o předsudek, který byl vytvořen na základě zkušenosti ze setkání s těmi „méně příjemně naladěnými“ německými obyvateli. Sami účastníci výzkumu tím označují Němce, kteří na ně působili zarytě a z jejich pohledu se chovali k Čechům nadřazeně. Jednalo se o konkrétní životní situace.

Jaká jsou specifika a jakými proměnami procházelo rodinné prostředí dětí?

U této otázky rozdělíme účastníky výzkumu na děti pocházející ze smíšených rodin a českých rodin. U smíšených rodin, tzn. jeden z rodičů byl německé a druhý české národnosti, docházelo k určitým zásahům již v době druhé světové války. Rodič české národnosti byl úřady vyzýván, aby přijal německou národnost, ti, kteří neovládali německý jazyk, museli navštěvovat povinnou výuku. V době po osvobození, při naplňování prezidentských ústavních dekretů, docházelo z jejich pohledu k perzekucím a sankcím. Otcové měli pracovní povinnost, například odklízecí práce, exhumační činnosti při pohřbívání padlých vojáků. Děti byly účastny i prokazování tzv. národní spolehlivosti u rodiče německé národnosti, tzn. stálé nejistoty, že i tato rodina může být dána do transferu. U jedné účastnice rozhovoru německá národnost otce a za války povinná služba v německé armádě znamenala jeho odsouzení a pobyt ve vězení, konfiskaci majetku

a nucené vysídlení rodiny (české manželky s dětmi) do pohraničí. Ač v tomto případě nedošlo k rozpadu manželství, bylo uvedeno, že v nejbližší rodině z těchto důvodů došlo k několika rozvodům manželů právě z národnostních důvodů.

Jakým způsobem ovlivnily dějinné události jejich vrstevnické skupiny, k jakým proměnám docházelo?

Děti, které vyrůstaly v multikulturním a multietnickém prostředí, braly své německé vrstevníky a kamarády jako něco samozřejmého. Stejně tak byly vnímány i židovské děti. Ke změnám došlo v období války, kdy u dětí z českých rodin docházelo k přerušení přátelství a kontaktů s německými dětmi z politických důvodů. Naopak u smíšených manželství toto nebylo potvrzeno. Židovské obyvatelstvo bylo transportováno z velké části do koncentračních táborů. Děti židovského původu z vrstevnických skupin téměř zmizely. Jak je uváděno jednou z náratek „*to se tak ztratilo*“ (R 1, řádek 1211).

Velké změny nastaly po osvobození, kdy bylo německé obyvatelstvo z velké části odsunuto a do oblastí jihomoravského pohraničí přicházeli noví lidé, osídlenci. Došlo tím ke změně skladby vrstevnických skupin.

Zvláště byly vrstevnické skupiny, které po dobu zhruba jednoho roku tvořily děti českých starousedlíků, německé děti, které byly v průběhu roku 1946 spolu se svými rodiči odsunuty, a české děti novoosídlenců. Děti se během roku musely sžívat s novými přistěhovalci a zároveň za nějakou dobu prožívat nucený odchod jejich kamarádů do Německa či Rakouska.

Jak probíhalo vzdělávání, školní docházka?

Školní docházku mají účastníci rozhovorů v paměti rozdělenou na dobu války a po válce. Zde můžeme definovat zásahy, které tehdejší děti prožívaly v prostředí, které patří spolu s rodinou a vrstevnickými skupinami mezi nejdůležitější socializační prostředí.

Ve válečné době ovlivňovala život ve velké míře národnost. Dětem české národnosti v mnohých případech nebylo umožněno vzdělávání v měšťanské škole německé a přecházely do tzv. páté obecné české školy. Pro účastníci výzkumu R 1 tato zkušenost znamenala velký psychický otřes, protože nepřijetí na německou školu způsobilo přerušení přátelství s německými kamarádkami, na které byla zvyklá. U ní navíc byla němčina jako hlavní komunikační jazyk, proto musela absolvovat velmi intenzivní výuku českého jazyka

a gramatiky, aby mohla českou školu navštěvovat. Jak sama podotkla, nikdy českou gramatiku dostatečně nezvládla.

Opačným případem byla narátorka, dítě ze smíšené rodiny, kde byl otec pro svoji německou národnost vězněn. Navštěvovala po válce školu v pohraničí, kde si připadala odstrkovaná, znevýhodňovaná.

U dětí osídlenců přechod do českých škol byl ve všech případech bezproblémový, děti si velmi rychle zvykly na nové školní prostředí a kamarády.

Jak ovlivnily zmiňované historické události další socializaci dětí?

Ztíženou socializaci, tedy začleňování do společenského prostředí, zažívaly po válce děti ze smíšených rodin. U účastnice výzkumu, jejíž rodina byla vystěhována na příkaz úřadů, šlo o velmi citelný zásah, který znesnadnil její socializační proces. Po příchodu do nového prostředí zde nikoho neznala, rodina bydlela na samotě, z důvodu perzekucí zemřela její babička, docházelo k rozvodům u smíšených manželství v jejich rodině, zažívala velké pocity vyčlenění ze společenského prostředí. Jak v lokálním prostředí, tak v prostředí školním. Od té doby cítila po celý život velkou nedůvěru k lidem, pocity strachu, studu za své německé příjmení, které na školní sešity psala česky.

U dětí novoosídlenců lze hovořit o poměrně hladké adaptaci na nové prostředí, kde velkým spojovacím a integračním prvkem byly zejména společné hry s kamarády. Přicházely do vesnic, které byly díky odsunu německého obyvatelstva téměř vylidněny, takže zde vrstevnické skupiny tvořily z velké části děti z jiných koutů republiky. Jak jedna z narátorek označila „*byli jsme na tom všichni stejně, všichni cizáci*“ (R 4, 517).

Jaká jsou specifika jejich dětství?

Jak bylo zmiňováno v kapitole 7.1 Analýza dat z rozhovorů, k historickým událostem odsunu a osídlování jihomoravského pohraničí musela být přičleněna alespoň částečně i doba válečná a doba osvobození, protože v paměti účastníků výzkumu jsou všechny tyto části dějin vzájemně silně propojeny a prolínají se.

Specifika dětství účastníků výzkumu jsou následující:

- v důsledku historických událostí (druhé světové války, odsunu německého obyvatelstva a osídlování pohraničí) během krátké doby (v letech 1938 až 1946) došlo k významným změnám ve složení vrstevnických a školních skupin, strukturu obyvatel lokálního a regionálního prostředí,

- tehdejší děti si pod tlakem společenských událostí byly nuceny uvědomit národní identitu (jak českou, tak německou) a její pozitivní a negativní stránky mnohem dříve,
- z důvodu souběžně probíhajícího odsunu a osídlování došlo k soužití českého a německého obyvatelstvem po dobu zhruba jednoho roku v jednom domě, hospodářství.

7.6 Prezentace závěrů a diskuze

Provedený kvalitativní výzkum potvrdil, že na jeho počátku zvolené základní oblasti v životě tehdejších dětí (život dětí v multikulturním a mnohonárodnostním prostředí, rodinné prostředí, vrstevnické skupiny a školní prostředí, socializace dětí) byly správné.

Výzkumu se účastnili lidé, kteří byli ve sledované historické epoše dětmi školního věku. V tomto období života jsou děti zvědavé, chtějí poznávat svět, jeho pravidla, u starších dětí dochází k formování jejich identity, tzn. způsob, jak prožívají sami sebe jako jedince a jako člena určitého společenství. Prožívání, chování a vytváření pohledu na svět podle provedeného výzkumu formovaly konkrétní životní situace, které v tehdejší době měly často náročný, krizový charakter. Zařadit zde můžeme zkušenost přímou nebo zprostředkovanou s válečným a poválečným násilím, drancováním, nevráživostí jednoho národa vůči druhému, perzekucemi, ať už za války nebo po ní. Nemuselo se vždy jednat o vlastní příběh, ale děti se silně po emotivní stránce dotýkaly životní příběhy kamarádů, lidí z jejich lokálního prostředí, které zůstávají v jejich paměti zakotveny doposud. Je to také tím, že pro emoční vývoj dětí školního věku je charakteristický rozvoj emoční inteligence, kdy vnímá své emoce a emoce jiných lidí.

Děti staršího školního věku si začínají vytvářet vlastní identitu. Jak uvádí Vágnerová, pojetí identity záleží na subjektivně interpretovaném životním příběhu. (Vágnerová, 2012, s. 465)

Provedený výzkum dále ukázal, že pohled na česko-německé vztahy nemusí být vždy jednoznačný a je jakýmsi odrazem konkrétní životní zkušenosti, která byla určující k tomu, jak účastník rozhovoru jako dítě pro sebe interpretoval tehdejší dění.

Práce sociálního pedagoga s dětmi se soustředí na výchovná prostředí, která na ně působí a ovlivňují. Mezi ně v době dětství patří rodina, blízké okolí a poté vrstevníci a spolužáci.

Při zpracování a analýze sebraných dat již otevřené kódování poukazovalo na primární rodinu, vrstevnické skupiny, školní prostředí, ale ve velké míře také nejbližší sousedství, jako na nejdůležitější determinanty vývoje dětí. Na výchovné situace měl silný a neopakovatelný vliv tehdejší sociálně historický kontext, tzn. události druhé světové války, odsun německého obyvatelstva a osídlování pohraničí, který se dotýkal všech lidí, bez rozdílu.

Procházka uvádí, že děti potřebují pro svůj sociální rozvoj a osvojování sociálních dovedností kontakt s lidmi všech věkových kategorií (Procházka, 2012, s. 118). Zejména u dětí novoosídlenců, které byly vytrženy ze svého domácího prostředí, ať už z bližšího či vzdálenějšího okolí, vedle sebe často postrádaly přítomnost prarodičů. V některých rodinách došlo k tomu, že po nějakou dobu „suploval“ tuto roli německý obyvatel, se kterým česká rodina do odsunu žila. Jak uvádí účastnice rozhovoru R 4, která si se svými rodiči a sourozenci vytvořila velmi intenzivní vztah ke starému muži německé národnosti. Mluvila o něm jako o dědečkovi. Dalším je životní příběh rodičů narátorky R 9, kteří žili téměř rok s ovdovělým Němcem. Její maminka (Češka) po celou dobu de facto nahrazovala německým dětem maminku.

Model chování si děti vytváří ve vrstevnických skupinách, kde probíhá základní proces socializace. Ty patří spolu s rodinným a lokálním prostředím mezi socializační prostředí přirozená. V důsledku zmiňovaných historických událostí procházely vrstevnické skupiny dětí proměnami, které nemají v našich dějinách obdoby. Jednalo se o dobu mezi lety 1938 až 1946, šlo tedy zhruba o osm let.

Od léta roku 1942 docházelo k výrazným změnám také ve školství. Školy byly po zrušení židovských škol striktně rozděleny na dva typy, a to německé a české školy. Německé děti byly velmi často oproti českým zvýhodňovány. S tímto se setkala účastnice rozhovoru R 1, která absolvovala v roce 1944 zkoušky pro postup do měšťanské školy, ale spolu s dalšími českými dětmi neuspěla. V té době byli její rodiče německými úřady přesvědčováni k přijetí německé národnosti, což oni neudělali. Její neúspěch při zkouškách, které považovala za velmi jednoduché, přisuzuje této skutečnosti. Další ročníky pokračovala ve škole obecné. Bohužel negativně se tato „událost“ podepsala i na vztazích s německými spolužačkami, které s ní přerušily styky. Účastníci rozhovorů, kteří absolvovali školní docházku v době války, hovoří o změně skladby učebních předmětů, zejména o posílení výuky německého jazyka, změny byly také v učebnicích dějepisu. Školství bylo velmi silným nástrojem zamýšlené germanizace našich zemí.

Socializace jedince probíhá v určitých sociálních podmínkách a situacích, u každého z nich má svá specifika, díky společenské vrstvě, ze které pochází, lokalitě, kultuře a situacím, které přináší události konkrétní doby. Dle odborné literatury a výsledků výzkumu lze o poválečné době mluvit jako o době velkých změn v přirozených a institucionalizovaných sociálních prostředích, se kterými se tehdejší děti musely vyrovnat.

Multikulturní a multietnické prostředí měst a vesnic v jihomoravském pohraničí byl zdrojem pro formování a rozvoj postojů k jinému národu. Národnostní jinakost zde byla brána jako přirozená součást jejich života. Bylo to v případě dětí, které se zde narodily a se svými nejbližšími vyrůstaly. U dětí, které přicházely se svými rodiči do těchto míst v rámci osídlování, a neměly tyto zkušenosti soužití s jiným etnikem, byl na základě výzkumu identifikován předsudek ve smyslu „pravý Němec“. Přesto toto označení není z jejich strany bráno paušálně na celý německý národ. Vysvětlujeme si to tím, že zhruba roční soužití s německým obyvatelstvem bylo dostačující pro jejich veskrze pozitivní hodnocení tohoto národa.

Několikaměsíční soužití Čechů a Němců, které vyplynulo ze souběžných událostí, odsunu a osídlování, je naprostým specifíkem v novodobých dějinách naší země.

7.7 Doporučení

Sociální pedagog je specialista, který pomáhá řešit společenské problémy současného světa. Mezi ně patří, dnes velmi aktuální, otázky multikulturní výchovy. Důkladnou znalostí kořenů problémů, jejich historickou kontinuitou, může dospět k co nejlepšímu pochopení a řešení současné situace, protože vše je součástí postupného vývoje. Jak lékař pracuje s anamnézou pacienta, musí sociální pedagog pracovat s „anamnézou společenských vztahů, společenského klimatu“, které vycházejí z historických událostí.

Jak dokládají slova Arburga, velká část odborné literatury a prací o poválečné době se zabývá spíše rozborem politické a hospodářské situace, otázkami související s důsledky velkých migrací po skončení druhé světové války, po stránce sociální a etnické. Pozornost by se měla věnovat mapování „odsunových“ a „poodsunových“ témat v regionálním a lokálním měřítku, efektivněji využívat vzpomínky německých a českých pamětníků, zejména na soužití Němců a Čechů – ve stavení, v obci. Stále podle něj chybí svědectví českých pamětníků o době rozchodu s německým obyvatelstvem a také obyčejných Čechů,

kteří přicházeli z vnitrozemí a usídlovali se v pohraničí po roce 1945. (Arburg, Dvořák a Kovařík, 2010, s. 21-50)

Zde spatřujeme informační základ pro práci sociálního pedagoga zejména v oblasti multikulturních vztahů, multikulturní výchovy. K tomu, aby sociální pedagog mohl správně a objektivně posoudit současný stav a predikovat jeho další vývoj, musí být vybaven znalostí historických událostí, které mu předcházely, znát souvislosti a vztahy. Ať už v samotném řešení negativních postojů k určitému národu, etniku, kultuře, v oblasti stereotypů a předsudků, popř. i rasistického chování, které je jejich důsledkem. K vysvětlení národních a etnických stereotypů je tedy potřeba vědět, kde mají svůj počátek, protože se předávají v rámci socializačního prostředí rodiny, z generace na generaci.

Mezi základní rysy tehdejší doby z pohledu sociální pedagogiky byla nebývalá proměna lokálního a regionálního prostředí, vrstevnických skupin a výchovného prostředí školy. Vše souviselo s jejich národnostním složením, které tvořilo nejvíce obyvatelstvo české národnosti, německé a židovské. Pro původní obyvatelstvo v jihomoravském pohraničí byla přítomnost Němců přirozenou součástí. Děti své vrstevníky nerozlišovaly podle národnosti, byly většinou schopné komunikovat v obou jazycích, českém a německém. Problematické situace v soužití nastávaly v době po válce, kdy v rámci osídlování přicházely do pohraničí nové rodiny a musely zhruba jeden rok žít v domě s německými obyvateli. Bylo to dáno tím, že nově příchozí měli malou nebo téměř žádnou zkušenost v soužití s jiným etnikem. Lze si velmi dobře představit v tehdejší době přítomnost právě sociálního pedagoga, který by byl schopen tyto nesrovnalosti a problematické situace se svými znalostmi a dovednostmi řešit.

Bohužel i po více jak sedmdesáti letech není otázka česko-německých vztahů uzavřena. I když se vztahy za posledních dvacet let výrazně zlepšily, stále jsou některými Němci a Čechy vnímány negativně. Jedná se o generace, které prožily druhou světovou válku, z německé strany se samozřejmě jedná o otázku odsunu sudetských Němců z území tehdejšího Československa. Současná mladá generace se na tuto dobu dívá s odstupem, není součástí jejich identity. Přesto čas od času je česko-německá otázka zneužita některými politiky nebo organizacemi k rozdmýchávání nacionalistických tendencí. Nejedná se pouze o otázku politickou, ale také výchovně vzdělávací, v posilování multikulturních kompetencí dětí a dospívajících.

Výsledky výzkumu nelze aplikovat na vnímání, prožívání a chování všech pamětníků z tehdejšího poválečného Československa, těch, kteří tehdy byli dětmi. Protože každý životní příběh je jedinečný, neopakovatelný. Výzkum může sloužit jako podklad pro komparaci vzpomínek z „druhé strany“, tedy z řad odsunutých německých obyvatel, kteří tuto převratnou dobu prožili v dětském věku.

ZÁVĚR

Diplomová práce byla směřována na životní realitu dětí v době po druhé světové válce, kdy probíhal odsun německého obyvatelstva a osídlování pohraničí na jižní Moravě. Jak tuto dobu prožívaly, jak na ni reagovaly. Pohled sociálního pedagoga, vzhledem k transdisciplinárnímu charakteru oboru sociální pedagogiky, v sobě zahrnuje složku psychologickou, politologickou, pedagogickou, sociologickou, právníkou, ale také historickou a filozofickou. Ty jsou nutné k pochopení společného života německého a českého obyvatelstva.

Společenské podmínky, aktuální situace v dané společnosti a sociální rámec jsou součástí sociální dimenze sociální pedagogiky. Z tohoto důvodu je součástí teoretické části historický vývoj v soužití Čechů a Němců na území naší země. Pozornost je věnována vzniku republiky v roce 1918, poté době kolem roku 1938, Mnichovské dohodě a době druhé světové války. Tato historická etapa byla určující pro období, které bylo ve výzkumu sledováno. Jedná se o dobu poválečnou, kdy docházelo k „divokému“ a o něco později organizovanému odsunu německého obyvatelstva. Souběžně s tímto procesem započalo osídlování pohraničí naší republiky, tzv. Sudet. Podrobněji je osídlování popsáno u obcí, ze kterých pochází účastníci výzkumu. Dále jsou vyjmenovány právní normy, tzv. Benešovy dekrety, které byly právním podkladem pro odsun a osídlování. V poslední kapitole teoretické části jsme se věnovali dítěti v procesu socializace, jeho životu v multikulturním prostředí a výchovným prostředím.

Pro děti byla historická etapa v letech 1938 až 1946 našeho národa „velkou školou života“, pro některé z nich znamenala nutnost rychlejšího dospívání. Vyslechnuté příběhy všech účastníků rozhovorů potvrdily jednu důležitou věc. Mnohdy vypjaté a složité životní situace je naučily vnímat chování a jednání lidí, uvědomovali si postupně, že pokud je zlo, je nutno jej identifikovat v konkrétním člověku a nevztahovat jej na celou skupinu, či národ. Tehdejší děti viděly, jak se jejich rodiče snaží pomoci svým sousedům a známým, třeba jen tím, že se při nucených pracích Němců snažili vyžádat z pracovního tábora konkrétního člověka. Příběh paní, která se po sebevraždě Němce před jeho odsunem, snažila zachránit jeho osiřelé čtyři děti, byla ochotná se o ně postarat, vychovat, je příkladem, který ovlivnil jak její vlastní děti, tak ty německé. Zejména v pozitivním, nepaušalizujícím pohledu na jiný národ, v tomto případě Čechů a Němců.

Provedený výzkum potvrdil slova odborných autorů, že v socializačním procesu zaujímají přední místo primární rodina, vrstevnické skupiny, lokální prostředí a také institucionalizované prostředí školy. Dějinné události, druhá světová válka, odsun německého obyvatelstva a osídlování pohraničí, klíčovým způsobem ovlivnily strukturu a dění v těchto socializačních činitelích. Rozhodujícím faktorem pro vzniklé životní situace během druhé světové války a poválečného období byla národnost, typ rodiny. Vnímání a prožívání těchto situací se specifickým způsobem promítalo do dalších etap socializace, pohledu na svět, uvědomování si životních hodnot tehdejších dětí.

Jako velký hendikep, se kterým ovšem nelze nic udělat, je čas. Mnohá cenná svědectví odešla postupně s lidmi, s rodiči těchto tehdejších dětí. Oni byli ti, kteří své děti vedli životem.

Životní příběhy jsou velkým vkladem pro výchovu i nás, dalších generací, v našem pohlížení na to, jak je důležité dívat se na národnostní a kulturní jinakost s pochopením a se zaujetím. Jako součást našeho obohacení.

Prožívání každého člověka se odehrává v určitém prostoru, čase, společenském prostředí a odráží se v něm okolní, vnější svět. Děti společenské dění vnímaly svým jedinečným způsobem, dětskýma očima. Jak výsledky výzkumu potvrzují, spektrum prožívání bylo velmi široké. Od téměř bezproblémového pohlížení až po traumatické zážitky, pocity křivdy, vyčlenění a strachu.

Dosud nemůžeme s určitostí říci, že vztahy mezi Čechy a Němci jsou naprosto vyřešeny. V rozhovorech zaznívala také slova vina, trest, odpuštění. Nikdy ovšem odplata. Přes oboustranné odpuštění lze v lidech budovat upřímný zájem o spolupráci a soužití s odlišným etnikem, kulturou. Platí to všeobecně.

Slova spisovatele Arnošta Lustiga to potvrzují: „*Odpuštění je most, na kterém se mohou setkat i někdejší úhlavní nepřátelé. Jiný most není. Bez tohoto mostu jsme na věky odsouzeni k nepřátelství.*“ (Richter, 2003, s. 337)

Sociální pedagog se svými znalostmi a dovednostmi může být velmi důležitým a potřebným článkem na této cestě.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

[1] Literatura

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, 2010a. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa. 373 s. ISBN 978-80-86057-66-8

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, 2010b. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa. 329 s. ISBN 978-80-86057-68-2.

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, 2011. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben - srpen/září 1945: "Divoký odsun" a počátky osídlování.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa. 957 s. ISBN 978-80-86057-71-2.

ARBURG, Adrian von, Tomáš DVOŘÁK a David KOVAŘÍK, 2010. *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945.* Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura. 534 s. Země a kultura ve střední Evropě. ISBN 978-80-86488-70-7.

BALVÍN, Jaroslav, 2015. *Sociální pedagogika a její dvě české osobnosti: Miroslav Dědič a Přemysl Pitter.* Praha: Radix, spol. s r.o. 112 stran, 24 stran obrazových příloh. ISBN 978-80-87573-13-6.

BENEŠ, Edvard a Karel NOVOTNÝ, 1996. *Odsun Němců z Československa: výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947.* Praha: Dita. 237 s. ISBN 80-85926-06-7.

BLASCHKA, Walfried, 1993. *Wostitz: geschichte einer deutschen Marktgemeinde in Südmähren.* Geislingen: C. Maurer Druck und Verlag. 607 s., il., mp.

BRANDES, Detlef, 2002. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska.* Překlad Petr Dvořáček. Praha: Prostor. 499 s. Obzor; sv. 39. ISBN 80-7260-070-2.

BRANDES, Detlef a Václav KURAL, 1994. *Der Weg in die Katastrophe: Deutsch-tschechoslowakische Beziehungen 1938-1947: Für die deutsch-tschechische und deutsch-slowakische Historikerkommission.* Essen: Klartext. 255 S. Veröffentlichungen des

Institut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa. ISBN 3-88474-195-0.

ČAPKA, František, Lubomír SLEZÁK a Jaroslav VACULÍK, 2005. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. 359 s., [4] s. obr. příl. ISBN 80-7204-419-2.

DĚDIČ, Miroslav, 2002. *Než roztály ledy*. Praha: Kulturní sdružení občanů německé národnosti ČR. 105 s. ISBN 80-239-2720-5.

DUFFACK, J. J., 2010. *Psywar 1938: první psychologická válka moderní doby: sudetská válka: Hitler proti Československu, 20. květen - 30. září 1938*. Praha: Naše vojsko. 307 s. ISBN 978-80-206-1113-0.

HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HERTL, Hanns, ed. et al., 2005. *Němci ven! = Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945: dokumentace*. Překlad Jana Šlajchrtová. Praha: Dauphin. 277 s. ISBN 80-7272-070-8.

HOUŽVIČKA, Václav, 1996. *Sudetoněmecká otázka v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. 38, [18] s. Workingpapers; 96/2. ISBN 80-85950-08-1.

JAN, Libor a Soňa NEZHODOVÁ, 2010. *Hustopeče: město uprostřed jihomoravských vinic*. Hustopeče: Město Hustopeče. 775 s. ISBN 978-80-254-8243-8.

KNOPP, Guido, 2006. *Exodus: osud vyhnanců*. V Praze: Ikar. 430 s. ISBN 80-249-0757-7.

Komu sluší omluva: Češi a sudetští Němci: (dokumenty, fakta, svědectví). 1992. Praha: Erika. ISBN 80-85612-02-X.

KORDIOVSKÝ, Emil, 2006. Čapka, František – Slezák, Lubomír – Vaculík, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno. Muzejní a vlastivědná společnost, roč. 42, s. 437-438. ISSN 0449-0436.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ, 2001. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

LÁZNIČKA, Zdeněk a kol., 1972. *Hustopeče: dějiny města*. Brno: Musejní spolek. 220, [4] s., [48] s. obr. příl.

NĚMEČEK, Jan a kol., 2002. *Cesta k dekretům a odsunu Němců: datová příručka*. Praha: Littera Bohemica. 152 s. ISBN 80-7214-519-3.

NOSKOVÁ, Jana a Jana ČERMÁKOVÁ, 2013. „*Měla jsem moc krásné dětství*“: *vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20. až 40. letech 20. století*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, Praha – pracoviště Brno, 705 s. Brno v minulosti a dnes. ISBN 978-80-87112-74-8.

PESCHINA, Johann, 2001. *Auspitz, die deutsche Stadt in Südmähren*. Hanau/M.: Johann Peschina. 517 s.

PETRÁŠ, René, 2009. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum. 437 s. ISBN: 978-80-246-1639-1.

PITTER, Přemysl a kol., 1996. *Nad vřavou nenávisti: vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: Kalich, 236 s. ISBN 80-7017-972-4.

PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 203 s. ISBN 978-80-247-3470-5.

PRŮCHA, Jan, 2001. *Multikulturní výchova: teorie - praxe - výzkum*. Praha: ISV. 211 s. Pedagogika. ISBN 80-85866-72-2.

PRŮCHA, Jan, 2007. *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál. Psychologie. ISBN 978-80-7367-280-5.

PRŮCHA, Jan, 2011. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. Praha: Triton. 168 s. ISBN 978-80-7387-502-2.

RICHTER, Karel, 1994. *Sudety*. Praha: Fajma, 199 s. ISBN 80-85374-22-6.

RICHTER, Karel, 1999. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent. 274 s. 2. sv. Fakta. ISBN 80-7268-055-2.

RICHTER, Karel a kol., 2003. *Bez démonů minulosti: česko-německé vztahy v osudových okamžicích společné minulosti*. Praha: Rodiče. 344 s. ISBN 80-86695-39-5.

SEIBT, Ferdinand, 1996. *Německo a Češi: dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Překlad Petr Dvořáček. Praha: Academia. 464 s. ISBN 80-200-0577-3.

SLÁDEK, Milan, 2002. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma. 205 s. ISBN 80-7205-901-7.

STANĚK, Tomáš, 1993. *Německá menšina v českých zemích 1948 - 1989*. 1. vyd. Praha: ISE, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. 282 s. ISBN 80-85241-29-3.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce. ISBN 80-85834-60-X.

ŠKOLL, Jaroslav a Hana SRHOLCOVÁ, 1983. *Nové osídlení okresu Břeclav po roce 1945*. Mikulov: Okresní archiv Břeclav. Jižní Morava. 82 s.

ŠULÁKOVÁ, Ludislava, 1997. Problematika odsunu Němců ve fondech MěNV a ONV Mikulov, s. 55-60. *RegioM..: zpravodaj Regionálního muzea v Mikulově*. Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově. ISSN 1211-5800.

ŠVARŤÍČEK, Roman a kol., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

TIELSCH, Ilse, 1994. *Rozbité obrazy: nesentimentální cesta po Moravě a Čechách*. Brno: Kavínovo vydavatelství. 134 s. ISBN 80-901638-1-5.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

WROCZYŃSKI, Ryszard, 1968. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 309 s.

ŽAMPACH, Vojtěch, 1996. Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích. *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno. Muzejní a vlastivědná společnost, roč. 32, s. 173-239. ISSN 0449-0436.

[2] Prameny práva

Dekret presidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=1945&typeLaw=zakon&what=Rok&stranka=7>

Dekret presidenta republiky č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a

slovenského národa. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1945&typeLaw=zakon&what=Rok&stranka=7>

Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb. z 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=1945&typeLaw=zakon&what=Rok&stranka=6>

Dekret presidenta republiky č. 28/1945 Sb. z 20. července 1945 o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1945&typeLaw=zakon&what=Rok&stranka=6>

Dekret presidenta republiky č. 108/1946 Sb. z 30. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1945&typeLaw=zakon&what=Rok&stranka=2>

Dekret č. 138/1945 Sb. z 26. listopadu 1945 o trestání některých provinění proti národní cti. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=1945&typeLaw=zakon&what=Rok&stranka=2>

Ústavní dekret presidenta republiky č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=1945&typeLaw=zakon&what=Rok&stranka=6>

Vládní nařízení 4/1945 Sb. ze dne 5. května 1945 o volbě a pravomoci národních výborů. In: *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=1945&typeLaw=zakon&what=Rok&stranka=7>

[3] Internetové zdroje

HLADÍK, Jakub. Vztah kognitivní a afektivní složky multikulturních kompetencí. *Pedagogika* [online]. 2011, 61(1), s.53-65 [cit. 2017-03-03]. ISSN 2336-2189. Dostupné z: <http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=862&lang=cs>

ŠPRINGL, Jan. Školství za Protektorátu. In: *Památník Terežín* [online]. 2016 [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: http://skolakemvprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=91

[4] Ostatní zdroje

DVOŘÁKOVÁ, Anežka, 2015. *Kronika Prchalů a rodů spřízněných*.

JANOUSHKOVÁ, Miroslava. *Vzpomínky na odsun Němců ve světle kolektivního traumatu Čechů*. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce Csaba Szaló.

Kurdějov. *Obecní kronika Kurdějov*. 1945 – 1974. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově.

MNV Břeclav. *1945-1946. Městský národní výbor Břeclav*. NAD 144. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově.

MNV Vlasatice. *Kronika MNV Vlasatice*. 1948 – 1977. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově.

ONV Břeclav, fond částečně uspořádaný. 1945-1946. *Okresní národní výbor Břeclav*. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově.

ONV Hustopeče, Internační, pracovní a sběrné středisko Hustopeče. 1945-1946. *Internační středisko Hustopeče*. NAD 62, kart. 1. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově.

ONV Hustopeče, Internační, pracovní a sběrné středisko Hustopeče. 1945-1946. *Internační středisko Hustopeče*. NAD 62, kart. 2. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově.

ONV Mikulov, Okresní národní výbor. 1945-1960. *Okresní národní výbor Mikulov*. NAD 2. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ČSR Československá republika.

NDR Německá demokratická republika.

Sb. Sbírka zákonů.

SdP Sudetendeutsche Partei – Sudetoněmecká strana.

SHF Sudetendeutsche Heimatfront – Sudetoněmecká vlastenecká fronta.

t. r. Toho roku.

ZNV Zemský národní výbor.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha PI:	Rešerše použité literatury.
Příloha PII:	Slovník klíčových pojmů.
Příloha PIII:	Rozhovor s pamětníky - otázky.
Příloha PIV:	Rozhovor s historiky - otázky.
Příloha PV:	Přídělovací výměr.
Příloha PVI:	Žádost o přidělení pracovní síly.
Příloha PVII:	Seznam osob podléhajících konfiskaci.
Příloha PVIII:	Zdravotní osvědčení, strana 1.
Příloha PIX:	Zdravotní osvědčení, strana 2.
Příloha PX:	Seznam osob v transportu - úvod.
Příloha PXI:	Seznam osob v transportu, 1. vagon.
Příloha PXII:	Žádost o přidělení pracovní síly.
Příloha PXIII:	Hřbitov v Kurdějově.
Příloha PXIV:	Budova bývalého internačního střediska v Hustopečích (současnost).
Příloha PXV:	Předběžný předpis úhrady.
Příloha PXVI:	Analýza rozhovoru R 8.
Příloha PXVII:	Pracovní tabulka k tematickému kódování.

PŘÍLOHA P I: REŠERŠE POUŽITÉ LITERATURY.

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, 2010a. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa. 373 s. ISBN 978-80-86057-66-8.

Kniha je prvním dílem velké souhrnné edice „Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951, dokumenty z českých archivů“. Obsahuje stručný úvod do edice a dále dva historické přehledy – vztahy mezi Čechy a Němci do konce druhé světové války a základní údaje o obyvatelstvu, migračních pohybech, správním uspořádání a teritoriálních změnách na území českých zemí v letech 1918-1960. Edice je výsledkem dlouholeté spolupráce mezinárodního týmu historiků, kteří udělali výzkum v 60 archivech České republiky. Editory a zároveň autory většiny textů jsou Tomáš Staněk, dlouholetý badatel v otázce vysídlení Němců z Československa, a švýcarský historik Adrian von Arburg. Na edici se podílela celá řada dalších odborníků a odbornic, například Petr Sedlák, Jiří Topinka, Tomáš Dvořák, David Kovařík, Matěj Spurný a Pavel Maršálek.

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, 2010b. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa. 329 s. ISBN 978-80-86057-68-2.17

Úvod knihy pojednává o aktech hromadného násilí na tzv. státně nespolehlivém obyvatelstvu v českých zemích. Za něj jsou zařazeny dokumentační fotografie a mapy.

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, 2011. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben - srpen/září 1945: "Divoký odsun" a počátky osídlování.* Ve Středoklukách: Zdeněk Susa. 957 s. ISBN 978-80-86057-71-2.

Editoři věnují pozornost dokumentům z prvních poválečných měsíců – východiskům a aktérům poválečného dění, zejména německému a ostatnímu „státně nespolehlivému“ obyvatelstvu. Jsou zde popsány zákonné a jiné podklady pro vysídlení a kategorizace Němců. Nechybí zde zmínky o náladách a projevech německého obyvatelstva, roli vlády v této „odsunové“ kauze, o významu konference v Postupimi, jakou úlohu měly civilní

orgány, počáteční osídlování území, národní správě, repatriaci a reemigraci. Poslední část (cca 600 stran) představuje vlastní edici, kde je zachyceno několik stovek dokumentů s bohatým komentářem.

ARBURG, Adrian von, Tomáš DVOŘÁK a David KOVAŘÍK, 2010. *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura. 534 s. Země a kultura ve střední Evropě. ISBN 978-80-86488-70-7.*

Mag. Phil. Adrian von Arburg, Ph.D., je švýcarský historik, který dlouhodobě působí v České republice. Jeho odborná činnost je zaměřena zejména na vysídlení německého obyvatelstva českého pohraničí a souběžnému osídlování těchto oblastí. Kniha předkládá jakousi revizi tohoto tématu včetně dosavadního bádání. Zároveň poskytuje nové nebo málo známé údaje o poválečných osudech Němců. Jednotlivé kapitoly se věnují obecně teoretickým otázkám, zaměřují se na specifické aspekty v celostátním měřítku nebo ve vybraných regionech.

BALVÍN, Jaroslav, 2015. *Sociální pedagogika a její dvě české osobnosti: Miroslav Dědič a Přemysl Pitter. Praha: Radix, spol. s r.o. 112 stran, 24 stran obrazových příloh. ISBN 978-80-87573-13-6.*

Doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc., docent pedagogiky, se zaměřuje především na filozofii výchovy, andragogiku, multikulturní výchovu a její aplikaci na romologická témata. Monografie se zabývá dvěma významnými českými osobnostmi sociální pedagogiky – Přemyslem Pittrem a Miroslavem Dědičem. Oba přispěli k rozvoji oboru sociální pedagogiky jak v teorii, tak v konkrétní praxi. Jádro a podstatnou část jejich sociálně pedagogické činnosti tvořila práce s dětmi a mládeží jiných národností.

BENEŠ, Edvard a Karel NOVOTNÝ, 1996. *Odsun Němců z Československa: výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947. Praha: Dita, 1996. 237 s. ISBN 80-85926-06-7.*

Výbor z pamětí druhého československého prezidenta Edvarda Beneše představuje autentickou dokumentaci, která seznamuje čtenáře s mezinárodním kontextem

diplomatických jednání o sudetoněmecké otázce, jak se složitě utvářely Benešovy názory na její poválečné řešení. Jsou zde deníkové záznamy, rozhlasové projevy, korespondence.

BLASCHKA, Walfried, 1993. *Wostitz: Geschichte einer deutschen Marktgemeinde in Südmähren*. Geislingen: C. Maurer Druck und Verlag. 607 s., il., mp.

Rodák z Vlasatic Walfried Blaschka je autorem nebo spoluautorem řady publikací o jihomoravských vesnicích a městech. Tato kniha je věnována jeho rodnému místu.

BRANDES, Detlef, 2002. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o "transferu" Němců z Československa a z Polska*. Překlad Petr Dvořáček. Praha: Prostor. 499 s. Obzor; sv. 39. ISBN 80-7260-070-2.

Detlef Brandes patřící dnes k nejvýznačnějším současným německým historikům sleduje vznik a vývoj myšlenky nuceného vysídlení německého obyvatelstva po druhé světové válce. Snaží se zodpovědět otázku, proč vyhnání německé menšiny považovali za správné či nezbytné demokratičtí politici, jako byli Beneš, Churchill či Roosevelt. Autor pracuje s veškerou dostupnou literaturou, dokumenty české, německé, sudetoněmecké, ale i britské, sovětské a americké strany, s názory státníků, politických analytiků a odbojových hnutí. Využívá metodu „rekonstrukce“, která tehdejší aktéry usvědčuje a rozkrývá motivace i alibi jejich jednání.

BRANDES, Detlef a Václav KURAL, 1994. *Der Weg in die Katastrophe: Deutsch-tschechoslowakische Beziehungen 1938-1947: Für die deutsch-tschechische und deutsch-slowakische Historikerkommission*. Essen: Klartext. 255 S. Veröffentlichungen des Instituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa. ISBN 3-88474-195-0.

Autoři se zamýšlí nad událostmi a příčinami, které vedly k cestě do „katastrofy“ v německo-československých vztazích ve 20. století. Počátkem byla Mnichovská dohoda, která byla podepsána 30. září 1938, o půl roku následovalo rozbití Československa na protektorát Čechy a Morava a Slovenský štát. Deportace německého obyvatelstva pak byla reakcí na válečné zkušenosti s nacistickou okupační politikou. V říjnu 1992 proběhlo sympozium, kdy se německo-česko-slovenská historická komise snažila probrat také

světlymi stránkami této pochmurné doby. Obsahem jsou příspěvky na tuto problematiku jak německých, tak českých historiků a publicistů.

ČAPKA, František, Lubomír SLEZÁK a Jaroslav VACULÍK, 2005. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. 359 s., [4] s. obr. příl. ISBN 80-7204-419-2.

Autoři velmi podrobně zachycují všechny příčiny, ekonomické, demografické, sociální i politické aspekty poválečných změn ve struktuře českého pohraničí. Osvětlují pojem „české pohraničí“, geneze myšlenky zemědělského a nezemědělského osídlování a průběh reemigrace.

DĚDIČ, Miroslav, 2002. *Než roztály ledy*. Praha: Kulturní sdružení občanů německé národnosti ČR. 105 s. ISBN 80-239-2720-5.

Knihy o těžkostech a překážkách, které musel mladý učitel překonávat po druhé světové válce v pohraničí s národnostně smíšeným obyvatelstvem.

DUFFACK, J. J., 2010. *Psywar 1938: první psychologická válka moderní doby: sudetská válka: Hitler proti Československu, 20. květen - 30. září 1938*. Praha: Naše vojsko. 307 s. ISBN 978-80-206-1113-0.

Ján Dziak, slovenský spisovatel literatury faktu, literární pseudonym J. J. Duffack, popisuje Hitlerův postup proti Československu v roce 1938 jako první psychologickou válku moderní doby. Poukazuje na to, že politici i vojevůdci musí ve vojenských střetech počítat s psychikou – civilního obyvatelstva, nepřátelských, ale i vlastních vojáků.

DVOŘÁKOVÁ, Anežka, 2015. *Kronika Prchalů a rodů spřízněných*.

Paní Dvořáková z Dolních Bojanovic, která vytvořila knihu o svém rodu. Uvádí zde řadu vzpomínek, které se velmi silně váží k tématu diplomové práce.

HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

Prof. RNDr. Jan Hendl, CSc., je předním odborníkem v oblasti metodologie vědy a zpracování dat. Zabývá se kvantitativními i kvalitativními metodami. Kniha se stala učebnicí těchto metod u nás. Ukazuje, z jakých zdrojů metody kvalitativního výzkumu vycházejí, popisuje metody sběru dat, jejich kódování, vyhodnocování a interpretaci.

HERTL, Hanns, ed. et al., 2005. *Němci ven! = Die Deutschen raus!: brněnský pochod smrti 1945: dokumentace*. Překlad Jana Šlajchrtová. Praha: Dauphin. 277 s. ISBN 80-7272-070-8.

Kolektiv autorů směřuje v knize k paměti národa. Podle nich by každý národ měl znát i své temné stránky svých dějin. Dílo se skládá z příběhů přímých účastníků a očitých svědků tzv. brněnského pochodu smrti, poměrů v jihomoravských pohraničních obcích. Z jejich pohledu neuspořádané poměry po skončení druhé světové války daly prostor pro samozvané mstitele, kdy bylo bezbranné německé civilní obyvatelstvo vybráno jako „objekt trestu“ za viny německého národa.

HOUŽVIČKA, Václav, 1996. *Sudetoněmecká otázka v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. 38, [18] s. Workingpapers; 96/2. ISBN 80-85950-08-1.

Studie Sociologického ústavu AV ČR představuje dílčí výstup zaměřený na sudetoněmeckou problematiku vycházející z výsledků sociologického výzkumu, který byl uskutečněn v listopadu 1994. Šetření zahrnuje 16 okresů sousedících bezprostředně se Spolkovou republikou Německo.

JAN, Libor a Soňa NEZHODOVÁ, 2010. *Hustopeče: město uprostřed jihomoravských vinic*. Hustopeče: Město Hustopeče, 2010. ISBN 978-80-254-8243-8.

Obsáhlá monografie o jihomoravském městě Hustopeče vznikla ve spolupráci 21 významných moravských historiků a přírodovědců, včetně prof. France Machilka, předního znalce církevních dějin, nyní působícího v Centru pro studium středověku

na Univerzitě v Bamberku, a Miloše Trapla, profesora a pedagoga Univerzity Palackého v Olomouci, jehož odborným zaměřením jsou české dějiny novověku.

KNOPP, Guido, 2006. *Exodus: osud vyhnanců*. V Praze: Ikar. 430 s. ISBN 80-249-0757-7.

Dr. Guido Knopp je německý spisovatel a novinář. Jeho specializací je národní socialismus Třetí říše. V knize Exodus popisuje období po druhé světové válce, kdy bylo z východních území vyhnáno nebo odvečeno více než dvanáct milionů Němců, z toho více jak dva miliony nepřežily. G. Knopp a jeho kolegové spolupracovali s archivy a televizními společnostmi a našli tak rozsáhlý materiál o tomto období. Nejde o vypočítávání viny jedné nebo druhé strany, ale o její vyřčení, aby díky tomu mohly být postupně překonávány hradby mezi národy.

***Komu sluší omluva: Češi a sudetští Němci: (dokumenty, fakta, svědectví)*, 1992. Praha: Erika. ISBN 80-85612-02-X.**

Tento sborník je dílem kolektivu autorů. Nakladatelství Erika jej dokončilo 22. dubna 1992, v den ratifikace československo-německé smlouvy o dobrém sousedství a přátelské spolupráci. Připomíná klíčové mezníky a události uplynulého vývoje vztahu Čechů a sudetských Němců, zejména v kritických letech 1933 až 1945, a to hlavně slovy faktů.

KORDIOVSKÝ, Emil, 2006. Čapka, František – Slezák, Lubomír – Vaculík, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno. Muzejní a vlastivědná společnost, roč. 42, s. 437-438. ISSN 0449-0436.

PhDr. Emil Kordiovský zabývající se zejména regionální historií jižní Moravy přináší ve vlastivědném sborníku svůj pohled historika na knihu *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ, 2001. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

Autoři dávají komplexní pohled na sociálně pedagogické problémy současnosti. Kniha přináší hlubší pohled do sociálních souvislostí formování jedince pod vlivem prostředí. Pozornost je věnována volnému času, životním, výchovným a krizovým situacím, včetně otázek sociální pedagogiky jako vědní disciplíny.

LÁZNIČKA, Zdeněk a kol., 1972. *Hustopeče: dějiny města*. 1. vyd. Brno: Musejní spolek. 220, [4] s., [48] s. obr. příl.

Kniha byla vydána v roce 1972 k čtyřstému výročí povýšení Hustopečí na město. Jelikož část hustopečského okresu byla za druhé světové války součástí Sudet, týkal se ho i odsun Němců a postupné zemědělské osídlování.

NĚMEČEK, Jan a kol., 2002. *Cestak dekretům a odsunu Němců: datová příručka*. Praha: LitteraBohemica. 152 s. ISBN 80-7214-519-3.

Kniha je skutečnou datovou příručkou, která na základě faktů, čísel a dokumentů, přehledně, chronologicky, mapuje historické události, právní a politické akty, které v letech 1918 až 1947 ovlivnily vztahy mezi Čechy a sudetskými Němci.

NOSKOVÁ, Jana a Jana ČERMÁKOVÁ, 2013. „*Měla jsem moc krásné dětství*“: *vzpomínky německých obyvatel Brna na dětství a mládí ve 20. až 40. letech 20. století*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, Praha – pracoviště Brno. Brno v minulosti a dnes. ISBN 978-80-87112-74-8.

Autorky přinášejí osobní vzpomínky a osudy lidí, kteří své dětství a mládí prožili v Brně. Jedná se o knihu rozhovorů, které jsou zveřejněny v českém a německém jazyce.

PESCHINA, Johann, 2001. *Auspitz, die deutsche Stadt in Südmähren*. Hanau/M.: Johann Peschina.

Hustopeče, německé město na Jižní Moravě - obsáhlá a podrobná monografie o dějinách a osudech tohoto města v podání německého autora Johanna Peschiny, s viditelným protičeským „ostnem“.

PETRÁŠ, René, 2009. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum. ISBN: 978-80-246-1639-1.

Kniha je velmi podrobným právním pohledem na národnostní menšiny v Československu meziválečné doby. Součástí je historický vývoj právních norem, se zřetelem na jazykové právo, úpravu menšinového školství, otázek autonomie a dalších právních problémů. Kromě vnitrostátní situace je popsán systém jejich mezinárodní ochrany.

PITTER, Přemysl a kol., 1996. *Nad vřavou nenávisti: vzpomínky a svědectví Přemysla Pittra a Olgy Fierzové*. Praha: Kalich, 236 s. ISBN 80-7017-972-4.

Vzpomínky a svědectví významného humanisty Přemysla Pittra a jeho spolupracovnice Olgy Fierzové na počátky jeho práce, od doby po velké hospodářské krizi, přes přelomové roky 1938, 1939, druhou světovou válku, poté pomoc dětem po válce. Jejich působení v internačních táborech a po útěku do zahraničí v uprchlickém táboře.

PROCHÁZKA, Miroslav, 2012. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 203 s. ISBN 978-80-247-3470-5.

Kniha, která pojednává o sociální pedagogice jako o vědecké disciplíně, o historických kořenech, jejím současném pojetí. Podrobně jsou popisovány z pohledu sociální pedagogiky výchova, socializace a jednotlivé typy prostředí.

PRŮCHA, Jan, 2001. *Multikulturní výchova: teorie - praxe - výzkum*. Praha: ISV. 211 s. Pedagogika. ISBN 80-85866-72-2.

Prof. PhDr. Jan Průcha, DrSc., se ve své odborné činnosti věnuje tématům vzdělávání a školství, teorii pedagogiky a pedagogickému výzkumu. Kniha poskytuje poznatky, které tvoří základ multikulturní výchovy, objasňuje její teorii a praxi na četných příkladech a výzkumech, jak z českého prostředí, tak ze zahraničí. Jaké nastávají při soužití lidí z různých etnických, rasových a kulturních společenství problémy, rozebírá termíny jako je národ, národnost, rasa, kultura, předsudky, aj.

PRŮCHA, Jan, 2007. *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Praha: Portál. Psychologie. ISBN 978-80-7367-280-5.

Kniha je přehledem současných poznatků v sociopsychologickém zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Pro práci jsou důležité pohledy na specifické interkulturní česko-německé vztahy v historii, charakteristika etnika, oblast předsudků a stereotypů.

PRŮCHA, Jan, 2011. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. Praha: Triton. 168 s. ISBN 978-80-7387-502-2.

Kniha poskytuje (nejen) učitelům poznatky, které se týkají multikulturní výchovy. Je zde řešena problematika soužití různých národů, etnik, ras a kultur.

RICHTER, Karel, 1994. *Sudety*. Praha: Fajma, 1994, 199 s. ISBN 80-85374-22-6.

Karel Richter popisuje důležité historické milníky soužití českého a německého národa na území Čech, od počátku křesťanské éry, přes středověk, k rozpadu Rakouska-Uherska a zejména období od odstoupení pohraničních území Československa a následné okupace. Zamýšlí se nad důvody odsunu vyhnáním německého obyvatelstva po druhé světové válce.

RICHTER, Karel, 1999. *Češi a Němci v zrcadle dějin*. Třebíč: Akcent. 274 s. 2. sv. Fakta. ISBN 80-7268-055-2.

PhDr. Karel Richter, CSc., český spisovatel, historik, publicista a překladatel, v této knize rekapituluje soužití Čechů a Němců od středověku do roku 1938. Jádrem práce je období od roku 1918 do roku 1947. Vztahy česko-německé sleduje ve dvou rovinách – jako vztahy sousedních států a vztahy majoritního národa a silné menšiny v rámci jednoho státu.

RICHTER, Karel a kol., 2003. *Bez démonů minulosti: česko-německé vztahy v osudových okamžicích společné minulosti*. Praha: Rodiče. 344 s. ISBN 80-86695-39-5.

Karel Richter se v knize věnuje osudovým okamžikům společnému soužití Čechů a Němců od revolučního roku 1848, popisuje německý i český nacionalismus, české národně emancipační snahy 2. poloviny 19. století, první a především druhou světovou válku. Zejména německý pokus o odtržení pohraničních oblastí v rámci tzv. první republiky, růst

německého nacionalismu, Mnichovskou dohodu a Sudety po válce. Historické události, které ovlivnily česko-německé vztahy v minulosti i současnosti. Za cíl si kolektiv autorů klade jedno – poučme se, vzájemně si odpusťme, i když pro mnohé bude odpouštění těžké a bolestné.

SEIBT, Ferdinand, 1996. *Německo a Češi: dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Překlad Petr Dvořáček. Praha: Academia, 1996. 464 s. ISBN 80-200-0577-3.

Prof. Ferdinand Seibt, přední německý historik, který musel po druhé světové válce opustit Československo, se zabýval především středoevropskými středověkými dějinami a též česko-německými vztahy, které mají svůj počátek od 11. století. Kniha přináší pohled na Čechy zvenčí – kritický, zasvěcený, ale také objektivní, přátelský a chápavý. Seibt se snaží spravedlivým, poctivým a důkladným osvětlením minulosti přispět také k dnešku.

SLÁDEK, Milan, 2002. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma. 205 s. ISBN 80-7205-901-7.

PhDr. Milan Sládek se dlouhodobě zabývá německou menšinou v českých zemích. Jako uprchlík (exil v roce 1950) z komunistického Československa neměl přístup k oficiálním českým zdrojům, proto mohl zpracovávat archivní dokumenty dostupné v zahraničí, zejména v Americe a Německu. V uvedené knize se zabývá situací v letech 1848 až 1918, přechodným obdobím, Mírovou konferencí v Paříži, Československou republikou, válečnými lety a odsunem sudetských Němců. Velkou předností monografie je zařazení různých dobových dokumentů. Díky nim čtenář může sledovat a porovnávat na nich vývoj vztahů. Poukazuje na to, že odsun stále představuje otevřený problém.

STANĚK, Tomáš, 1993. *Německá menšina v českých zemích 1948 - 1989*. Praha: ISE, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. 282 s. ISBN 80-85241-29-3.

Doc. PhDr. Tomáš Staněk, CSc., je český historik, který se specializuje na oblast česko-německých vztahů a postavení německého obyvatelstva v českých zemích ve 20. století. V knize rozebírá jednotlivé etapy a základní problémy vývoje německé menšiny v Československu v poválečném období. Nabízí přehled německého obyvatelstva po zakončení hlavní etapy odsunu a změny v jeho životních podmínkách.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN, 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce. ISBN 80-85834-60-X.

Knihy se zaměřuje na postup při kvalitativním výzkumu metodou zakotvené teorie.

ŠKOLL, Jaroslav a Hana SRHOLCOVÁ, 1983. *Nové osídlení okresu Břeclav po roce 1945*. Mikulov: Okresní archiv Břeclav. Jižní Morava.

Autor ve své práci velmi přehledně a podrobně popisuje pohyb obyvatelstva ve všech osídlených obcích břevclavského okresu po roce 1945. Čerpat z ní mohou historikové, sociologové, etnografové, geografové, folkloristé a pracovníci dalších vědních oborů.

ŠULÁKOVÁ, Ludislava, 1997. *Problematika odsunu Němců ve fondech MěNV a ONV Mikulov, s. 55-60. RegioM.: zpravodaj Regionálního muzea v Mikulově*. Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově. ISSN 1211-5800.

Príspevek PhDr. Ludislavy Šulákové (historičky a archivárky Okresního archivu Břeclav se sídlem v Mikulově) v kulturně-vlastivědné revue okresu Břeclav (RegioM '96-'97) s názvem „Problematika odsunu Němců ve fondech MěNV a ONV Mikulov“ se snaží objektivně, nestranně a kriticky zhodnotit jednu z kapitol našich dějin. Na základě dobových materiálů zde sestavuje vývoj a organizaci transferu německého obyvatelstva na břevclavském okrese.

ŠVAŘÍČEK, Roman a kol., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

Mgr. Roman Švaříček, Ph.D., a doc. Mgr. Klára Šedřová, Ph.D., ve své praktické příručce provádí čtenáře kvalitativním výzkumem v pedagogických vědách od prvního nápadu k sepsání výzkumné zprávy. Velmi čtivou formou se věnují základním metodologickým otázkám, vlastnímu průběhu výzkumu, od návrhu projektu přes sběr dat k analýze a až po vyhodnocení. Kniha probírá použití základních metod.

TIELSCH, Ilse, 1994. *Rozbité obrazy: nesentimentální cesta po Moravě a Čechách*. Brno: Kavínovo vydavatelství. ISBN 80-901638-1-5.

Záznam reflexí z cest po Moravě a Čechách v roce 1990 rakouské spisovatelky Ilze Tielschové. Narodila se v roce 1929 v Hustopečích. Její otec, Fritz Felzmann, zde působil jako praktický lékař. Vystudovala publicistiku a germanistiku. Od svého útěku z Hustopečí před frontou žije v Rakousku.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

Kniha je o psychickém vývoji člověka od prenatálního věku do dvaceti let. O psychických projevech a změnách od kojeneckého věku, přes batolecí období, školní věk, k pubertě a adolescenci.

WROCZYŃSKI, Ryszard, 1968. *Sociální pedagogika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelství, 309 s.

Dílo významného polského pedagoga, ve kterém se věnuje předmětu a úloze sociální pedagogiky, mimoškolním výchovným prostředím, volnému času.

ŽAMPACH, Vojtěch, 1996. Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích. *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno. Muzejní a vlastivědná společnost, roč. 32, s. 173-239. ISSN 0449-0436.

Recenzovaný časopis Jižní Morava slouží k prezentaci výsledků historického a vlastivědného bádání, které je zaměřeno na okresy Břeclav, Brno-venkov, Hodonín a Znojmo.

Příspěvek Prof. PhDr. Vojtěcha Žampacha, CSc. (historika, který se zabývá dějinami Československa 20. století, dějinami Moravy a města Brna) s názvem „Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6. – 7. 7. 1945“ se dotýká palčivého tématu, v povědomí lidí zažitého jako tzv. „pochodu smrti“. Popisuje události inkriminovaných dní postupně, z pohledu historika.

PŘÍLOHA P II: SLOVNÍK KLÍČOVÝCH POJMŮ.

Benešovy dekrety – označení dekretů, které byly vydány prezidentem Československé republiky Edvardem Benešem v exilu, za druhé světové války a krátce po jejím skončení. Dekrety od dubna 1945 vycházely z návrhů uvedených v Košickém vládním programu.

Etnické a národní stereotypy – představy jedince o své vlastní etnické skupině, národu, tak o jiných etnických skupinách, národech, národnostních menšinách. Jsou obvykle zaujaté (pozitivně nebo negativně), vztažené z jednotlivých zkušeností na celou skupinu, přenášejí se z generace na generaci, obtížně se mění, zjednodušující. (Průcha, 2011, s. 54)

Internační, pracovní, sběrný tábor – místa, kde byli soustředěni Němci. Ke konci roku 1945 existovaly tři typy táborů: **internační**, které byly pro osoby souzené dle Dekretu presidenta o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a mimořádných lidových soudech č. 16/1945 Sb., **pracovní** – pro osoby přidělené na práce dle Dekretu presidenta o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství č. 71/1945 Sb., **sběrné**, do kterých bylo soustřeďováno německé obyvatelstvo před odsunem.

Konfiskace - zabavení majetku bez náhrady. V právním státě se tak děje na základě rozhodnutí soudu, v souladu s ústavou a zákony. Konfiskace po druhé světové válce byla provedena na základě Dekretu presidenta republiky o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa č. 12/1945 Sb.

Multikulturní prostředí – prostředí, ve kterém žijí vedle sebe lidé různých kultur.

Národ – společenství lidí, které identifikují tři kritéria, a to kultura, politická existence, psychologické kritérium, což je společné vědomí jednotlivců o své příslušnosti k určitému národu. (Průcha, 2001, s. 20)

Národnost – příslušnost k národu ve smyslu etnickém a politickém. (Průcha, 2001, s. 23)

Národnostní menšina – etnická společenství s výjimkou státních národů na „vlastním“ teritoriu (Průcha, 2001, s. 25). Tato společenství mají své specifické znaky, jimiž se liší od většinové populace na území určitého státu.

Odsun, transfer, vyhnání – označení přesunu velkého počtu, především německého, obyvatelstva v důsledku poválečného uspořádání Evropy má více podob. Nejpoužívanější termín je odsun, transfer lze charakterizovat jako přesun upraven mezinárodní smlouvou,

vyhnání má spíše emocionální zabarvení, je více frekventovaný u bývalých sudetských Němců.

Osídlení – urbanisticko-sociální jednotka, která vzniká většinou migrací jednotlivců nebo celých skupin do dříve neobydlených oblastí. Zde se jedná o území českého pohraničí po odsunu německého obyvatelstva.

Osvědčení o národní spolehlivosti – osvědčení, kterým nedošlo k odnětí československého státního občanství u osob německé nebo maďarské národnosti, podle ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945, a tyto osoby nebyly zařazeny do odsunu.

Pohraničí, české pohraničí – charakteristika území a jeho periferní polohy ve vztahu k centrální části státu, které má své specifické přírodní a klimatické podmínky, se sociokulturní diskontinuitou způsobenou směnou obyvatelstva po druhé světové válce. (Houžvička, 1996, s. 6)

Předsudek – předpojatý hodnotící postoj, subjektivní úsudky, velmi silně emočně nasycené, předsudky vůči etnikům a národům se generalizují. (Průcha, 2011, s. 59-60)

Reemigrace – návrat emigranta ze země, z níž odešel.

Repatriace – proces, kdy dochází k vrácení osoby zpět do jeho vlasti.

Retribuce – stíhání zločinců za spáchané trestné činy v době druhé světové války upravoval tzv. retribuční dekret - Dekret presidenta o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a mimořádných lidových soudech č. 16/1945 Sb.

Socializace – celoživotní proces, v jehož průběhu si osvojuje jedinec chování a jednání, poznatky, jazyk, hodnoty a kulturu a tím se tak začleňuje do společnosti. (Procházka, 2012, s. 90)

Sociální prostředí – zásadním způsobem ovlivňuje proces socializace, kdy dochází k přeměně biologického tvora ve společenskou bytost. (Kraus, 2014, s. 88)

Sudetský Němec – souhrnné označení pro německé obyvatelstvo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. (Čapka, 2005, s. 10)

Sudety – původně označuje oblasti českých zemí, které jsou obývány německy hovořícím obyvatelstvem.

PŘÍLOHA P III: ROZHOVOR S PAMĚTNÍKY – OTÁZKY.

Období odsunu německého obyvatelstva

1. V kterém roce jste se narodil(a), kolik je vám let?
2. Z jakého manželství pocházíte?
3. Měl(a) jste mezi kamarády, spolužáky, sousedy děti jiné národnosti?
4. Kdy jste začal(a) vnímat přítomnost lidí jiné národnosti (etnika) ve vašem okolí, životě?
5. Jak jste spolu vycházeli?
6. Jakým jazykem jste mluvili doma, s kamarády, spolužáky?
7. Jak jste reagoval(a) na to, že budou Němci z vašeho města/vaší vesnice odsunuti?
8. Jak jste prožíval(a) samotný odsun?

Období osídlování

9. Jaké byly prvotní pocity, když jste přijel(a) s rodiči do domu v pohraničí?
10. Bydlela zde ještě německá rodina?
11. Jak jste spolu vycházeli? Jak jste se k sobě vzájemně chovali?
12. Jak jste prožíval(a) změnu prostředí, nové kamarády, spolužáky, sousedy?
13. Vzpomínáte si na nějaký problém?
14. Vzpomínal(a) jste na ně?
15. Viděli jste se s nimi někdy později?
16. Jak vnímáte odsun německého obyvatelstva odstupem let?
17. Jak si vzpomínáte na konec války, dobu po válce?
18. Vzpomenete si na nějakého člověka (učitele, souseda, ...), který vás nějakým způsobem ovlivnil?
19. Vnímáte soužití s jiným národem jako něco, co vás obohatilo?
20. Dělal(y) se mezi vámi nějaké rozdíly?

PŘÍLOHA P IV: ROZHOVOR S HISTORIKY – OTÁZKY.

1. Jaká byla skladba obyvatelstva v době druhé světové války a po válce?
2. Jak probíhalo soužití obyvatelstva v příhraničních oblastech?
3. Jakým způsobem byl organizován odsun německého obyvatelstva na našem okrese?
4. Jak docházelo k postupnému osídlování těchto oblastí?
5. Jak jsou tyto události zachyceny ve fondech vašeho archivu, muzea?
5. Jaký názor máte na tyto události?
6. Zaujaly vás některé významné osoby, příběhy lidí, se kterými jste se ve své práci setkal(a)?
7. Jak se díváte na česko-německé vztahy v současnosti?

PŘÍLOHA P V: PŘIDĚLOVACÍ VÝMĚR.

Okresní úřad ochrany práce v Brně, pobočka v Hustopečích.

Jedn. zn. XV - n

Přidělovací výměr

podle dekretu presidenta republiky ze dne 19. září 1945, č. 71 Sb., o pracovních povinnostech osob, které pozbyly československého státního občanství.

XXK
Paní Terezie Lepníková nar. 15. května 1909.
Sléčna
národnosti německé, bytem v Kurdějově č. 74.

Podle dekretu presidenta republiky ze dne 19. září 1945, č. 71 Sb., o pracovních povinnostech osob, které pozbyly československého státního občanství, přidělujete se tímto od 15. června 1946 do odvolání 194 do práce jako pomocná dělnice u Národní správy parní cihelny v Hustopečích, Hřbitovní ul.

Do práce jste povinen(na) se hlásiti přesně dne 194 v hod. u výše uvedeného zaměstnavatele.

K odjezdu do práce dostavte se dne 194 přesně v hod., na nádraží v

Jste povinen(na) nastoupiti práci, k níž jste byl(a) přidělen(a), včas, předložiti novému zaměstnavateli tento výměr k nahlédnutí a svoji práci konati řádně a šyedomitě.

Jednání a opominutí, přičicí se uloženým povinnostem, trestají okresní národní výbory vězením do jednoho roku. Rozhodnutí o přidělení k práci je konečné.

V Hustopečích dne 27. června 1946.

Služební razítko. Podpis.

Potvrzuji příjem výměru o přidělení k práci.

V dne 194

Podpis.

Přidělení k práci je závazné, i kdyby byl podpis odepřen.

Typis Brno 671-45

Zdroj: Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově. ONV Hustopeče,

Internáční středisko Hustopeče, NAD 62, kart. 2.

PŘÍLOHA P VI: ŽÁDOST O PŘIDĚLENÍ PRACOVNÍ SÍLY.

Kurdějov, 25. září 1945.

Till.

Velitelství pracovního lágru
Hustopeče

Věc: žádost o přidělení pracovní síly

Podpsaný Josef Měkuláník žádá
pomoc o přidělení pracovní síly Marie Měkové
nar. 2. 12. 1926 v Kurdějově, bytem v Kurdějově,
a svoji žádost odůvodňuje následovně:

letošního roku jsem byl odveden a
musím dne 1. 10. 1945 nastoupiti vojenskou službu
ve Znojmi. Byl jsem dne 20. 7. 45 jmenován nar.
správcem v Kurdějově čp. 108 v výměři 7 ha orní
půdy a následkem mého odchodu kussala by
svěřená půda bez pracovních sil.

Doufám, že moji žádosti bude
lask. vyhověno, za což předem děkuji.

Správnost údajů potvrzuji: Měkuláník Josef

Měková
24. 9. 45

Měková Marie

úřad v Hustopečích

204

Zdroj: Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově. ONV Hustopeče,

Internální středisko Hustopeče, NAD 62, kart. 1.

PŘÍLOHA P VII: SEZNAM OSOB PODLEHAJÍCÍCH KONFISKACI.

OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR V HUSTOPEČÍCH U BRNA

Č. j.: V Hustopečích dne 1945

V.....
 Věc:
 K číslu:

Seznam osob, které podléhají konfiskaci podle § 108.

Běžné číslo.	Jméno.	Bydliště.	č.	důvod konfiskace	co se konfiskuje.
1.	Munr Alfons	Kurdějov	č.136	Němec	dům a živnost obch.
2.	Rippler Marie	"	139	"	dům a živn.pekařská
3.	Rippler Anna	"	107	"	dům, zahr. živn.kolář
4.	Banschábová Marie	"	77	"	dům
5.	Schlör Johann, Hermine	"	184	"	dům, zahrada
6.	Gebauer Ondřej, Apoloni	"	237	" nezvěst.	dům, zahrada
7.	Müllerová Marie	"	149	"	dům
8.	Wittmann Emil, Terezie	"	155	" SA	dům
9.	Lepník Josef, Terezie	"	74	" SDP	dům
10.	Lepníková Kristina	"	239	"	dům, zahrada
11.	Ludvíková Štěpánka	"	238	"	dům, zahrada
12.	Schindlerová Marie	"	175	"	dům, zahrada
13.	Stolla Matěj, Marie	"	159	" SA	dům, zahrada
14.	Wittmann Jan, Josefa	"	162	" NSDAP	dům, zahrada
15.	Lepník Marie, Kristina	"	38	"	dům, zahrada
16.	Fischer Josef, Berta	"	109	" zemřel	dům, zahrada
17.	Doubrava Frant. Kateř.	"	94	"	dům, zahr. živn.hostir
18.	Wittmann František	"	153	" SA	dům, zahrada
19.	Heumannová Marie	"	157	"	dům, zahrada
20.	Unger Anna, Heumannová Anna	"	167	"	dům, zahrada
21.	Gebauer František	"	71.	"	dům
22.	Unger Jakub, Terezie	"	188	"	dům
23.	Heumann Jan	"	240	"	dům
24.	Kwiet Anton, Kateřina	"	209	"	dům
25.	Buchmann Andreas	"	25	" SA	klavír(křídlo)

Cenné věci nebyly v této obci zajištěny. Některé vkladní knížky jsou uloženy u MNV a zbývající budou ještě staženy, pořízen jejich seznam a budou zaslány hromadně Fondu národní obnovy v Praze.

Zdroj: Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově. ONV Hustopeče,

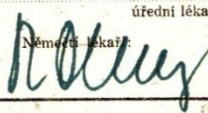

Internáční středisko Hustopeče, NAD 62, kart. 2.

ПРÍЛОHA P VIII: ZDRAVOTNÍ OSVĚDČENÍ, STRANA 1.

Zdravotní osvědčení.

Středisko **Mikulov**
Okres **Mikulov**

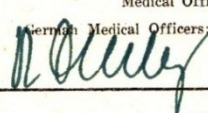

V transportu jest **1.201** lidí podle předloženého jmenného seznamu.
Všichni byli lékařsky vyšetřeni a nebyly u nich nalezeny žádné známky ani podezření z infekčního onemocnění epidemického charakteru.
Jsou transportu schopni.
Všichni byli odvěšiveni a poslední zaprášení pudrem D. D. T. bylo provedeno dne **18.května 1946.**

úřední lékař: velitel sběr. střed.

Health Testimonial.

Center **Mikulov**
District **Mikulov**

In the transport are **1.201** people according to the enclosed list.
All of them have been medically examined and none of them showed signs or suspicion of a contagious illness of an epidemical character.
All of them are fit for transportation.
All of them have been deloused and the last application of DDT was given to them
May 18 th 1946

Medical Officer: Commanding Officer of Center.

Медицинское свидетельство.

Сборный пункт
Округ

В транспорте находится людей согласно приложенного именного списка.
Все были подвергнуты врачебному осмотру а небыли у них найдены признаки инфекционных болезней эпидемического характера.
Все способны к транспорту.
Все были избавлены, путем дезинфекции, от насекомых. Перед отъездом последняя засыпка пудром значки Д. Д. Т. была проведена дня года.

Правительственный врач. Начальник сборного центра.
Германские врачи:

Zdroj: Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově. ONV Hustopeče,

Internální středisko Hustopeče, NAD 62, kart. 1.

PŘÍLOHA P IX: ZDRAVOTNÍ OSVĚDČENÍ, STRANA 2.

Překlad.

Gesundheitsbescheinigung.

Sammelstelle **Mikulov**

Bezirk **Mikulov**

Im Transport befinden sich **1.201** Menschen laut beigefügtem Namensverzeichnis.
Alle wurden ärztlich untersucht und es wurden bei ihnen keine Merkmale und kein Verdacht an Infektionen epidemischen Charakters festgestellt.
Sie sind transportfähig.
Alle wurden entlaust und die letzte Einstäubung mit D. D. T.-Pulver wurde am **18. Mai**
1946. vorgenommen.

Amtsarzt. *[Signature]*
Kommandant der Sammelstelle.

Deutsche Ärzte:
[Signature]

Státní tiskárna v Praze. — 307-46

Zdroj: Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově. ONV Hustopeče,

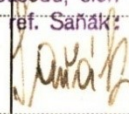

Internáční středisko Hustopeče, NAD 62, kart. 1.

PŘÍLOHA P X: SEZNAM OSOB V TRANSPORTU – ÚVOD.

Seznam osob v transportu odsunutém dne 20.května **1946**
ze sběrného střediska v Mikulově **okres** Mikulov.

The list of the persons transferred in the transport of the
May 20 th 1946 **from the collect-center in** Mikulov
(district) Mikulov.

Das Verzeichnis der im Transporte vom 20.Mai **1946**
vom Sammelpunkte in Mikulov **(Bezirk)** Mikulov
abgeschobenen Personen.

Č.	Jméno a příjmení Name Namen	Stáří Age Alter	Pohlaví Sex Ge- schlecht	Národnost Nationality Na- tionalität	Trvalé bydliště Permanent residence Ständige Wohnung	Zaměstnání Occupation Beruf	Kam by si přál odejít? Desires to go to Wünscht zu gehen nach	Poznámka Notice Notiz
	1201 osob 1201 Persons 1201 Personen					Za předsedu, člen OSK: ef. Saňák: 		
	Potvrzují, že veškerí v seznamu uvedení Němci byli celně odbaveni.							
	Mikulov, dne 20.května 1946.							
								

Zdroj: Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově. ONV Hustopeče,

Internáční středisko Hustopeče, NAD 62, kart. 1.

PŘÍLOHA P XI: SEZNAM OSOB V TRANSPORTU, 1. VAGON.

Wagon 1.

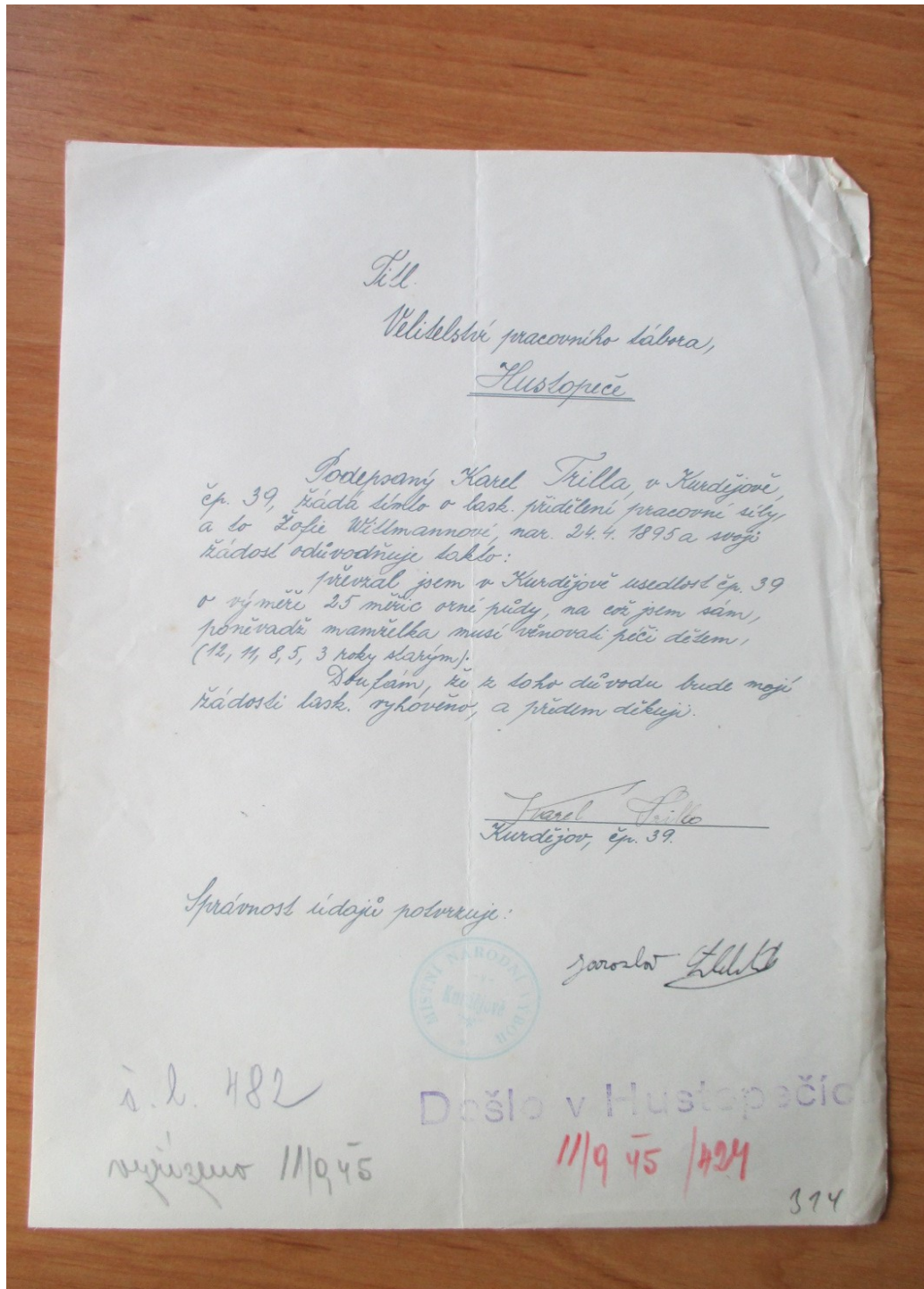
Č.	Jméno a příjmení Name Namen	Stáří Age Alter	Pohlaví Sex Ge- schlecht	Národnost Nationality Na- tionalität	Trvalé bydliště Permanent residence Ständige Wohnung	Zaměstnání Occupation Beruf	Kam by si přál odejít? Desires to go to Wünscht zu gehen nach	Poznámka Notice Notiz
1	Flath Franz	73	M	Germany	Zaječí	clerk	Bavaria	
2	Bilek Marie	55	W	"	"	in house	"	
3	Haslinger Anna	74	W	"	"	"	"	
4	Titz Rudolf	61	M	"	"	agricul	"	
5	" Terezie	58	W	"	"	in house	"	
6	Trimml Stefanie	38	W	"	"	"	"	
7	" walter	14	M	"	"	child	"	
8	" Günther	7	M	"	"	"	"	
9	Stefan Rudolf	63	M	"	"	workman	"	
10	" Anna	59	W	"	"	in house	"	
11	" Ambros	17	M	"	"	workman	"	
12	Giritsch Josef	46	M	"	"	irensmith	"	
13	" Rosa	52	W	"	"	in house	"	
14	Bayer Johann	51	M	"	"	agricul	"	
15	" Marie	39	W	"	"	in house	"	
16	" Stephanie	21	W	"	"	"	"	
17	" Helene	18	W	"	"	"	"	
18	" Johanna	16	W	"	"	"	"	
19	" Georg	5	M	"	"	child	"	
20	Johann Wunderlich	81	M	"	"	agricul	"	
21	Geller Alois	68	M	"	"	workman	"	
22	" Marie	64	W	"	"	in house	"	
23	Grössl Alois	49	M	"	"	workman	"	
24	" Theresie	48	W	"	"	in house	"	
25	Grössl Albine	45	W	"	"	"	"	
26	" Siegfried	17	M	"	"	workman	"	
27	" Erich	12	M	"	"	child	"	
28	" Horst	8	M	"	"	"	"	
29	Johann Nawratil	64	M	"	"	workman	"	
30	" Marie	63	W	"	"	in house	"	

9

Zdroj: Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově. ONV Hustopeče,

Internální středisko Hustopeče, NAD 62, kart. 1.

PŘÍLOHA P XII: ŽÁDOST O PŘIDĚLENÍ PRACOVNÍ SÍLY.

Zdroj: Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově. ONV Hustopeče,
Internální středisko Hustopeče, NAD 62, kart. 1.

PŘÍLOHA P XIII: HŘBITOV V KURDĚJOVĚ.

Hřbitovní zeď: „Bože, dej jim spočinutí věčné“ (foto a překlad: autorka práce).

Část hřbitova se zbytky pomníků po německých obyvatelích (foto: autorka práce).

**PŘÍLOHA P XIV: BUDOVA BÝVALÉHO INTERNAČNÍHO
STŘEDISKA V HUSTOPEČÍCH (SOUČASNOST).**

(Foto: autorka práce).

PŘÍLOHA P XV: PŘEDBĚŽNÝ PŘEDPIS ÚHRADY.

NARODNÍ POZEMKOVÝ FOND PŘI MINISTERSTVU ZEMĚDĚLSTVÍ V PRAZE
pobočka v Brně

Č. j. 39521/75 Vyk. V Brně dne 16. 8. 1948.
Okres: Hustopeče

Titul:
Novotný Josef, bytem
Kurdějov č. 38.

**Důležité upozornění
na druhé straně.**

Předběžný předpis úhrady

za přidělený zemědělský majetek konfiskovaný podle dekr. pres. rep. 12/45 Sb.

Ministerstvo zemědělství přidělilo Vám do vlastnictví podle dekretu presidenta republiky č. 12/45 Sb. resp. 28/45 Sb. usadlost čp. 38 v kat. území Kurdějov, okres Hustopeče.

Za tento přírůstek byla Vám předběžně stanovena podle uvedených dekretů presidenta republiky tato úhrada:

za pozemky	Kčs 88.000,--	
za stromy	Kčs 4.800,--	
za budovy	Kčs 24.000,--	
za živý inventář	Kčs 18.000,--	
za mrtvý inventář	Kčs 1.800,--	
	Kčs ---	
úhrnem	Kčs 137.600,--	
Srážky z důvodů rod. a majet. poměrů	Kčs 41.800,--	Kčs 95.800,--
Úhrada:		
za bytové zařízení	Kčs 1.000,--	
za náklady na novou úrodu	Kčs ---	
za zásoby	Kčs ---	
	Kčs ---	Kčs 1.000,--
Celková úhrada		Kčs 87.800,--

Úhrada za přírůstek je splatná buď jednorázově, nebo ve splátkách splatných vždy do 31. října každého roku, při čemž 10% celkové úhrady má být zaplaceno ihned při převzetí přírůstku, č. t. dnem uvedeným v dekretu o vlastnictví půdy. Z nedoplatku úhrady bude Vám účtován 3% úrok ročně, ze splátek však nezaplacených 5% úrok z prodlení.

Přednost pobočky:
Ing. L. Patava v.r.

Za správnost:
[Podpis]

274 — PL 11/48

*Předběžný předpis úhrady pro Josefa Novotného, bytem Kurdějov č. 38,
za přidělený konfiskovaný majetek (zdroj: rodinný dokument autorky práce).*

PŘÍLOHA P XVI: ANALÝZA ROZHOVORU R 8.

1338 R8 (žena 78 let), B , v domě dcery účastnice rozhovoru, 20. listopadu 2016, 14.45-
1339 17.05 hodin

1340 Z jakého manželství pocházíte?

1341 Můj tatínek byl německé ^{přírodní rodina - narození} národnosti, moje maminka byla Češka, oba pocházeli tady
1342 z B . Oba byli B a poznali se jako mladí lidi, sportovci, můj tatíka zároveň

1343 běhal, hrával fotbal, maminka dělala gymnastiku, tak se poznali. ^{maminka dělala gymnastiku} Bylo jim jedno, kdo je kdo.

1344 Tenkrát, jako mladí lidi, mamka moja byla dvanáctý ročník, tatíka osmý ročník. Jim to bylo
1345 jedno, nic jim nebránilo, měli tu lásku. Tatíka se tu dokonce po vojné vyučil, ^{po válce vyučil} tady v B

1346 u českého klempíře. A potom šel dělat do V , ^{našel práci} taky ke klempířskému mistrovi, tam zůstal,
1347 když se pak s maminkou ^{šli} žvali, našli si tam byt a bývali. Nikdo nevyčítal, ty si Čech, ty si

1348 Němec, všechno v pohodě.

1349 Taky sme tam potom bývali v činžáku, kde bývalo 69 partají. A co sem jako děcko vnímala –

1350 Češi, Němci, prostě tam ti lidi žili pospolu. ^{byli tam Češi a Němci} Protože to byli mladí lidi, ten činžák byl nový,

1351 tenkrát od Zbrojovky. Tak se tam nastěhovali mladí lidi, kteří měli děti, byl tam velikánský
1352 dvůr, dětskýma očima, pochopitelně.

1353 Jakou řečí jste mluvili doma, jak venku, třeba při hrách s dětmi?

1354 Jak mluvili děti, tak jsme mluvili i my. My jsme doma mluvili česky, i když tatíka byl Němec.

1355 On šel potom do války, musel jít jako Němce. Takže my jsme ^{spolu se sourozenci} (spolu se sourozenci)
1356 vyrůstali s maminkou. Ale u nás se doma německy nikdy nemluvílo. ^{nebylo} Moje mamka ani

1357 německy neuměla. Ona rozuměla, ale neuměla, ona ani nechtěla se za války učit německy.

1358 Když jako manželka Němce, v té době válečné, měla chodit do kurzů, ^{nechtěla} vymlouvala se na to, že
1359 má malé děti. A prostě nechtěla chodit. Měla z toho určitě nějak zle, ale já jako děcko jsem to

1360 moc nechápala.

1361 Jak to bylo po válce?

1362 Po válce, když se ^{rodina po válce - Němci} tatíka vrátil, tak ho hned zavřeli, maminku s nana, ^{matka} děckama, ze V

1363 ^{matka} vysíchovali. Maminka musela odejít, a všechno, všechno nábytek, celý ^{matka} dvoupokojový byt tam
1364 musela nechat. Byla by odešla bez ničeho, kdyby neměla sestru o deset roků starší, která

1365 bývala v Brně, ona měla reží, takže jezdila a brávala třeba peřiny, vozila to do toho Brna, aby
1366 aspoň něco zachránila. Tě mamce zůstaly jen ty dvě děti a jinak nic, vůbec nic. Z toho

1367 pěkného, na tehdejší poměry a dobu, dvoupokojového bytu musela odejít.

1368 Kam jste tedy šli?

- (4) SANKCE - delitel něme
- 1369 My jsme přišli do B . To byla její domovská obec. Tak musela jít do B , kde
1370 neměla nic. Šli do domku, kde nebyla voda, elektrina zařízená, ten domek byl prázdný, to byl
1371 domek nějakých příbuzných, ale nevím, kdo tam za války býval. Maminčin bratr, ten se vrátil
1372 z Brna do B . On byl železničář a ti státní zaměstnanci museli tenkrát z toho pohraničí
1373 jít pryč. Tak, jak ta teta z toho Brna. Taky původně bydlela tady v B . Sestřenice, která
1374 měla tehdy třináct roků nám tehdy vykládala, jak to tehdy všechno prožívala. Ve vagoncích
1375 bydleli, než v tom Brně dostali byt.
1376 Tak jsme přišli do toho prázdného hytu, spávali jsme na strožochách na zemi.
1377 **Jak jste to jako dítě vnímala, prožívala, odchod ze V do B ?**
1378 Když jsme odcházeli z toho V , jako děcka, my jsme nevěděli kam jdeme. Co bude, jak
1379 bude. Děcko je zvědavé. Děcko čeká něco nového a má nějaké představy. Mně bylo sedum
1380 roků tenkrát, bratrovi šest. Takže my jsme si to nějak představovali a teď jsme přišli na
1381 samotu, kde nebylo nic. A to bylo velké zklamání. RŮZČAROVÁNÍ !
1382 **A co tatínek? Vrátil se z války?**
1383 No, taťka, když přišel, tak ho pochopitelně zavřeli. Mamka o něm nevěděla nějakou dobu.
1384 Nevěděla, kde je. Když už potom mohl psávat dopisy, tak se jí ptal, jestli půjde za ním,
1385 s nama dětma. Nebo jestli se má vrátit, že tam zůstat nechce. Protože tam nic nezíratil, jenom
1386 ve válce kus svého života, svého zdraví. Tak on nechtěl do toho Německa. On tam nechtěl
1387 zůstat. Říkal, že: „Já jsem se tady (na Moravě, v B) narodil, já jsem tu měl rodiče.“ A
1388 prostě nechtěl zůstat v tom Německu. Přišel sem a pochopitelně byl hned zavřený. A už jsem
1389 to spíš přes tu mamku zažívala, protože ona z toho byla nešťastná. Že neměla nic, že jí všechno
1390 sebrali, že to tam musela všechno nechat. Nepomohly žádné dopisy, psaní, a tak.
1391 **Jestli tomu dobře rozumím, tak maminka s vámi dětmi musela z toho V odejít**
1392 **proto, že tatínek byl Němec, že byl potom v německé armádě?**
1393 On musel narukovat. To by ho zastřelili. Já jsem ho vlastně viděla za dobu války asi dvakrát,
1394 co byl doma. A to nám dycky rodiče říkali, že nesmíme nikde vykládat, co se říká doma.
1395 Kdyby prostě někde utekl, schoval se, tak nás by všechno zřejmě postříleli. Byl by jako zběh,
1396 že? Rodina by na to doplatila.
1397 **On byl teda v Německu a do toho Německa se dostal vlastně jak?**
1398 Jako zajatec. Naštěstí to přežil. I s bratrem se dostal do nějakého toho sběrného tábora. A ten
1399 bratr zůstal v tom Německu. Jeho žena byla taky Češka, ta byla z Brna. Ta nechtěla jít

1400 Německa a on se zase nechtěl vrátit sem. Tak se rozvedli. A moje mamka řekla, že „mně je to
1401 jedno, kam půjde taťka, tam půjdu aj já, kde půjde můj manžel, tam půjdu taky“. On nechtěl
1402 zůstat v Německu, on byl tady narozený. On tady (v B ^{STENA CIZINA TAŽBA KONCO}) byl hodně známý. Tady prostě
1403 žil, vyrůstal. Jeho rodiče tady někde v Poštovné (část B ^{delší "saska" - divněji ① německí}) měli domek. Všecko jim
1404 sebrali. Babička v pětáctýřicátém zemřela. Ta tu nespravedlnost prostě nemohla snést. Říkali,
1405 že ji žalem puklo srdce.

1406 **Tatínek se teda chtěl do Československa vrátit, i když měl možnost, jako Němec, zůstat**
1407 **v Německu.**
1408 Ano, on tam vlastně nic neměl. On žil tady, v Československu. Jeho sestra ta si taky vzala
1409 Čecha, tady jednoho P ^{minimální národnosti / nevíte / rodného mládo}, další Brňáka, taky Čecha, ta potom byla v Rakousku, tam se
1410 jim moe nevedlo, tak odešli do Německa, bydleli v Mnichově. Takže oni všichni vlastně byli
1411 smíšená manželství, ^{VYHÁNĚNÍ SÚDHALNOSTI} protože se zkrátka na to tolik nehledělo. Prostě měli se rádi, tak se vzali.
1412 No, pak přijde nějaký blbec, jak já říkám, rozdmýchá to a pokračuje to pořád dál, tady toto.

1413 **Lidi žijí pospolu, přijde někdo a rozeštvé to,**
1414 Já vám to řeknu ještě takto. Můj manžel pracoval v Sýrii, já jsem tam s ním víc jak rok byla.
1415 To tam byli ti muslimové, křesťani. Prostě v pátek měli ti muslimové svátek, v neděli měli
1416 křesťani. Prostě ti lidi měli své kostely a žili spolu. Oni pracovali třeba na jednom pracovišti,
1417 na té jedné rafinérce. Pak přijde někdo, kdo to rozeštvé. Nebo třeba v tom Chorvatsku. A tady
1418 taky, lidi žili pospolu, Češi, Němci. Eště mamka vykládala o židech. Židi tady měli obchody,
1419 jsme chodili nakupovat k židům. No tak, a potom je všechny Hitler vzal do koncentráků ...

1420 **Vy jste vyrůstala s nějakými německými dětmi?**
1421 No, na tom dvoře to bylo jedno, jestli Němec nebo Čech. Tak jak kdo mluvil, tak jsme mluvili ^{homemil. jazyk}
1422 i my. Do konce války my sme mluvili česky i německy. Třeba bratr chytil rybičku a přinesl ji
1423 mamince a říká německy „Fisch“. A potom byla němčina řeč nepřítelů, tak jsme to ani
1424 nechtěli slyšet, jak to do nás hustilo, tak jsem to zapoměla. Potom už jsem nikdy neměla tu
1425 výdrž učit se jí. Takže německy neumím. Ale jako děcko jsem mluvila česky i německy.

1426 **A do jaké školy jste chodila?**
1427 No, dokonce jsem začala chodit do německé školy. Tam jsem chodila dva nebo tři měsíce
1428 v tom V ^{homemil. jazyk škola}. Já su tak nešťastně narozená, poslední den v roce (smích) a když mě v tem
1429 roce, kdy mně mělo ten poslední den roku byt šest, mě měla mamka dát do školy. A ona řekla,
1430 že mě nedá. Že mi není šest. Já jsem měla jít do té německé školy a ona nechtěla, abych do ní

1431 šla. Ale že byl taťka německé národnosti, tak jsem musela. Tak jsem tenkrát do té školy
1432 nezačala chodit. Další rok už jsem musela. Ale to už se blížil konec války. Takže do školy
1433 jsem chodila asi tak tři měsíce. Ale to potom byly nálety a škola byla docela daleko, tak
1434 potom mamka řekla, že nikam chodit nebudu. Protože už se nevědělo, jak to všechno vlastně
1435 bude. Nepamatuju, že bych chodila do školy v zimě, to byla asi jak teď, na podzim. A to se
1436 ještě říkalo, že ty jsi holka a u holky je jedno, kdy začne chodit do školy.

1437 **Pro mě je takové silné uvědomění si, že vlastně jste jako dítě žila – jak se dnes říká –**
1438 **v multikulturním společenství a brala jste to jako samozřejmost.**

1439 No, ale tam ty ženy taky. Já si vzpomínám na jednu ženu, ^{emilii Č.M. +} to byla Češka, říkali, že její manžel
1440 je nějaký vysoký německý důstojník, voják. A byla nemocná, měla dvě děti, a ty české ženy
1441 z toho činžáků se staraly o její děti. Nebo se tam vykládalo o partyzánech, poslouchal se
1442 Londýn. Nám dětem samozřejmě říkali, že to nikde nesmíme říkat. Ale důležité je, že ty lidi
1443 se vzájemně nikdy nezradili. Tam jeden páčil celou válku slivovicu, ve třetím patře činžáků.
1444 Tam chodili k němu i Němci, na tu slivovicu. Nikdo ho nezradil!!! Takto ti lidi žili pospolu.

1445 Až přišel konec války, jak dopadli ostatní, nevím. My jsme museli do té B

1446 Můj dědeček není původem z B . On přišel, jako strojevedoucí parní lokomotivy, sem za
1447 práci. Do P a vychovali tady těch svých šest dětí.

1448 **Jak jste si v novém prostředí cítila?**

1449 Aspoň mně to připadalo, že jsme jako vyčlenění. ^{mně vyčlenění - pocit vyčlenění}

1450 **Myslíte kvůli tomu, že jste poloviční Němka?**

1451 Ano, příjmení jsem měla německé. Že jsem pořád takové určité obavy měla. ^{NÁRODNOST - pocit strachu}
1452 na školní sešity psala to mé příjmení česky. ^{NEJŠTĚ UČENÍ} Tatínkovi se to moc nelíbilo. Vždycky moji rodiče
1453 říkali. Maminka, že přece jsem se narodila českým rodičům, tak jsem Češka, a tatínek naopak,
1454 že nemůže být Čech, když má německou národnost. Za války chtěli, aby si maminka změnila
1455 národnost a ona nechtěla. A taťka taky na to nepřistoupil, aby to mamka udělala. Po válce
1456 chtěli po taťkovi to opačně a on řekl: „To já přece nemůžu, když jsem se narodil německým ^{rodině německé - mě - tatínek}
1457 rodičům, já nejsem přelétavý pták, abych si změnil národnost. To přece nejde.“ Trval si na svém.

1458 **A když to tedy vaše maminka odmítla a tatínek stál při ní, respektoval její rozhodnutí,**
1459 **byly z toho nějaké postihy?**

1460 To si tak úplně neuvědomuju. Tak mamince to tehdy za války vyšlo, že? Nechtěla do těch
1461 německých kurzů, vymlouvala se na to, že má malé děti.

- 1462 **Doplňuje dcera R8, že v písemnostech v archivu je vidět, kdo si tu národnost měnil a že**
 1463 **opravdu bylo dost případů, kdy si národnost lidé zachovali.**
- 1464 I ten můj tatínek. Takový mírumilovný, hodný člověk. Do té války vlastně musel jít, co mu
 1465 zbývalo, že? Měl ženu a malé děti. Dokonce, když byla mobilizace (1938), tak narukoval do
 1466 české armády, jako voják. Takže on mi byl tehdy vlastně jako československý voják. Patřil
 1467 mezi ty, kteří tam byli nejdéle, na vojně.
- 1468 **Dcera R8: Ale slyšela jsem, to jsem nečetla, ale slyšela, že hodně lidí německé národnosti**
 1469 **se tomu už tehdy vyhýbalo, nechtěli narukovat a nemobilizovali se.**
- 1470 Já si třeba ještě pamatuju, že co mamince chybělo, byl šicí stroj, který musela v tom V
 1471 nechat. Pak se teda snažila nějaký co nejdřív sehnat.
- 1472 **Dcera R8: Šicí stroje, kola, fotoaparáty a jiné patřily mezi strategické věci, které byly**
 1473 **lidem německé národnosti zabavovány.**
- 1474 Já se stejně divím, že ta mamka nás vůbec byla schopná uživit a zabezpečit. Za války a pak i
 1475 po té válce. Všecko bylo na lístky. Nedovedu si vůbec představit, jak nás mohla vlastně
 1476 vychovat.
- 1477 **Jak jste si v novém prostředí, v B , zvykala?**
- 1478 My jsme bývali na samotě, tam byl bratr a vedle ještě bratranec a všecko bylo daleko. Děcka
 1479 byly ve škole, ale kamarádky jsem já jako takto neměla. To už nebylo jak v tom V , že
 1480 jsme přišli na dvůr a všude děcka. Nebo kolem té Bečvy, celé léto jsme trávil tam. Tady už
 1481 ten, bych řekla, takový ten dětský život skončil. ! *ROST N. PŘESKLOVÁ*
- 1482 **Takže chybělo vám to?**
- 1483 No, jistě. Moc. Moc.
- 1484 **Vrátila bych se k vašemu dětství, postavení vás jako dítěte Němce. Cítla jste, že je to**
 1485 **jakýsi nedostatek, hendikep? I váš tatínek z toho určitě měl problémy.**
- 1486 Jak to říct. On se vrátil až v sedmačtyřicátém roce, tak nesměl dělat v pohraničí. Nesměl tady
 1487 v B pracovat. Musel jezdit do M , tam dělal taky klempíře. Až po
 1488 nějaké době dělal tady v B . Ale když se vrátil, nesměl. Já jsem snad ani neměla
 1489 vyloženě od někoho zle. Ale to jméno jsem si chtěla psávat česky, měla jsem strach psávat to
 1490 německy. Taťka mně to vysvětloval, že to není správné, nevyčítal, jen vysvětloval. Já jsem
 1491 věčně plná nějakého strachu. Ono se to za ten život nasbíralo.

1492 **Jaký jste měla pocit z toho německého jména?**

1493 Já jsem to prostě chtěla česky, cítila jsem se s tím bezpečněji. Chtěla jsem být jako ty ostatní

1494 děti.

1495 **Jaký máte pohled, s odstupem času, měli/neměli být Němci odsunuti? S vaší zkušeností.**

1496 Ti lidé tady všude žili pospolu, po generace, můj dědeček, babička, dědeček přišel sem za
1497 prací, to bylo ještě Rakousko-Uhersko. On byl tady, založil si rodinu, měl práci, bývání. Tady
1498 zůstalo. Bylo jim jedno, jak se země jmenuje. Třeba, moje mamka nikomu neublížila, ani
1499 tat'ka nikomu neublížil. Přesto musela mamka, s těma dvěma dětma jít pryč, a všechno tam
1500 nechat. Na to se nebralo ohled, jestli má nebo nemá děti. Musela do své domovské obce, jak
1501 se tomu tehdy říkalo. No, nebylo to ono.

1502

1503

1504

1505

1506

1507

1508

1509

1510

1511

1512

1513

1514

1515

1516

1517

1518

1519

PŘÍLOHA P XVII: PRACOVNÍ TABULKA K TEMATICKÉMU KÓDOVÁNÍ.

Kategorie	R 1	R 2	R 3	R 4	R 5	R 6	R 7	R 8	R 9
Subkategorie									
Typ rodiny	česká	smíšená	česká	česká	česká	česká	česká	smíšená	česká
Komunikační jazyk/ Primární rodina	preference němčiny	němčina/ čeština	čeština	čeština	čeština	čeština	čeština	němčina/ čeština	čeština
Soužití národů	bezproblémové Češi, Němci, židé	bezproblémové Češi, Němci, židé	hodní lidi Češi, Němci do odsunu	hodní lidi Češi, Němci do odsunu	počátek problematický Češi, Němci do odsunu	vzájemná pomoc Češi, Němci do odsunu	bezproblémové Češi	bezproblémové Češi, Němci	zpočátku prob. Češi, Němci do odsunu
Předsudky	x	X	opravdivý Němec	x	pravý Němec	x	x	x	x
Vrstevnické skupiny Národnostní složení	zejména německé dívky, poté české děti	především německé	české, do odsunu i německé	české, do odsunu i německé	české, do odsunu i německé	české, do odsunu i německé	převážně české děti	české, německé děti	x
Komunikační jazyk ve vrstevnických skupinách	němčina	němčina	němčina čeština	němčina čeština	čeština	čeština	čeština	němčina čeština	x
Školní prostředí Typ školy	sankce – česká národnost.	česká, poté německá škola	česká Němci už do školy nechodili	česká Němci už do školy nechodili	česká	česká	česká	zpočátku německá, poté česká	x

Školní prostředí Klima a vztahy ve škole	v české škole tresty, problémy	v pořádku	bez problémů	bez problémů	bez problémů	bez problémů	bez problémů, pouze za války střety – Hitler- jugend	nevnímáno pozitivně, pocity vyčlenění	x
Místo původu	město v Sudotech	město v Sudotech	vzdálenější obec	vzdálenější obec	sousední obec	sousední obec	sousední obec	vzdálenější město	
Důvod odchodu do pohraničí	x	x	lepší životní podmínky	lepší životní podmínky	lepší životní podmínky	lepší životní podmínky	x	sankce za otcovu národnost.	x
Adaptace na nové prostředí	x	x	v pořádku	lepší než v původním místě	v pořádku	v pořádku	x.	velmi problematické	x

Pomocná tabulka pro tematické kódování (zdroj: vlastní výzkum).